

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი*
მიგრაციის კვლევის ცენტრი
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
Migrations Research Center

ლტოლვილთა დანიის საბჭო
DANISH REFUGEE COUNCIL

მ ი გ რ ა ც ი ა

MIGRATION

5

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი, 2011

ნაშრომი წარმოადგენს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიგრაციის კვლევის ცენტრის ნაშრომთა სერიის – „მიგრაცია“ მორიგ გამოცემას. განხილულია მსოფლიო ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის პირობებში საქართველოს შრომის ბაზარზე მიმდინარე ცვლილებები, შრომითი ემიგრაციისა და რემიგრაციის თავისებურებანი, რუსეთსა და აშშ მიგრაციულ პოლიტიკასთან დაკავშირებული საკითხები.

განკუთვნილია მიგრაციის პრობლემებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

რედაქტორი პროფესორი მირიან ტუხაშვილი (თსუ)

სარედაქციო კოლეგიის წევრები:

პროფესორები: მარი ფრაიზი (აშშ), ირინა მოლოდიკოვა (უნგრეთი), ლეო ვან ვისენი (ნიდერლანდები), სადაიოსი ოოტსუ (იაპონია).

ვარლამ ჭკუასელი (ლტოლვილითა დანიის საბჭო), ნათია კვიციანი (მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია),

ასოცირებული პროფესორები: თამაზ ზუბიაშვილი (თსუ), ნათია ჭელიძე (პასუხისმგებელი მდივანი).

რეცენზენტები პროფესორები: ელგუჯა მექვაბიშვილი, ეთერ ხარაიშვილი

The current issue of the scientific journal *Migration* represents a series of scholarly works of the Center for Migration Studies, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. It discusses the changes taking place in the Georgian labor market in the conditions of the world financial and economic crisis, peculiarities of labor emigration and return migration, issues related to Russia's and the US migration policy.

The book is designed for readers interested in migration problems.

Editor-in-chief: Professor **Mirian Tukhashvili** (TSU)

Members of the editorial board:

Professors: Marie Price(USA), Irina Molodikova(Hungary), Leo Van Visen (Netherlands),Sadaiosi Ootsu (Japan),

Varlam Chkuaseli (DRC), Natia Kvitsiani(IOM). Associate Professors: Tamaz Zubiashvili (TSU), Natia Chelidze (Executive secretary).

Reviewers: Professor **Elguja Meqvabishvili**

Professor Eteri Kharashvili

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2011

თბილისი, 0179, ი. ჰავაიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-604-3

წინათქმა

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიგრაციის კვლევის ცენტრი აგრძელებს სამეცნიერო ნაშრომთა სერიის— „მიგრაცია“ გამოშვებას. მკითხველს ვთავაზობთ ცენტრის თანამშრომლების და უცხოელი ავტორების სამეცნიერო სტატიების კრებულს, რომელშიც ასახულია საქართველოსა და მის ფარგლებს გარეთ მიმდინარე მიგრაციული პროცესების გამოკვლევათა შედეგები.

ბოლო წლებში მიგრაციულ პროცესებზე ზეგავლენა მოახდინა მსოფლიო ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა და მის გამო საერთაშორისო და ნაციონალურ შრომის ბაზრებზე მიმდინარე ცვლილებებმა. კრიზისით გამოწვეული მაღალი უმუშევრობისა და პოლიტიკური ვითარების გამძაფრების მიუხედავად, არსებითი ცვლილებები ქართულ დიასპორაში არ მომხდარა. იგი რიცხობრივად დიდად არ შემცირებულა. თუმცა მოსახლეობის აღწერის ოფიციალური მონაცემებით, რუსეთში მოიკლო ჩვენი თანამემამულეების რიცხოვნობამ. ამის მიზეზი რუსეთ-საქართველოს ომის შემდგომ იქ გამძაფრებული მიგრანტოფობიის ეთნოფობიასა და ქართველოფობიაში გადაზრდაა. ნაწილობრივ კი, გამოწვეულია არასრული აღრიცხვითაც. ამის მიუხედავად, ამ ქვეყანაში ჩვენი დიასპორა ვეველაზე მრავალრიცხოვანია და რუსეთიდან ელექტრონული ფულადი გზავნილების ოდენობაც მატულობს.

არალეგალობის მიუხედავად, ევროპის შრომის ბაზრებზე ქართველმა შრომითმა მიგრანტებმა მოახერხეს ახალ პირობებში ადაპტაცია, რის გამოც დიდი მასშტაბის უკუნაყადები თითქმის არ შეიმჩნევა. მეორე მხრივ, იმიგრაციის ქვეყნები ყოველმხრივ ცდილობენ არალეგალური იმიგრაციის ინტენსიურობის შემცირებას გამგზავნ ქვეყნებში რემიგრანტთა დასაქმებისა და სამეწარმეო საქმიანობაში ფინანსური მხარდაჭერის გზით.

ასეთ ვითარებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს შრომის საერთაშორისო, ეროვნული და ლოკალური შრომის ბაზრის კვლევის გაფართოებას, კონიუნქტურათა დასაბუთებულ შეფასებასა და პერსპექტივის სწორად დანახვას.

კარგა ხანია, რაც საქართველოს შრომის ბაზრებზე სამუშაო ძალის სიჭარბისა და საქართველოში სპეციალისტთა ჭარბწარმოების ფონზე შეინიშნება ზოგიერთი პროფესიის მწვავე დეფიციტი. ამ მხრივ, მეტად მნიშვნელოვანია ხელისუფლების ყურადღების გაძლიერება პროფესიული სასწავლებლების ქსელის განვითარებისადმი. იგი ახალ ინიციატივებს საჭიროებს. . .

ზემოაღნიშნული პრობლემებია განხილული წინამდებარე კრებულში. აქ ქართველ მეცნიერებთან ერთად დაბეჭდილია მსოფლიოში ცნობილ მკვლევართა, ჯორჯ ვაშინგტონის უნივერსიტეტის პროფესორების მარი ფრაისის, ელიზაბეტ ჩაკოსა და მოსკოვის ლომონოსოვის სახელობის უნივერსიტეტის პროფესორის ირინა ივანნიუკის სპეციალურად ამ კრებულისათვის დაწერილი ნაშრომები.

ავტორები დიდად ემადლიერებიან ლტოლვილთა დანიის საბჭოს, ვისი მხარდაჭერითაც მიგრაციის კვლევის ცენტრი ახერხებს მნიშვნელოვანი გამოკვლევების ჩატარებასა და „მიგრაციის“ გამოცემას.

*პროფესორი მირიან ტუხაშვილი
მიგრაციის კვლევის ცენტრის
მეცნიერ-ხელმძღვანელი*

Elizabeth Chacko, Marie Price
Professors of The George Washington University
Washington, DC, 20052

**THE ROLE OF THE DIASPORA IN DEVELOPMENT:
THE CASE OF ETHIOPIAN AND BOLIVIAN
IMMIGRANTS IN THE USA**

In this study we examine the contributions of Ethiopian and Bolivian immigrants living in the Washington Metropolitan Area in the United States to the economic and social development of their areas of origin. Although not the largest immigrant communities in the metropolitan area, for both Bolivians and Ethiopians, Washington is the primary area of settlement in the United States. Ethiopia and Bolivia are also among the top ten sending countries to the Washington metropolitan area, which is now widely recognized as a major U.S. immigrant destination with an extremely diverse population of over 1 million foreign-born residents (Price et al, 2005). We also assess the impacts of government policies in creating enabling (or inhibiting) environments in Ethiopia and Bolivia for investors and émigrés who might participate in development efforts in their homelands.

International migration is increasingly becoming a part of the lexicon of development as migrants transfer money and resources to their home countries, and country governments in the developing world create and set into motion policies that aim to harness the resources of members of the diaspora to promote development (Mertz, Chen and Geithner, 2007; Portes, 2006; Ratha et al., 2007; Skeldon, 2008; Zoomers, Adepoju and Van Naerssen, 2008). At the United Nations' first global forum on migration in 2006 and update forums in 2007 and 2008, the linkages between migration and development were underscored, as was the recognition that development is an integral component of the migration debate (United Nations, 2009). Yet, it is increasingly recognized that diasporas can also have negative impacts on their homelands. This can be experienced by the loss of highly skilled labor or when diasporans finance and support extremist organizations (Kapur, 2007).

We argue in this paper that members of a diaspora engage in spatial strategies that vary by specific locations and operate at different scales. Our analysis highlights contexts, institutions and networks at scales from the metropolitan area to the nation-state that facilitate (or impede) immigrant-led investment in the country of origin. By focusing on immigrant investment as both a transnational and a local phenomenon this study attempts to bridge two sets of literature—the research on diasporas and development (Gillespie et al. 1999; Mertz, Chen and Geithner, 2007; Ozden and Schiff, 2007; Riddle et al., 2008; Wescott and Brinkerhoff, 2006) with the scholarship on urban immigrant entrepreneurship in destination countries (Light, 1984; Aldrich and Waldinger, 1990; Kloosterman and Rath, 2001; Li, 2001; Zhou, 2004; Wang and Li, 2007).

Research on immigrants and development tends to focus on the ways that immigrant and diasporic groups channel economic and social capital to their countries of origin. Yet the dynamic and economically productive roles that these communities play in destination cities where they reside and work has been underappreciated in the diaspora literature as a critical component to the construction of diasporic networks that support development. To understand how these diasporic networks function in terms of development and entrepreneurship, it is necessary to assess both the economic and social insertion of distinct immigrant groups in the particular cities where they settle, and home country government policies that aid or deter the transnational engagement of the diaspora in development. The transnational linkages that may result from immigrant entrepreneurship are hinted at but seldom are a subject of study (for an exception see Smith 2001; Saxenian 2006).

Methodology

To understand the development linkages between immigrants and their countries of origin, the authors conducted separate focus groups with Ethiopian and Bolivian immigrant entrepreneurs as well as in-depth interviews with individual immigrants belonging to these nationalities who were living in the Washington area. We investigated the immigrants' motivations and experiences in remitting money and facilitating socio-economic development in the home country and in setting up enterprises there. We also examined the

constraints and problems faced by immigrants living in the host country and those who returned to the home country permanently or to do business. We assessed the relative roles of government policies and incentives in facilitating these exchanges. In 2008 the researchers traveled to Ethiopia and Bolivia to interview individuals such as community leaders, transnational entrepreneurs, politicians and policy makers associated with the diasporic community, to assess the linkages between immigration and development activities in these countries.

Findings

Both Ethiopians and Bolivians have leveraged transnational networks to support their communities. They have developed transnational linkages that keep them connected with their home country and regions of origin. These networks are maintained through regular communications, money transfers (remittances) to family members, raising money for specific development projects related to education, infrastructure and health in their cities and towns of origin, investment in home-country businesses, real estate, and return visits. Members of the diaspora also establish new ventures, setting up manufacturing units to produce goods for local consumption and export, and establishing and operating service facilities such as restaurants, hotels, internet cafes and retail stores.

Factors that affect immigrants' abilities to assist in home country development are: the group characteristics of those who emigrated (elite, educated, poor, skilled/unskilled), the circumstances that led to their leaving the home country (better economic opportunities, war, natural disasters), their areas of origin (rural, urban), the socio-economic niches that they were able to carve out for themselves in the Washington area and policies in their countries of origin with regard to engaging the diaspora in national development.

In 2006 remittances to Bolivia topped USD 1 billion (mostly from the United States, Spain and Argentina) and have remained at this level through 2008 (Inter-American Development Bank, 2009). The main country sources for remittances are Argentina, United States, Spain, Brazil, Chile and Japan (World Bank, 2008). Ethiopians living and working abroad (mostly in the United States, Canada, Western Europe and the Middle East) remitted USD 1.2 billion to

their home country in 2007-2008 (National Bank of Ethiopia, 2009). Both Ethiopian and Bolivian immigrants in Washington contribute to financial flows to their home countries through private money transfers, primarily to close family members and through various hometown associations.

Groups Characteristics and Circumstances

Initial cohorts of Ethiopians and Bolivian immigrants to the Washington area were political and economic migrants with a high level of education. Civil war in Ethiopia and the chronic poverty in Bolivia were the primary push factors that impelled them to leave their countries in the 1970s and 1980s. Ethiopians form one of the oldest Black African immigrant communities in the Washington area, comprising a fifth of the foreign-born population from Sub-Saharan Africa living in the region. Ethiopians in Washington account for a sizable proportion (17%) of the entire reported population of Ethiopians living in the United States. Most Ethiopians who left in the wake of the Marxist Revolution of 1974 were among the elite of their country. The Washington area was a prime destination for these immigrants who wished to settle in the nation's capital, which already had a small Ethiopian community. Over time, they were joined by compatriots who arrived as refugees and asylees, on diversity visas or on account of family reunification programs. This well educated immigrant population found jobs largely as salaried workers (86%), although a 5.3 percent were self employed (U.S. Census, ACS, 2006).

Whereas Ethiopians are an important part of the new African migration to the United States, Bolivians make up a tiny fraction (0.3%) of the nearly 21 million immigrants from Latin America (U.S. Census, ACS, 2006). Most Bolivians came as labor migrants fleeing the economic turmoil of the early 1980s when hyperinflation ravaged the Bolivian economy. They came to Washington because there were plenty of jobs, and at the time, relatively little competition from other Latino immigrants. Today's Bolivian population, the majority of whom settled in Washington since the 1980s, are representative of Bolivia's multi-racial society of mixed Indian and European ancestry. The community grew via chain migration, by taking advantage of family reunification preferences, diversity visas and by developing an ethnic economy in which small Bolivian businesses in construc-

tion and home services grew through employing other co-ethnics and sponsoring other immigrants.

Currently, Ethiopians and Bolivians in metropolitan Washington number 27,703 and 32,344 respectively (U.S. Census, ACS 2006). Forty-four percent of the Bolivian population in the United States lives in the Washington area. Compared to the Hispanic population as a whole in the metropolitan area, Bolivians have a higher rate of educational attainment. Only 7 percent of the adult Bolivian population in Washington does not have a high school degree whereas 36 percent of all adult Hispanics have not completed high school. Similarly, only 8 percent of Ethiopians have less than high school education, while 23 percent have Bachelor's degrees and 12 percent have professional or graduate degrees (U.S. Census, ACS 2007).

There are several socio-economic measures that suggest Bolivians are well integrated into the metropolitan economy and comparatively better off than other Hispanic groups. The median household income for Bolivians was US\$57,869 in 2007; considerably greater than the median household income for the US as a whole at US\$50,740 (ACS 2007). Similarly, Bolivians show high rates of home ownership with 64.3 percent owning their home, a figure comparable to the US rate of 67.2 percent (U.S. Census, ACS 2007). The Bolivian rate of home ownership is higher than the rate for all Washington area Hispanics (native and foreign-born) at 58.4 percent. Also, Bolivians show a tendency toward self-employment with 8 percent in this category versus the national rate of 6.7 percent in 2007 (U.S. Census, ACS 2007).

Ethiopians have a lower median household income (US \$43,460), lower rates of home ownership (37.7 percent) and lower rates of self-employment at 5.3 percent (U.S. Census, ACS 2007). These figures may be low due to the large number of refugees and asylees who joined the existing well-off Ethiopian population in Washington after the passing of the Refugee Act in 1980. Between 1982 and 1990, at least 90% of African refugees to the United States were from Ethiopia (Department of Homeland Security, 2007). Most Ethiopians in the area have put their educational qualifications to use and are employed as salaried workers in health care, educational services, professional, managerial and retail services (U.S. Census Bureau, ACS 2007). Those who are self employed are likely to be in the

restaurant business, in transportation (including taxicab driving), retail trade and services that cater to the ethnic community.

Places and Types of Investment in Origin Country

Members of the diaspora established new ventures in the home country, setting up manufacturing units to produce goods for local consumption and export, and establishing and operating service facilities such as restaurants, hotels, internet cafes and retail stores. The main area of investment by the diaspora in Ethiopia is in real estate development, food processing, leasing construction machinery, agricultural production, hotels, schools, health services, and information technology. Bolivians tend to invest heavily in housing, real estate, livestock, and small businesses such as restaurants and internet cafes. Most investments tend to be small family-owned businesses, a reflection of the limited capital available to individual diasporans.

The American Community Survey of the U.S. Census (2005-2007) reports that Ethiopian immigrants in Washington D.C. work primarily in education, health care and social services (21%), followed by retail trade (18%) and then recreation, accommodation and food services (15%). According to a study by Aredo (2005) in urban areas of Ethiopia, less than 6 percent of remittances to the country go towards investments, savings or the acquisition of assets, most being used to meet basic needs. While involved in remitting money to the home country, diasporans in Washington, D.C. have also invested there. Many used the skills, experience and capital they had gained through working and operating businesses in Washington, D.C. to establish their new ventures. For example, a successful restaurateur used the capital and expertise she gained from operating her D.C. restaurant to open a small hotel in Addis Ababa. Another D.C. entrepreneur, a realtor, was actively involved in an upscale housing development for returning immigrants and well-to-do locals. Ethiopian immigrants use transnational networks to conduct business in home and host countries and the help of nuclear and extended family members to run their Ethiopia-based enterprises.

The concentration of Ethiopians in Washington metropolitan area has also allowed the community to pool and exchange information through formal as well as informal networks. Local weeklies in Amharic, websites and even social gatherings provide spaces where

current social, economic and political issues that pertain to Ethiopian immigrants can be presented and discussed. Over time, these have acquired a more formal structure as organizations such as the Ethiopian American Chamber of Commerce, the Ethiopian Professionals Association Network (EPAN), the Ethiopian Business Association (EBA) and the Enterprise Development Group of the Ethiopian Community Development Council (ECDC) have assisted Ethiopian entrepreneurs in the city with financial advice and access to microloans in setting up their business ventures (Chacko, 2009).

In recent years, the community has focused on providing comprehensive, accurate and timely information for diasporans who are potential investors in Ethiopia via an annual Diaspora Business Forum. After being held in Ethiopia for two consecutive years, the third and fourth Ethiopian Diaspora Business Forums were held in Washington, D.C. in 2008 and 2009 respectively. At these forums, attended by several hundred members of the diaspora, the opportunities and challenges of engaging in trade and investment in Ethiopia were explored. Diaspora entrepreneurs who had invested in business ventures in Ethiopia and those who were in the process of doing so shared their experiences with the group. Participants were also introduced to U.S. government support for American investors (including Ethiopian immigrants) through USAID's Diaspora Loan Guarantee program in Ethiopia and the African Diaspora Market Place.

Bolivians have also developed transnational networks that support investment and entrepreneurship. For example, small U.S.-based Bolivian businesses and organizations foster trade in nostalgic goods (foods, clothing, and festival attire) that result in imports from Bolivia to the United States. Folkloric groups order elaborate costumes fabricated in Bolivia, while soccer leagues order uniforms produced in their home country, and small food importers—such as Irupana Andean Organic—import fair trade coffee and quinoa for U.S. markets. These are not major investments but they do support local business in the United States and Bolivia and are a direct result of transnational linkages.

The flow of remittances to households and communities in Bolivia supports increased consumption and investment both directly and indirectly. There is much written about the role of remittances and development in Bolivia (Cortes, 2004; de la Torre Ávila, 2006,

de la Torre Ávila and Alfaro Aramayo, 2007). While much of these monies go toward basic needs, there is evidence that remitted funds also go to investments in housing, land, transportation and education. For example, one immigrant family interviewed used money earned in Spain to buy two taxis and begin a small taxi service. Another family invested in looms to make woolen and alpaca shawls. The construction of immigrant-sponsored facilities such as churches, schools, health centers or plazas create employment opportunities in Bolivia and improved infrastructure.

Interviews in the Washington D.C. area provide a couple examples of how high-tech Bolivian entrepreneurs have reached out to form business linkages in Bolivia. These Bolivian ‘argonauts’ do not have the robust high-tech connections described by Saxenian (2004) but they are suggestive of the role that highly skilled immigrants could play in forming transnational business ventures. One company, Data Ventures, is based in Northern Virginia and is owned by a long-time Bolivian-born U.S. resident. The company develops software for financing and telecommunications. Its success in the US has led it to form relations with other South American countries, namely Argentina, Chile and Bolivia. The owner has experimented with outsourcing some computer software development in Bolivia because there are professionals there who can do this work and the costs are lower. Yet, at the same time, the uncertain political and business climate in Bolivia has made this kind of investment rare. Another Bolivian entrepreneur who runs Condor Tech, an electronic security and technology firm, has not tried to invest in Bolivian companies. Instead, he has used his resources and connections for philanthropic projects in his native country.

The diaspora can also have altruistic motives for investing in the home country and home region (Neilsen & Riddle, 2007). Almost all investments and development by immigrants target the villages, towns and cities from which they hail. Both Ethiopians and Bolivians raise money through institutions that range from regional and hometown associations to athletic leagues and clubs for specific development projects related to education, infrastructure and health in their areas of origin.

State Policies Towards the Diaspora

In recent years the Ethiopian government has played a critical role in aiding diaspora involvement and investment. Starting in 2002, the government wooed diasporans by offering them special legal status, providing tax breaks and other incentives to potential entrepreneurs and investors, lowering barriers to the import of capital goods necessary for establishing industrial units and firms, and supplying its nationals abroad with information and assistance in setting up their businesses. As a consequence of this policy, between 1992 and mid-2009, over 1,800 Ethiopians living abroad were issued investment licenses by the Ethiopian Investment Agency, more than a third of whom (39%) were residents or citizens of the United States. A substantial proportion of this group was based in the Washington Metropolitan Area. The bulk of investments were in real estate development (59%), and manufacturing (18%). Other significant investment areas of the diaspora during this period included hotels/restaurants, construction, health services, education and agriculture. Between 2002 and 2006, the Ethiopian government actively encouraged the diaspora to become engaged in economic development by allowing easier movement of capital, goods and persons into the country, and offering its expatriates economic incentives to return or invest in Ethiopia. However, in 2006 most of these special privileges were suspended.

The Bolivian government, in contrast, has not attempted to involve the diaspora in national development. In fact, by some of its recent actions it has actively discouraged diaspora engagement. In 2007, the Bolivian government introduced a tax on remittances of 1 percent. Although this is a small amount of money, it was viewed with anger by remittance senders. The following year, the Bolivian government introduced a new visa requirement for all U.S. citizens traveling to Bolivia. While the visa policy was aimed at American tourists, and is not very expensive (US\$ 100), many ethnic Bolivians, particularly those in the second generation who are born in the United States, viewed this added financial as well as bureaucratic obstacle as a sign that they were less welcome in their ancestral home.

One of striking differences between the Ethiopian and Bolivian cases is that most of the Bolivian transnational investment took place with no formal assistance from the state. Unlike the Ethiopian

case, where the diaspora was initially courted politically and economically, there is no official outreach policy to the Bolivian diaspora and dual citizenship has only recently been allowed. Currently, policy shifts in Ethiopia, Bolivia and the United States may interfere with continued transnational engagement.

In 2008 diplomatic relations between Bolivia and the United States became strained, resulting in both states expelling their representative ambassadors and thus reducing formal diplomatic contacts. In the summer of 2008 an ICE raid at a major construction site in Northern Virginia resulted in the detention and eventual deportation of over two dozen undocumented Bolivian laborers. This act, while heightening diplomatic tensions also had a chilling impact on the Bolivian community in Washington which felt threatened by a rising tide of anti-immigrant actions. The current Ethiopian government is dominated by the Tigray ethnic group. Globally as well as in the Washington metropolitan area, the Ethiopian diaspora is composed primarily of ethnic Amharas. Widening ethnic schisms between these two groups and the political mobilization of Amharas in the United States against the Ethiopian government were seen as potential threats to the state. The real and imagined challenges to existing state and ethnic structures may have led the Tigray-led Ethiopian government to rescind earlier policies aimed at promoting diasporan engagement.

Uncertainty of Diaspora-led Development

Emotional ties appear to be as important as financial gain in driving investments and development by immigrants in either country. However, the share of diaspora investment relative to domestic private investment is low and remittance flows are highly dependent on changes in the global economy and the fluctuating needs of labor-receiving countries. The World Bank (2009) predicts that remittance flows to developing countries could decline by 7-10 percent in 2009 as a result of the global financial crisis that began in late 2008. In Addis Ababa, where most Ethiopian diaspora activity tends to be concentrated, diaspora investment in the past decade has accounted for only about 10 percent of total investments (Ethiopian Investment Agency). While there was an initial emphasis on immigrants engaging in the development of businesses and other enterprises in Ethio-

pia, the discontinuation of special privileges for diasporan investors in conjunction with the global economic downturn has led to a decline in investments by Ethiopians living abroad.

Within Bolivia, government actions towards the diaspora were also characterized as more antagonistic rather than supportive—especially the unpopular decision in 2007 to begin applying a fee to all remittance transfers. Despite the formal barriers to diasporic investment created by the state, it appears that the relative success of Bolivian businesses in the Washington metropolitan area has stimulated new transnational networks to form with the country of origin that influence investment patterns and entrepreneurial strategies there.

As the case studies of Ethiopians and Bolivians demonstrate, immigrant groups are often willing and able to contribute to the economic and social development of their countries of origin. They effectively use ethnic networks created in cities in which they reside to foster entrepreneurship and development locally as well as in their home countries. The countries and locales where diasporas are embedded, the composition of the immigrant groups in terms of education, wealth, ethnicity, their propensity for political and economic mobilization and the policies of their home countries affects their ability to form and sustain continued transnational development linkages. Additionally, unless

migration flows out of Ethiopia and Bolivia to developed countries continue apace, the ability to sustain immigrant-led development may depend on the willingness of integrated second and third generation immigrants to invest in the growth of the countries of their parents and grandparents.

References:

- Aldrich, Howard and Roger Waldinger. 1990. "Ethnicity and Entrepreneurship". *Annual Review of Sociology*, 16 (1), 111-135.
- Aredo, Dejene. 2005. "Migration Remittances, Shocks and Poverty in Urban Ethiopia: An Analysis of Micro Level Panel Data". Addis Ababa University. Typescript. Cited in Kenneth Reinart (2007), Ethiopia in the world economy: trade, private capital flows and migration. *Africa Today* 53.3: 65-89.
- Chacko, Elizabeth. 2009. "Africans in Washington, D.C.: Ethiopian ethnic institutions and immigrant adjustment". In *The African Diaspora in the United States and Canada at the dawn of the 21st century*. J.W. Frazier, J.T. Darden and N.F. Henry (eds). Global Academic Publishing, NY, Binghamton University. Pp. 243-256.
- Cortes, Genevieve. 2004. *Patir para quedarse: supervivencia y cambio en las sociedades campesinas andinas de Bolivia*. La Paz: IRD/IFEA.
- De la Torre Avila, Leonardo. 2006. *No llores, prenda, pronto volvere: Migracion, movilidad social, herida familiar y desarrollo*. La Paz: Fundacion PIEB.
- De la Torre Avila, Leonardo and Yolanda Alfaro Aramayo. 2007. *La chequanchada: Caminos y sendas de desarrollo en los municipios migratnes de Arbieta y Toco*. La Paz: CESU and Fundacion PIEB.
- Department of Homeland Security. 2007. Yearbooks of Immigration Statistics.
- Gillespie, Kate, Liesl Riddle, and Edward Sayre. 1999. "Diaspora Homeland Investment." *Journal of International Business Studies* 30(3): 623-35.
- Inter-American Development Bank. 2009. *Bolivia and Remittances*. http://www.iadb.org/mif/remittances/lac/remesas_bo.cfm
- Kapur, Devesh. 2007. "The Janus face of Diasporas". In Mertz, Barbara; Lincoln Chen and Peter Geithner (eds). *Diasporas and Development: Studies in Global Equity*. Cambridge, MA: Global Equity Initiative, Harvard University Press. Pp. 89-118.
- Kloosterman, Robert. and Jan Rath. 2001. "Immigrant Entrepreneurs in Advanced Economic: Mixed Embeddedness Further Explored". *Journal of*

Ethnic and Migration Studies, 27(2), 189-201.

Li, Peter. 2001. "Immigrant's Propensity to Self-Employment: Evidence from Canada". *International Migration Review*, 35(4), 1106-1128.

Light, Ivan. 1984. "Immigrant and Ethnic Enterprise in North America." *Ethnic and Racial Studies* 7 195-216.

Mertz, Barbara; Lincoln Chen and Peter Geithner (editors). 2007. *Diasporas and Development: Studies in Global Equity*. Cambridge, MA: Global Equity Initiative, Harvard University Press.

Ozden, Caglar and Maurice Schiff (eds.) 2007. *International Migration, Economic Development and Policy*. Washington, D.C.: The World Bank.

Portes, Alejandro. 2006. "Migration and development: a conceptual review of the evidence". *CMD Working Paper #06-07*.

Price, Marie, Ivan Cheung, Samantha Friedman and Audrey Singer. 2005. "The World Settles In: Washington DC as an Immigrant Gateway" *Urban Geography* 26 (1): 61-83.

Ratha, Dilip, Sanket Mohapatra, K.M. Vijayalakshmi and Zhimei Xu. November 29, 2007. *Remittances Trends, 2007*. Migration and Development Brief 3: Development Prospects Group, Migration and Remittances Team. Washington, D.C.: World Bank.

Ratha, Dilip, Sanket Mohapatra and Ani Silwal. July 13, 2009. *Outlook for Remittances Flows 2009-2011: Remittances expected to fall by 7-10 percent in 2009*. Migration and Development Brief 10: Development Prospects Group, Migration and Remittances Team. Washington, D.C.: World Bank.

Riddle, Liesl, Jennifer M. Brinkerhoff, and Tjai Nielsen. 2008. "Partnering to Beckon Them Home: Public Sector Innovation for Diaspora Homeland Investment." *Public Administration and Development*. 28, 54-66.

National Bank of Ethiopia. 2009. *Remittance Statistics*.

Nielsen, Tjai M. and Riddle, Liesl. 2007. *Why Diasporas Invest in the Homeland: A Conceptual Model of Motivation*. Working Paper Series.

Skeldon, Ronald. 2008. "International Migration as a Tool in Development Policy: A Passing Phase?" *Population and Development Review* 34 (1): 1–18.

Saxenian, AnnaLee. 2006. *The New Argonauts: Regional Advantage in a Global Economy*. Cambridge and London: Harvard University Press.

Smith, Michael Peter. 2001. *Transnational Urbanism, Locating Globalization*. Oxford: Blackwell.

United Nations. 2009. *Migration and Development*.
<http://www.un.org/esa/population/migration/index.html>

U.S. Census. American Community Survey, 2006 and 2007.
http://factfinder.census.gov/servlet/DatasetMainPageServlet?_program=ACS&_submenuId=datasets_2&_lang=en

World Bank. 2008. *Migration and Remittance Factbook*.
<http://www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances>

Wang, Qing and Wei Li. 2007. *Entrepreneurship, Ethnicity and Local Contexts: Hispanic Entrepreneurs in Three U.S. Southern Metropolitan Areas*. *Wiesbaden*, 68 (2-3), 167-183.

Wescott, Clay and Jennifer Brinkerhoff (eds). 2006. *Converting Migration Drains into Gains: Harnessing the Resources of Overseas Professionals*. Manila, Philippines: The Asian Development Bank.

Zhou, Min. 2004. Revisiting Ethnic Entrepreneurship: Convergences, Controversies, and Conceptual Advancements. *International Migration Review*, 38(3), 1040-1074.

Zoomers, Annelies, Aderanti Adepoju and Ton van Naerssen. 2008. International migration and national development: An introduction to policies in sub-Saharan Africa. In *International migration and national development: An introduction to policies in sub-Saharan Africa. Viewpoints and policy initiatives in the countries of origin*. A. Adepoju, T. van Naerssen and A. Zoomers (eds.) Leiden, The Netherlands: Brill.

Elizabeth Chacko, Marie Price
Professors of The George Washington University
Washington, DC, 20052

**THE ROLE OF THE DIASPORA IN DEVELOPMENT:
THE CASE OF ETHIOPIAN AND BOLIVIAN
IMMIGRANTS IN THE USA
(Abstract)**

In this study we examine the contributions of Ethiopian and Bolivian immigrants living in the Washington Metropolitan Area to the socio-economic development of their home countries and the impacts of national government policies in facilitating development linkages. For both Bolivians and Ethiopians, Washington is the primary area of settlement in the United States. We used a mixed-methods approach to obtain qualitative and quantitative data through focus group discussions, surveys and key informant interviews in Washington, Ethiopia and Bolivia. Factors that affect the immigrants' ability to assist in home country development include: group characteristics of those who emigrated (elite, educated, poor, skilled/unskilled), the circumstances that led to their leaving the home country (better economic opportunities, war, natural disasters), their areas of origin (rural, urban), the socio-economic niches they carved out for themselves in the Washington area, and policies in their countries of origin regarding the diaspora's rights and privileges.

Irina Ivakhnyuk
Doctor of Economics, Professor
Lomonosov Moscow State University

ARE THE HISTORICAL LESSONS OF THE TSARIST AND TOTALITARIAN MIGRATION POLICY WORTH LEARN- ING OR SINKING INTO OBSCURITY?

Introduction

Written by the Russian author this paper gives a view at the historical experience of migration policy in the tsarist and Soviet periods mainly from the perspective of nowadays Russia. However, this theoretical exercise may be of interest for other post-Soviet countries that are seeking for rational migration management schemes.

In search for conceptual basement and instruments of migration policy the post-Soviet Russia and other newly independent states turn to the practice of other countries, which have more experience in the field of migration management. However, policies and practices modeled for western societies may turn unsuitable for other countries and regions that differ in their mentality, civilization-based world-view, and socio-economic realities.

After the collapse of the USSR there was a natural wish among all the post-Soviet states to dissociate themselves from the previous regime that proved its bankruptcy. In the field of international migration, that was a new experience for former Soviet citizens by itself, elaboration of national policy and legislation was primarily based on the experience of European countries and assisted by international organizations.

However, the Russian Empire and the Soviet Union have had their own historical experience in management of migration flows. It is worth studying from the contemporary perspective before making final decision on whether to sink it into obscurity or re-employ its reasonable grains. For Russia with its vast territory, under-populated regions, low internal mobility of population and numerous inflow of international migrants, learning previous experience can be especially instructive.

The start of the State migration policy in the Russian Empire is related to mid-18th century, while its conceptualization developed in the second half of the 19th century, i.e. at the same time as other European metropolitan countries. However, learning and reasoning of the previous migration management experience was hampered by social upheavals, which gave up any previous values: first, in the 1920s when ideology of a new revolutionary State radically rejected any old views and ideas, and then in 1990s when the new political and economic reality, as it seemed, is unable to inherit any developments of the planned economy by nature.

Nevertheless, it is well known that any experience, even negative one, is useful for making a new decision when it is evaluated comprehensively. Thus, when elaborating the contemporary migration policy it is not out of place to know what were the aims of the Russian migration policy in different historical periods and by what instruments they were achieved. Of course, it would be naive to use history for direct and immediate answers of the today migration questions. We live in a dramatically different reality.

The new time calls for revisited estimate of outcomes of the migration policy elaborated and implemented within totalitarian regime and state planning system. Market economy calls for mobility of labour. However, low mobility of population in Russia is rooted *inter alia* in the "settled" way of life of Soviet citizens conditioned by all-over State control on population movements. At the same time realization of huge industrialization projects and development of virgin lands in the Soviet period were effectively supplied by labour resources with the help of migration policy. Is there a contradiction between restraining and encouragement of migration? If no, what is the 'philosophy' of migration policy in the Soviet and pre-Soviet periods? What is the rationale of the then migration policy that could shape population movements in accordance with economic, political and demographic interests of the State and to what extent it can be applied today?

Migration policy in the Russian Empire

Historically, the migration policy in Russia started with international migration management. A major concern of Emperor Peter I (1682-1725) and later Empress Catherine II (1762-1796) was how to inhabit and develop the huge fertile lands in the Central European part of the Empire along the Volga river and stimulate agricultural development.

As internal migration of population was severely restricted by the existing serfdom system, encouragement of immigration from European states became the source of additional population for Russia.

In 1763, a specialized State Migration Management Department – probably the first migration management board in world history – was founded to encourage colonists from Western Europe to move to unsettled areas of rural Russia.

Privileges were granted to immigrants, such as tax relief, freedom of conscience, and exemption from military service. Since then, Russia has had numerous diasporas of Germans and Dutch. By the end of the 19th century, 1.8 million Germans lived in the Russian Empire, of whom 77 percent were farmers (source: the 1897 Russian Census, cited from: Iontsev 1999, 186). Between 1764 and 1866, 549 colonies were founded by foreign resettlers in Russia with over 200,000 male migrants alone (Brockhaus & Efron Encyclopedic Dictionary, 1890-1907, vol. XXIV, 672).

Apart from farmers, thousands of skilled immigrants, including scientists, professors, military men, engineers, architects and businessmen came to settle in Russian cities. Arrival of many of these immigrants was encouraged by deliberate efforts of the Russian State, aimed at "brain gain". In the middle of the 18th century, among 107 members of the Saint Petersburg Academy of Sciences only 34 were Russians (Iontsev et al. 2001, 370).

After serfdom in Russia was abolished in 1861, European colonists gradually lost their privileges and internal migration became a major resource of colonization of the Empire's margins (Kaufman 1905). Internal migration was managed by *Pere-selencheskoye Upravlenie* (Re-settlement Department) founded in 1896 within the Ministry of Interior. In 1905 the Department was placed under the Ministry of Land Management and Agriculture. This institutional shift was obviously reasonable because the over-

whelming majority of re-settlers were peasants who were granted plots of arable land in newly developed territories.

Freedom of movement for peasants had a great impact on the economic development in Russia. It fuelled urbanization processes, gave rise to industries and crafts, and increased agricultural productivity. It also influenced human development prospects by giving peasants the right to be independent farmers or to be employed in a non-agricultural sector.

Since late 19th century the State encouraged migration of peasants from over-populated rural areas in European Russia to the Asian part of the country. Re-settlement of peasants was regarded as a continuation of the centuries-old process of inhabitation of the territory of the country, the vital process for the Russian civilization (Moiseenko 2008, 250)

Re-settlers were supported financially and provided with jobs, e.g. in the construction of the Trans-Siberian Railway. All in all about 10 million people moved from Central European areas of Russia to Siberia, Ciscaucasia, and the Far East between 1871 and 1916 (Moiseenko 1994, 234). Besides, from 6 to 7 million peasants migrated for temporary (seasonal) employment every year at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries (ibid).

Putting aside details of mechanisms of re-settlement policy, we are to stress that it was the first successful example in the history of Russia that migration policy is able to (1) shape the scale and vectors of migration flows in accordance with strategic aims of the national development, and (2) to give people – by assisting their voluntary movements – additional possibility to develop their abilities and improve their level of life.

To the great extent, the contemporary population of Urals, Siberia and Far East is formed as a result of the active State west-to-east re-settlement policy. Low-mobile rural population needed some particular encouragements to move from native lands to new territories. The State provided it with such encouragements.

In the period between the end of the 18th century and the beginning of the 20th century Russia has developed a comprehensive State policy towards a variety of types of voluntary migration – international and internal, permanent and temporary, highly-skilled and

peasants – and implemented a wide-range toolkit to manage migration flows, from tax relieves to direct financial aid.

During 20 years of existence of the *Pereselencheskoye Upravlenie* it demonstrated flexibility, unusual for those times. It effectively subordinated migration policy to the general socio-economic tasks, namely overcoming of agricultural crisis, supplement of peasants with lands, inhabitation of the margins of the Russian Empire, increase in internal mobility of population, which was crucially important for the developing labour market. High level of economic development of Russia before the I World War was partly a result of the rising internal mobility of population followed by urbanization, industrial development, and growth of productivity in agriculture.

The Soviet period – the era of ‘propiska’ and deportations.

But not only that...

At the beginning of the 20th century Russia faced numerous population movements as a result of the 1917 revolution and the 1917-1923 Civil War. Social transformations, economic regression that resulted in shortage of goods and mass famine, in combination with tough policies of the Government aimed at suppression of resistance and opposition (by collectivization of peasants, dispossession of the *kulaks*, etc.), forced people to move away in search of better opportunities and security. Population movements were spontaneous, and no migrant registration system existed in the early Soviet period. Neither was any unified identification paper system in use for Soviet citizens. This situation was contradicting the idea of total registration and State control of the population. For this reason, in 1932 a common passport system for the whole territory of the USSR and a compulsory registration of the passport holder at a specific address (*propiska*) was introduced by a Government Decree (Moiseenko 2004, 88).

The passport became an exclusive identification document for Soviet citizens over 16 years of age and living permanently in cities, towns and industrial communities. *Propiska* was verified by a stamp of a territorial department of the Ministry of Interior in the person’s passport. A passport without *propiska* was considered invalid. A person could live, work, study, vote, send children to school or pre-school, and have access to the social welfare system only in accor-

dance with his/her *propiska*, i.e. at the place of registered residence. For example, it was absolutely impossible for a person with *propiska* in Novgorod to be employed in Moscow. In order to get *propiska* in a city, a statement confirming an employment in this city was necessary. However, to be employed in a city, *propiska* in this city was compulsory. It was, therefore, a vicious circle (Denisenko et al. 1989, 60).

Experts called the *propiska* system the ‘serfdom of the 20th century’ (Popov 1996). Passport/*propiska* system seriously limited the freedom of movement of Soviet citizens. Limitations for settlement were most strictly applied to big cities like Moscow, Leningrad (Saint Petersburg), Kiev, Kharkov, Gorky (Nizhny Novgorod), Sverdlovsk (Yekaterinburg). By the 1960s, of the total of 300 big cities in the territory of the Soviet Union (with population of over 100,000), about 200 cities were ‘closed’ for migrants (Regent 1999, 40).

It is worth noting that only urban citizens were granted the right to hold a passport, while villagers (*kolkhozniki*) had no passports and therefore had no right to move even within the borders of the administrative unit (province) where they lived (Moiseenko 2004, 89). Only in 1974, in accordance with a Decree issued by the Communist party and the Government, peasants got passports and were equalized in the rights with other Soviet citizens (Popov 1996). This was mainly a result of ratification by the Soviet Union of the United Nations International Covenant on Civil and Political Rights in 1973. Article 13 of the UN Covenant declares that everyone lawfully within the territory of a State shall, within that territory, have the right to liberty of movement and freedom to choose his/her residence. The *propiska* institution was generally in conflict with this statement; but the fact that millions rural citizens in Russia who were fully deprived of their right to move within their own country was an outrage.

Despite the strict limitations of freedom of movement, the scale of internal migration in the Soviet Union was large. *Political* interests of the totalitarian regime called for strict control over population, therefore the *propiska* system tied people down to a certain place of living. However, *economic* interests of the state needed mobility of labour resources for implementation of industrialization projects and development of virgin lands. In the Soviet period mobility

of labour and flexibility of labour market were provided with instruments, which were the only possible under centralized planning economy – the rigidly organized labor recruitment system (*orgnabor*), ‘distribution of graduates’ (*raspredelenie*) and often forced re-settlement. This way the State was solving a task of reasonable (from its perspective) distribution of population over the territory of the country Zaslavskaya and Rybakovskiy 1978).

Therefore, on the one hand there were *voluntary* (but strictly State-driven) employment-led migrations: people were moved to large-scale construction and industrial sites within the frames of the *orgnabor* system. During the 1930s, over 28.7 million people were re-settled across the Soviet Union under this system (Moiseenko, 1994, 234). These were mainly rural citizens recruited to construction and manufacturing sectors in urban areas, and the urbanization process was accelerated in line with the industrialization policy.

Resettlements to remote regions of Northern and Eastern Russia were encouraged by a set of stimulating economic measures, including a traveling allowance, ‘regional wage increments’, early retirement and a higher pension, accommodation, annual paid vacation with transport fares covered by the state, free vouchers to a health resort and so on.

Voluntary by form, migrations under *orgnabor* were strictly determined by directions. Migration to remote underdeveloped regions with severe climatic conditions was encouraged while movements to developed areas, even for a family reunion, were limited. Regulated by the *propiska* policy, migration was permissive by nature.

On the other hand, *involuntary* (also State-driven) migration was an objective reality of the Soviet Union, particularly in the 1930s-1950s. The migration policy was chosen as an instrument of political suppression and struggle against dissent. Initially deportations were aimed at well-off farmers (*kulaks*) who were dispossessed and – in order to avoid their recovery – forcedly moved to underdeveloped northern areas. Later deportations/displacements of whole ethnic groups (Crimean Tatars, Ingushs, Germans, Chechens, Kalmyks, Koreans, and others) from their native lands to remote areas in Siberia, Kazakhstan, and the Far East were aimed at destruction of their unity and ethnic identity. Between 1932 and 1940, the number

of so called ‘special resettlers’ (*spetspereselentsy*) as this type of migrants was named in the official statistics, totalled 2.2 million; by 1953 their number increased to 2.8 million (Bruk and Kabuzan 1991). During the Second World War, whole ethnic communities were (often falsely) accused of assisting the German army and were urgently moved to the Asian part of the USSR. Totally, over 2 million of Germans, Chechens, Tatars, Ingushs, Kalmyks, Karachaevs, Meskhetian Turks were displaced. 78 percent of them were women and children. According to estimates, every fifth of the migrants died on the way (Mukomel 1991).

The ethnicity-based deportations in the Soviet period was a part of the State policy of mass repressions and one of the most tragic pages of the Russian history (Vishnevsky 2007). Forced and politically driven migrations swept millions of people and ruined a lot of human lives, impressing a dramatic image on the nation’s character (Roshin 2008). This explains *inter alia* why ‘human rights & freedoms’ is a difficult-to-understand value in Russia even now, two decades after *perestroika* has revised priorities in favor of the ‘socialism with a human face’ ideology (Vinogradov 2001).

Nowadays Russian researchers (Aleshkovski 2006; Moiseenko 2004; Roshin 2008) tend to evaluate the Soviet experience of internal labor migration policy as positive because (1) the *orgnabor* policy achieved its goals to supply the growing manufacturing and transport industries with labor resources; (2) it succeeded in redistribution of the population across the country and development of its Asian territories; (3) it attracted thousands of young people to industrialization projects and helped distinguish the most initiative and active individuals who later became administrative or political leaders.

These arguments can be accepted, but the ‘philosophy’ and inhumane methods of the Soviet migration policy can hardly be approved. The state migration policy was fully governed by the demands of the State, not people. The interest of the state was the highest priority while the interests of its people were largely ignored.

The migration management in the Soviet period was coordinated with the general economic and political strategy of the State. The need for industrial development and cultivation of virgin and long-fallow lands called for mass resettlements that were encouraged by administrative and economic tools, while the trend for a total con-

trol over the nation realized through the *propiska* system limited migration to big cities. The authoritarian migration management ensured people would move to where the State interests needed them. The state planning covered not only the economic development of the country, but also shaped migration flows.

Thus, on the one hand, participation in *orgnabor* gave opportunities to young people, particularly those from rural areas, to improve their living, be active in social life, get professional skills up to higher education, and as a result expand their horizons. However, on the other hand, *propiska* severely limited direction and scale of migration and left the people little chance to decide their own destiny. Limitations of movement inhibited people's development, both in terms of professional and career growth and income earning. In many cases it resulted in underdevelopment of human capabilities (Khorev 1974).

This situation has deeply influenced the mentality of the Russians. It has damaged the understanding of the role of individuals in their country's development. The farfetched economic 'law' put a heavy focus on the development of production means, including machines, equipment and tools, while virtually ignoring production of consumer goods to meet the basic human needs. The State policy was aimed mainly at economic growth and output rather than on satisfaction of human needs.

It is admitted now that the socialist system failed in Russia and other countries of the socialist block mainly due to its irrational human outcomes. Real socialism turned to be a mono-power and mono-property society with underdeveloped needs of the population and even less possibilities to realize those needs; it was a society of 'a cheap worker' with no purpose of high living standards (Kolesov 2008, 15).

Besides, the *propiska* system that limited the people's mobility in the Soviet period has had its long-term effect on the post-Soviet Russia. The low level of internal migration in the contemporary Russia that impedes development of the national labor market and its progress towards a market economy is psychologically deeply rooted in the artificial restrictions on mobility imposed by *propiska*.

In addition to the above limitations of internal migration, it should be said that international migration was an exception rather

than a rule in the Soviet Union. For decades of the Soviet regime the USSR was a 'closed' country where international migration was strictly limited by the State. The entry and departure rules, granting and revoking citizenship and deportations were regulated by decrees and ministerial instructions issued in 1918, 1925 and 1959 that reflected the restrictive stance of the State (Tiurkin 2005, 21-22).

Immigration and emigration were meager in number and mainly of a political / ideological nature. Trips of Soviet citizens to other countries were regulated by severe security checks: permission to go abroad was closely related to the ideological loyalty and political allegiance of a candidate, even for tourists. To depart from the USSR, temporarily or permanently, Soviet citizens had to get an exit visa. Membership in the Communist Party and personal testimonial from the CPSU unit was a compulsory requirement for any person to be sent on a temporary job to another country. Temporary labor migrants were sent as specialists to participate in development and construction projects in the 'satellite' developing countries like Afghanistan, Algeria, Angola, China, Egypt, Iraq, Syria, Vietnam, etc., that were encouraged to follow the socialism model and given the economic and financial support.

Arrivals and stay of foreign citizens in the Soviet Union, for diplomats and tourists alike, were also strictly controlled. International labor migrants from satellite countries (Poland, Bulgaria, Yugoslavia, Vietnam, and China) came to Russia in teams to work in politically significant projects (like oil & gas pipelines and power lines that were parts of the European socialist energy supply system) or in manufacturing industries. Another channel of temporary migration to the USSR was student migration. The low-cost and high-quality education in the Soviet universities and professional schools increased human capital of the Soviet Bloc states, and supplied them with qualified doctors, teachers, engineers, geologists, etc. At the same time, it was an effective way of strengthening the ties between the countries. The outer borders of the USSR were effectively guarded. Illegal migration, if any, was negligible and concerned criminal cross-border activities; it was effectively counteracted by security services.

Therefore, in contrast to the tsarist period the Soviet system of migration management was extremely strict; it was based on the idea

of absolute control of a State over people's movements. Even if we put aside the practices of forced/involuntary resettlements, other instruments of the Soviet migration policy seriously limited the rights and freedoms of people – the right for freedom of movement, the right to leave the country, the right to freely choose a place of residence inside the country. At the same time, we cannot reject that a system of *economic* mechanisms of migration management was elaborated and successfully implemented during the Soviet period. It provided mobility of labour resources to inhabit and develop territories which were non-attractive for people but vital for economy.

Thus, what can be learnt by the contemporary Russia from the historical experience of the Soviet migration policy?

First, it is the understanding that in a country with vast territory and unevenly distributed population, internal migration policies is to be an important element of the State strategy, especially in the periods of realization of big economic projects. Nowadays, importance of such a policy is enhanced by the demographic crisis that Russia is facing and unfavourable spontaneous migration trends (e.g. outflow of population from Far East region; concentration of population in the Moscow agglomeration).

Second, it is effectiveness of economic measures designed to encourage internal migration that are able to shape reasonable migration flows, even in the circumstances of low mobility of population. For example, the well-defined State task to increase population of the Russian Far East region, when supported by a *system* of long-term economic incentives, appears quite realistic. According to sociological surveys conducted in 2008-2009 among the citizens of the European regions of the Russian Federation who face employment difficulties, *every fifth* (!) person is ready to consider possibility to move to Siberia or Far East in case of sufficient support from the State (Denisenko et al. 2010). The former "regional coefficients" to the salaries can be hardly used today as such a support because the state sector of economy has shrunk while market economy has different principles. But there are other mechanisms – social benefits, privileged mortgage, tax benefits, including those for small-scale business.

Undoubtedly, migration policy by itself is not able to re-direct migration flows to the Far East region. It is necessary to create fa-

avourable conditions to attract Russian and foreign investments, develop technically advanced sectors of economy and infrastructure, increase the region's image. Attracted by growing economic activity in the Far East, people will likely migrate there themselves (if they are not forestalled by Chinese migrants). However, if the issue of demographic and economic recovery of the Far East region is announced as a nation-range project that is supported by the complex of corresponding economic, social, demographic and *migration* policies, the situation in this vitally important geopolitical region of Russia can be radically and positively changed in the foreseeable future.

Third, it is principal difference in methods of management applied to internal and international migration. The Soviet period gives us a lesson that management of internal migration can sometimes apply methods, which are acceptable from the perspective of the existing state morality but do not correspond to the universally recognized International Covenant on Civil and Political Rights. A State can construct its relations with its own population on the basis of national norms while the international migration policy must take into account international laws, mechanisms and practices. For example, severe methods realized in the sphere of migration in the Soviet period up to forced resettlements of whole nations, cannot be applied in international migration management where international agreements, standards and conventions play an important role.

In this context, we can remind how an attempt of the Soviet authorities to introduce such a 'innocuous', as it seemed, limitation on departures of the Soviet citizens as payment for the higher education received free of charge in Soviet universities¹ has caused such a protest in the Western countries that the payment was cancelled already in a year. However, the Jackson–Vanik amendment introduced in the USA trade law as a response to restriction of emigration by "diploma tax" is still valid and continues to harm interests of the Russian Federation in its trade relations with the USA.

¹ The Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR of 3 August 1972 "On reimbursement of the education expenses by Soviet citizens departing from the Soviet Union for permanent residence in other countries".

In 1990s, there were again political calls to introduce "diploma tax" for emigrants and compensate expenses of Russia related to acceptance of refugees from other republics of the former Soviet Union (who were mainly ethnic Russians returning to their motherland) by the countries of departure (Kamensky 1999: 224-237). All these calls are the vestiges of the Soviet times and an attempt to solve the problems of international migration with "habitual" strongarm methods. Similar confusion is seen in the policies towards refugees and forced migrants in the early 1990s when mixing of these two categories of migrants – international and internal – resulted in a nexus of non-solved problems of both. The big "positive" experience of management of international population movements in the Soviet period has played a nasty trick on the elaborators of the post-Soviet migration policy in 1990s. International migration with the former Soviet republics was interpreted by them as a continuation of the former inter-republican migration in the Soviet period while it was already fundamentally different by nature *international* migration. The former experience of experts specializing in management of internal migration during the Soviet period did not fit the need to elaborate very quickly – as the time needed – the full-range Russian international migration policy. It has resulted in many methodological mistakes in international migration management in the post-Soviet period (Ivakhnyuk 2011).

Therefore, major lessons of the tsarist and Soviet migration policy important for future development of Russia are dealing not with its results in re-distribution of population over the territory of the country in accordance with the State needs and even less with methods of how these results were achieved but with incorporation of internal migration policy into the general strategy of the national development and determination of the role of migration policy in solving economic, demographic and political problems which the country is facing.

References:

- Aleshkovski I. (2006) *Vnutrenniaia migratsia v sovremennoi Rossii* [Internal Migration in Contemporary Russia] (Moscow: TEIS) [in Russian].
- Brockhaus & Efron *Encyclopedic Dictionary*, 1890-1907, vol. XXIV. [in Russian].
- Bruk A.S., Kabuzan V.M. (1991) *Migratsionniye protsessy v Rossii i SSSR* [Migration Processes in Russia and the USSR] (Moscow) [in Russian].
- Denisenko M., Iontsev V., Khorev B. (1989) *Migratsiologia* [Migration as a Science] (Moscow: MSU Publishing House) [in Russian].
- Denisenko M.B., Karachurina L.B., Mkrtychyan N.V. (2010) *Gotovy li rossiiskie bezrabotnyie ekhat za rabotoy?* [Are Russian unemployed people ready to move for jobs?] *Demoscope Weekly*, N: 445-446, 29 November – 12 December 2010 [in Russian]:
<http://demoscope.ru/weekly/2010/0445/tema07.php>
- Iontsev V., Lebedeva N., Nazarov M., Okorokov A. (2001) *Emigratsia i repatriatsia v Rossii* [Emigration and Repatriation in Russia]. Moscow: Popenchitelstvo o nuzhdakh rossiyskikh repatriantov [in Russian].
- Iontsev V.A. (1999) *Mezhdunarodnaya migratsiya naseleniya: teoriya i istoriya izucheniya* [International Migration of Population: Theories and History of Studies]. Scientific series *International Migration of Population: Russia and the Contemporary World*. Volume 3. (Moscow: Dialog-MGU) [in Russian].
- Ivakhnyuk I. (2011) *Perspektivy migratsionnoy politiki Rossii: vybor vernogo puti* [The Prospects of Russia's Migration Policy: In Search for the Right Path] Series 'Migration Barometer' (Moscow: MAX Press) [in Russian] Available at: <http://www.baromig.ru/library/izdaniya-proekta/perspektivy-migratsionnoy-politiki-rossii-vybor-vernogo-puti.php>
- Kamenski A.N. (2002) *Problemy mejdunarodnogo trudovogo obmena i Rossiya* [International Labour Exchange and Russia] (Moscow: The Moscow Social Research Foundation) [in Russian].
- Kaufman A.A. (1905) *Pereseleniye i kolonizatsiya* [Resettlements and Colonization] (Saint Petersburg) [in Russian].
- Khorev B. (1974) *Aktualnie problemy migratsionnoi politiki* [Actual Issues of Migration Policy] (Kiev) [in Russian].

Kolesov V. (ed.) (2008) *Chelovecheskoye razvitiye: novoie izmereniye sotsialno-ekonomicheskogo progressa* [Human Development: New Dimension of Socio-Economic Progress] (Moscow: Prava cheloveka) [in Russian].

Moiseenko V. (2004) *Vnutrenniaya migratsia* [Internal Migration]. (Moscow : TEIS) [in Russian].

Moiseenko V. (1994) *Migratiya naselenia* [Migration of Population] *Narodonaselenie Encyclopedia* (Moscow: BRE) [in Russian].

Moiseenko V.M. (2008) *Ocherki izucheniya migratsii naseleniya v Rossii i vo vtoroy polovine 19 - nachale 20 stoletia* [Essay on migration studies in the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries] (Moscow: TEIS) [in Russian]

Mukomel V. (1991) *Deportirovanniye narody v Srednei Azii: problemy i perspektivi sotsialno-demographicheskogo razvitiya* [Deported Nations in Middle Asia: Problems and Prospects of Socio-Demographic Development] (Moscow [in Russian].

Popov V. (1996) *Pasportnaya sistema sovetskogo krepostnichestva* [Passport System of the Soviet Serfdom]. *Noviy Mir*, No: 6 [in Russian].

Regent T. (1999) *Migratsia v Rossii: problemy gosudarstvennogo upravleniya* [Migration in Russia: State Management Issues] (Moscow: ISPEN) [in Russian].

Roshin Y.V. (2008) *Migratsia naselenia v sud'be Rossii* [Migration of Population in the Destiny of Russia] (Moscow: Avangard Publishing House) [in Russian].

Tiurkin M. (2005) *Migratsionnaya sistema Rossii* [Migration System of Russia] (Moscow: Strategia Publishing House) [in Russian].

Vinogradov I. (2001) *Paradox Mikhaila Gorbacheva* [Mikhail Gorbachev's Paradox] // *Continent*, N: 107 [in Russian] Available at: <http://magazines.russ.ru/continent/2001/107/vin.html>

Vishnevsky A. (2007) *Vspominaya 1937...* {Remembering 1937...} <http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0313/tema07.php> [in Russian].

Zaslavskaya N.I., Rybakovskiy L.L. (1978) *Protsessy migratsii i ih regulirovaniye v sotsialisticheskom obschestve* [Migration Processes and their Management in the Socialist Society] In: *SOTSIUS*, N:1 [in Russian].

*ნათელა ლაცაბიძე
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
მურმან ცარციძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ოსშ ასოცირებული პროფესორი*

**საქართველოს შრომის ბაზრის შორმირების
ტენდენციები და ფუნქციონირების თავისებურებანი**

საქართველოში უმუშევრობის დონის შემცირება და მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფა, რაც დღემდე გადაუწყვეტელ პრობლემად რჩება, შეუძლებელია ცივილიზებული, ნორმალურად ფუნქციონირებადი შრომის ბაზრის ფორმირების გარეშე. ფორმირების პროცესში მყოფი ეროვნული შრომის ბაზრის კონიუნქტურა მეტად დინამიურია, სისტემატურად იცვლება დამსაქმებლების მოთხოვნები სამუშაო ძალის კვალიფიკაციის მიმართ, იხვეწება და უფრო საქმიანი ხდება მეწარმეებსა და სახელმწიფოს, დაქირავებულ მუშაკებსა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობები და ა.შ. თუმცა ქვეყანაში უმუშევრობის დონე ბოლო ათწლეულის მანძილზე ფაქტობრივად არ შემცირებულა, პირიქით, მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისისა და 2008 წლის ომის შემდგომ პერიოდში გაიზარდა კიდევ.

აღსანიშნავია, რომ შრომის ბაზრის ფორმირება, 1990-იანი წლებიდან მოყოლებული, მიმდინარეობს უმუშევრობის მაღალი დონის პირობებში. ნებისმიერი და მითუმეტეს საქართველოს მასშტაბის მქონე ქვეყნისათვის უმუშევრობის მაღალი დონე (15-16,5% ბოლო წლების ოფიციალური მონაცემებით) საგანგაშო მოვლენაა და ეკონომიკური ზრდის შემაფერხებელი ფაქტორია. სტატისტიკური მონაცემების გაანალიზებისას თვალშისაცემია უმუშევრობის განსაკუთრებით მაღალი დონე ქალაქად, სადაც იგი საშუალოდ 4-5-ჯერ მა-

დალია სოფელთან შედარებით, ეს ტენდენცია გამოკვეთილია ბოლო ათწლეულის მანძილზე, თუმცა სოფლად უმუშევრობის დაბალი დონე დადებითად ვერ შეფასდება, რადგან იგი შემცირებულია არაეფექტიანი თვითდასაქმების ხარჯზე. მაგალითად, ბოლო ათი წლის განმავლობაში ქალაქად დასაქმებულთა შორის 64-68,8% დაქირავებული, ხოლო დაახლოებით 31% - თვითდასაქმებულია, საპირისპირო სურათია სოფლად, სადაც დასაქმებულთა მხოლოდ 18-19%-ია დაქირავებული, დაახლოებით 81% - თვითდასაქმებული. თვითდასაქმებულთა დიდი ნაწილი სოფლის მეურნეობაშია ჩაბმული. ამასთან, დასაქმებულთა უმრავლესობის შემოსავლები მეტად მცირეა, მათი ნაწილი ოჯახურ საწარმოში-მაძულში უსასყიდლოდ მომუშავე პირებია, ვინც რეალურად დასაქმებულებად არც კი შეიძლება ჩაითვალოს. რასაკვირველია, ეფექტიანი დასაქმებისა და ადეკვატური შემოსავლების პირობებში, დასაქმებულებს შორის თვითდასაქმებულთა მაღალი ხვედრითი წონა არ შეიძლება უარყოფითად შეფასდეს, ვინაიდან თვითდასაქმებული მესაკუთრეა და მისი საქმიანობის მიზანი მოგების ან ოჯახური შემოსავლის მიღებაა. მეტიც, თვითდასაქმების ზრდა მესაკუთრეთა ხვედრითი წონის გაზრდით დასაქმების პრობლემის გადაწყვეტის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებად უნდა იქნას მიჩნეული.

შრომის ბაზრის ფორმირების ტენდენციებიდან საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ უმუშევრობის მაღალ დონესთან ერთად შრომის ბაზარზე შეიმჩნევა კვლიფიციური კადრების დეფიციტი. მათ შორის, იმ სფეროებშიც, სადაც შრომის ანაზღაურება შედარებით მაღალია. მაგალითად, ახალგაზრდა ეკონომისტთა ასოციაციის მიერ 2007-2008 წელს ჩატარებული ბიზნესგარემოს კვლევის შედეგებით გამოვლინდა, რომ საქართველოს შრომის ბაზარზე დიდი მოთხოვნაა როგორც საშუალო და მაღალი დონის პროფესიონალ მენეჯერებზე,

ასევე ტექნიკურ კადრებსა და კვალიფიციურ პერსონალზე². სამშენებლო ბიზნესის სფეროს პრობლემები აქვს ელექტრიკოსებით, შემდუღებლებით, მლესავეებით უზრუნველყოფაში. როგორც ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ შრომის ბაზარზე ამ პროფესიის მრავალი ადამიანი წარადგენს სამუშაო ადგილებზე მოთხოვნას, ისინი არ ფლობენ ცოდნას, უნარს და ინფორმაციას მშენებლობის თანამედროვე მეთოდების, ტექნოლოგიებისა და მასალების შესახებ. მოცემულ და მსგავს შემთხვევებში სახეზეა ტიპიური სტრუქტურული უმუშევრობა. სტრუქტურული უმუშევრობის აღმოფხვრაზე საუბარი საქართველოში ნაადრევია, მაგრამ მისი შემცირების ერთ-ერთი გზაა სპეციალისტთა მომზადების დაგეგმვა შრომის ბაზრის მიმდინარე და პერსპექტიული მოთხოვნების შესაბამისად.

ეროვნული შრომის ბაზრის ერთ-ერთ თავისებურებად რჩება სამუშაო ძალის დაბალი ფასი. დაქირავებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასის ზრდის მიუხედავად (2011 წლის II კვარტლის მდგომარეობით 679.5 ლარი), კვლავ მცირეა საშუალო ნომინალური ხელფასი განათლებაში, სოფლის მეურნეობაში, ნადირობასა და სატყეო მეურნეობაში. გაცილებით უკეთესი მდგომარეობაა საფინანსო საქმიანობის, სახელმწიფო მმართველობის, ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოების და განაწილების სფეროებში. აღსანიშნავია, რომ სოფლის მეურნეობაში, სატყეო მეურნეობაში, განათლებაში, სადაც ყველაზე დაბალი ხელფასებია, დასაქმებულთა რაოდენობა სხვა სფეროებთან შედარებით მეტია, რაც, შესაბამისად, მცირეშემოსავლიან ოჯახთა რაოდენობაზე აისახება.

² www.economists.ge

საქართველოს მამუტაბით კვლევაში მონაწილეობდა 1000 ბიზნეს ერთეული. კვლევა ჩატარდა 3 ფოკუს ჯგუფში, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს მცირე საშუალო და მსხვილი ბიზნესის წარმომადგენლებმა.

ეროვნული შრომის ბაზრის ფუნქციონირება ბოლო ათწლეულის განმავლობაში (საქართველოში შრომის ბაზრის ფორმირება და, შესაბამისად, ფუნქციონირება მხოლოდ ორ ათეულ წელს მოიცავს) არასტაბილურ ეკონომიკურ გარემოში მიმდინარეობს. 1990-იანი წლების პერიოდის მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა, რომელიც 2003 წლის მოვლენების შემდგომ ეკონომიკურმა ზრდამ შეცვალა, 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შედეგად საქართველოს ეკონომიკისათვის მიყენებულმა უდიდესმა დანაკარგებმა და მსოფლიო ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის გავლენის შედეგებმა დაამძიმა. ქვეყანაში განხორციელებული სისტემური გარდაქმნებისა და გარკვეული პროგრესული ძვრების მიუხედავად, მოსახლეობის ცხოვრების დონის საგრძნობი გაუმჯობესება ვერ განხორციელდა. 2000-2010 წლებში მიღწეული იქნა ნომინალური მშპ-ის ზრდა, თუმცა რეალური ეკონომიკური ზრდის ტემპები ცალკეული წლების მიხედვით არასტაბილური იყო. 1996 და 1997 წლებში ადგილი ჰქონდა მშპ-ის 11.2% და 10.6%-ით ზრდას, რაც შემდგომ პერიოდში მკვეთრი დაცემის ტენდენციით შეიცვალა. ეკონომიკური ზრდის ტემპმა 1997 წლის დონეს მხოლოდ 2003 და 2007 წელს მიაღწია. მოსახლეობის ერთ სულზე მშპ-ს მოცულობამ მაქსიმალურ დონეს 2008 წელს მიაღწია და 2921.1 აშშ დოლარი შეადგინა, მაშინ როდესაც 2000 წელს აღნიშნული მაჩვენებელი მოსახლეობის ერთ სულზე მხოლოდ 689.7 აშშ დოლარი იყო.

ბუნებრივია, რომ ეკონომიკური ზრდის არასტაბილური ტემპები პირდაპირ აისახება დასაქმების მდგომარეობასა და შრომის მწარმოებლურობაზე. ეკონომიკური ზრდა ეროვნული მეურნეობის მნიშვნელოვან დარგებში არ მიმდინარეობს შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების ხარჯზე. შრომის მწარმოებლურობის დაცემა და არაეფექტიანი დასაქმება განსაკუთრებით თვალშისაცემია საქართველოსათვის ტრადიციულ

დარგში – სოფლის მეურნეობაში. 1990 წელს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო დასაქმებულთა მთლიანი რაოდენობის – 25,2% და დარგში იწარმოებოდა მშპ-ის 29,8%, 2010 წელს კი მთლიანად ეკონომიკაში დასაქმებული 1628.1 ათასი კაციდან, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 62.1%, რომელმაც აწარმოა მშპ-ის მხოლოდ 7.3%. მაშასადამე, თუ 2010 წელს 1990 წელთან შედარებით სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა ხვედრითი წონა გაიზარდა 25,2%-დან 62.1%-მდე, მშპ-ის საერთო მოცულობაში სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის ხვედრითი წონა 29,8%-დან 7.3%-მდე შემცირდა. არაეფექტიანი დასაქმება პირდაპირ აისახება მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე, ბოლო პერიოდში გარკვეული პროგრესული ძვრების მიუხედავად, მისი არსებითი გაუმჯობესება ქვეყანაში არ შეინიშნება. ქვეყნის მოსახლეობის ნაწილი ჯერ კიდევ სიღარიბის ოფიციალურ ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. 2006-2010 წლებში სიღარიბის დონის მაჩვენებელი მედიანური მოხმარების 60%-ის მიმართ საშუალოდ 21,7%-ს შეადგენდა.

შრომის ბაზრის ფუნქციონირების ერთ-ერთ თავისებურებად რჩება არაფორმალური (არარეგისტრირებული) დასაქმების ჯერ კიდევ დიდი მასშტაბები. შეიძლება ითქვას, რომ დასაქმებულთა რაოდენობიდან გამომდინარე, იგი ჩამოყალიბდა როგორც შრომის ბაზრის დამოუკიდებელი სეგმენტი. ქვეყანაში დამკვიდრდა არაფორმალური საქმიანობის ისეთი სახეობები, როგორიცაა სამშენებლო და სარემონტო სამუშაოები, საშუამავლო საქმიანობა, წვრილი ხელოსნობა, ოჯახებში დამლაგებლებად, აღმზრდელებად მუშაობა, რეპეტიტორობა, სამედიცინო მომსახურება და სხვა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, არაფორმალურად დასაქმებულები მთლიანი შიგა პროდუქტის გარკვეულ ნაწილს ქმნიან. საქესპერტო შეფასებით, საქართველოში დასაქმებულთა მინიმუმ 32% ჩართულია რაიმე სახეობის არაფორმალურ საქმიანობაში. არაფორმალური

დასაქმება უმთავრესად გამოხატულია თვითდასაქმებით, დაქირავებული შრომა გამოიყენება, ძირითადად, სამშენებლო-სარემონტო სამუშაოებზე; დასაქმებულთა ერთი ნაწილი ათავსებს ეკონომიკის ფორმალურ და არაფორმალურ სექტორში დასაქმებას, მეორე ნაწილი მხოლოდ არაფორმალურ სექტორშია დასაქმებული.

შრომის ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებებზე მსჯელობისას უნდა აღინიშნოს მეორადი დასაქმების შესახებაც. სხვადასხვა პერიოდში შინამეურნეობების შერჩევითი კვლევის და სპეციალური გამოკვლევის მასალების გაანალიზება საშუალებას იძლევა, ყოველგვარი ეჭვის გარეშე ითქვას, რომ დასაქმებულთა გარკვეულ ნაწილს შეთავსებული აქვს სხვა სამუშაო ან სამუშაოები. მეორადი დასაქმების არსებობა, ძირითადად, განპირობებულია ცხოვრების დაბალი დონით, სახელდობრ, შემოსავლების სიმცირით. ქვეყნის დღევანდელი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, მეორადი დასაქმების ერთმნიშვნელოვნად დადებითი ან უარყოფითი შეფასება შეუძლებელია, რადგან მისი არსებობა გამოწვეულია ობიექტური მიზეზით— საზოგადოების არასრულყოფილი სოციალური და ეკონომიკური მოწყობით, დასაქმების არასაკმარისი სახელმწიფო რეგულირებით, არათანმიმდევრული სოციალური პოლიტიკის გატარებით. მეორადი დასაქმების დადებითი მხარეებიდან, უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია დამატებითი შემოსავლის მიღების შესაძლებლობა, რაც, უძრავლეს შემთხვევაში, ოჯახის საარსებო მინიმუმით უზრუნველყოფის ერთ-ერთი გზაა. ამასთან, მისი მეშვეობით ზოგიერთი მოქალაქე იკმაყოფილებს სხვა მოთხოვნილებებს: ყიდულობს ბინას, ავტომობილს, მოგზაურობს, ახერხებს საკუთარი ბიზნესის დაწყებას ან გაფართოებას. მოსახლეობის მცირე ნაწილი მეორადი დასაქმების გზით ახერხებს მიღებული სპეციალობისა და კვალიფიკაციის შესაბამისი სამუშაოს შესრულებას. თუმცა, დადებით მომენტებთან ერთად

აღსანიშნავია მეორადი დასაქმების უარყოფითი შედეგებიც, რაც გამოიხატება შრომის ინტენსიურობისა და სამუშაო დღის ხანგრძლივობის გაზრდაში, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს შრომისუნარიანობის დაქვეითება ან სრული დაკარგვა ადრეულ ასაკში, ტრამვატიზმისა და ინვალიდობის შემთხვევების გაზრდა და სხვა უარყოფითი მოვლენები. რამდენიმე ადგილზე მუშაობისას ადამიანს უკვე აღარ რჩება დრო პროფესიული ზრდისა და ჰარმონიული განვითარებისათვის, რადგან ყურადღება გამახვილებული აქვს ძირითადად მატერიალურ მხარეზე.

როგორც აღინიშნა, ქვეყანაში მოსახლეობის ცხოვრების დაბალი დონის და სიღარიბის გამომწვევი მთავარი მიზეზი არის უმუშევრობა. ოფიციალურ სტატისტიკურ მონაცემებთან შედარებით, უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზების, დონისა და დინამიკის, დასაქმების პრობლემების სიღრმისეულად შეფასების საშუალებას იძლევა ბაზრის კვლევა და კვლევის შედეგად მიღებული მასალის გაანალიზება-განზოგადება. სწორედ ამ მიზნით ჩატარდა სოციოლოგიური კვლევა საქართველოს ლოკალური შრომის ბაზრების არეალში, კერძოდ, ქუთაისში და რუსთავში (ქ. რუსთავსა და ქ. ქუთაისში გამოიკითხა შრომისუნარიანი ასაკის 202 უმუშევარი. აქედან 55,4% ქალი, 44,6% მამაკაცი).³ რესპონდენტებისაგან მიღებული იქნა პასუხები ისეთ მნიშვნელოვან კითხვებზე, როგორიცაა: განათლება, სპეციალობა განათლების მიხედვით, საერთო შრომითი და სპეციალობით მუშაობის სტაჟი, უმუშევრობის ხანგრძლივობა და სამუშაოს დაკარგვის მიზეზები, სამუშაოს ძიების გზები და სირთულეები, გადამზადების ან კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი დამოკიდებულება, საკუთარი საქმის წამოწყების მცდელობა, მისი შენარჩუნების ხელის-

³ კვლევა ჩატარდა ლტოლვილთა დანიის საბჭოს მიერ დაფინანსებული პროექტის- „სარეინტეგრაციო საქმიანობის კონსოლიდაცია საქართველოში“ ფარგლებში.

შემძლეელი მიზეზები, ოჯახის საშუალო შემოსავალი, შემოსავლის ძირითადი წყაროები და სხვა.

მოპოვებულმა ინფორმაციამ საგანგაშო სურათი აჩვენა უმუშევართა განათლების მდგომარეობის მხრივ. გამოკითხულთა ნახევარზე მეტს 54,5%-ს უმაღლესი განათლება აქვს. ქუთაისში უმაღლესი განათლების მქონეა გამოკითხულთა 68%, ხოლო რუსთავში— 41,2%. აღსანიშნავია, რომ ყველა ასაკობრივ ჯგუფში საკმაოდ დიდია უმაღლესი განათლების მქონეთა ხვედრითი წონა. 2010 წელს შრომის ბაზრის კვლევამ იძულებით გადაადგილებულ პირთა უმუშევრობის მდგომარეობის შესწავლისას დაახლოებით იგივე სურათი აჩვენა. სტატისის ავტორების და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროს სხვა მკვლევარების მიერ არაერთგზისაა დასაბუთებული სამეცნიერო პუბლიკაციებში და ამჯერადაც ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მიღებული განათლება, უბირველეს ყოვლისა კი უმაღლესი განათლება, ადამიანს უნდა იცავდეს უმუშევრობის რისკისაგან. უმაღლესი განათლების მქონენი, სასურველია, მხოლოდ ფრიქციულ უმუშევრებს შორის ხვდებოდნენ. ადამიანის მიერ უმაღლესი განათლების მიღებისათვის დახარჯული დრო და ფინანსური სახსრები შესაბამისი უკუეგების მიღების გარანტიას უნდა იძლეოდეს. ეროვნული შრომის ბაზრის რეალობიდან გამომდინარე, სადაც უმუშევართა საკმაო ნაწილი უმაღლესი განათლების მქონეა, განათლების მიხედვით მიღებული პროფესია (სპეციალობა) გათვალისწინებული უნდა იყოს გადამზადებისას, მითუმეტეს, თუ უმუშევარს მიღებული სპეციალობით გადამზადების სურვილიც აქვს. ამ შემთხვევაში შედეგი გაცილებით უკეთესი იქნება, ჯერ ერთი, იმ თვალსაზრისით, რომ ადამიანს უკვე აქვს გარკვეული თეორიული ცოდნა და ზოგ შემთხვევაში პროფესიული უნარ-ჩვევებიც გააჩნია მიღებული სპეციალობის მიხედვით, მეორე— გადამზადებას დასჭირდება ნაკლები დრო (ასეთი პირებისათვის შეიძლება მომზადდეს

გადამზადების სპეციალური პროგრამა) და, შესაბამისად, ფინანსური სახსრებიც.

საგულისხმოა, რომ უმუშევრებს შორის ხვედებიან ისეთი პროფესიის ადამიანები, რომელზეც ბაზარზე საკმაოდ დიდი მოთხოვნაა. სავარაუდოა, რომ მათი დაუსაქმებლობის ერთ-ერთი მიზეზია კვალიფიკაციის არასაკმარისი დონე ან არსებულ ვაკანსიებზე ინფორმაციის უქონლობა. აღნიშნული დასტურდება საქართველოს ლოკალური შრომის ბაზრის კვლევითაც. გამოკითხული უმუშევრებიდან პროფესია არ აქვს 10%-ს, მასწავლებელია 13,4%, ექთანი— 3,8%, იურისტი— 6,7%, ეკონომისტი— 7,2%, ინჟინერი— 18,2%, ხელოსანი— 9,1%, სხვადასვა პროფესიის მაღალკვალიფიციური მუშა— 2,9%. უმუშევრებს შორის არიან ფარმაცევტები, ბუღალტრები, მთარგმნელ-რეფერენტები, ჟურნალისტები და სხვა პროფესიის პირები. უმუშევართა გადამზადებისას, რასაკვირველია, პრიორიტეტულია დამსაქმებელთა მოთხოვნები, მაგრამ გასათვალისწინებელია ასევე უმუშევართა შესაძლებლობები, პროფესია, სპეციალობა, შრომითი საქმიანობის გამოცდილება. საერთოდ, უმუშევართა გადამზადების პროგრამების შემუშავებას და განხორციელებას კონკრეტული და მიზანმიმართული ხასიათი უნდა მიეცეს, ზუსტად უნდა განისაზღვროს სპეციალობების ის წრე, რომლის მიხედვითაც უნდა წარიმართოს გადამზადება, თუმცა გარკვეული სირთულეები ამ პროცესის დროს მაინც დარჩება. მაგალითად, ქუთაისი და რუსთავი საბჭოთა პერიოდში მსხვილი სამრეწველო ცენტრები იყო და მოსახლეობის დიდი ნაწილიც სამრეწველო საწარმოებში მუშაობდა. შესაბამისად, სპეციალისტთა მომზადების სისტემაც, ძირითადად, ორიენტირებული იყო სამრეწველო საწარმოებზე. ამ ქალაქებში სამრეწველო პოტენციალი რამდენჯერმე შემცირდა, მნიშვნელოვნად შეიცვალა წარმოებული პროდუქციის ნომენკლატურა, ტექნოლოგიური პროცესების ხასიათი და, ბუნებრივია, რომ დღევანდ-

ლი მოთხოვნებიდან გამომდინარე, გაჩნდა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის უმუშევარი ნაწილის გადამზადებისა და ახალი პროფესიებით მომზადების საჭიროება. მითუმეტეს, რომ როგორც გამოკვლევის მასალებმა აჩვენა, უმუშევრებს შრომითი გამოცდილება ვერ წაადგა საბუთო ადგილების მოძიებაში.

საქართველოში უმუშევრობის ჯერ კიდევ მასშტაბურ ხასიათზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ოჯახის შრომისუნარიანი წევრებიდან ხშირად ერთი ან ორია დასაქმებული. ქუთაისსა და რუსთავეში გამოკითხულთა ნახევარზე მეტმა (51%) აღნიშნა, რომ ოჯახის შრომისუნარიანი წევრებიდან მხოლოდ ერთია დასაქმებული, 22,3%-მა მიუთითა, რომ ოჯახში ორი შრომისუნარიანი წევრია დასაქმებული, გამოკითხულთა შორის მცირე იყო ისეთების წილი, ვის ოჯახშიც სამი ან ოთხი წევრია დასაქმებული (გამოკითხულთა შესაბამისად 6,4% და 0,5%). გამოკითხულთა დაახლოებით მეხუთედმა მიუთითა, რომ ოჯახიდან არცერთი შრომისუნარიანი წევრი არ არის დასაქმებული. მდგომარეობა თითქმის ერთნაირად რთულია ორივე ქალაქში. გამოდის, რომ ოჯახების ერთი ნაწილი სახელმწიფოს დახმარების, ოჯახის პენსიონერი წევრების, ცალკეულ შემთხვევებში, ახლო ნათესავების დახმარების ხარჯზე ცხოვრობს, რაც, უკეთეს შემთხვევაში, მხოლოდ საარსებო მინიმუმით უზრუნველყოფის, ხოლო, ხშირად სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ ცხოვრების ტოლფასია.

უმუშევრობის საკითხების შესწავლისას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მხარეა უმუშევრობის ხანგრძლივობის შეფასება. აღსანიშნავია, რომ, ამ თვალსაზრისით, ქვეყანაში არცთუ სახარბიელო მდგომარეობაა. მაგალითად, ზემოაღნიშნულ ქალაქებში ჩატარებულმა გამოკვლევამ აჩვენა, რომ გამოკითხულთა 45% სამ წელზე მეტია, რაც უმუშევარია, სამ წლამე ხანგრძლივობით უმუშევარია გამოკითხულთა 12,4%, ორ წლამდე— 12,9%, ერთ წლამდე— 15,3%, ხოლო 6 თვემ-

დე— 14,4%. განსაკუთრებით სერიოზულ პრობლემებს წარმოშობს ხანგრძლივი (3 წელზე მეტი ხანგრძლივობით უმუშევრობა უკვე ქრონიკულად უნდა ჩაითვალოს) უმუშევრობა როგორც ეკონომიკური (დასაქმებიდან შემოსავლების მიღების შესაძლებლობის არარსებობა), ისე სოციალური (ფსიქიკური მდგომარეობისა და ჯანმრთელობის გაუარესება, გადახრილი სოციალური ქცევების ფორმირებისათვის ხელშემწყობი პირობების შექმნა და სხვა) და პოლიტიკური (უკმაყოფილო და აგრესიული ადამიანების რაოდენობის ზრდა) თვალსაზრისით. საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ უმუშევრობის ხანგრძლივი პერიოდი ამცირებს მომუშავეის პროფესიულ-კვალიფიციური ცოდნის დონეს, ასეთ პიროვნებას საკმაოდ დიდი დრო სჭირდება სამუშაოზე ხელმეორედ ადაპტაციისათვის, მით უფრო, რომ ნებისმიერ კონკურენტუნარიან საწარმოში ადგილი აქვს ინოვაციურ პროცესებს და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგად იცვლება წარმოების ტექნოლოგია. ასეთ შემთხვევაში შეიძლება მისი კვალიფიკაცია არასაკმარისი ან პროფესია მოძველებული აღმოჩნდეს და უმუშევარს ხანგრძლივი გადამზადება დასჭირდეს. ეს, თავის მხრივ, დიდ ფინანსურ დანახარჯებთან არის დაკავშირებული.

შრომის ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებების განხილვისას გვერდს ვერ ავუვლით სამუშაო ადგილის დაკარგვის მიზეზებზე მსჯელობას, რის საშუალებასაც მხოლოდ კვლევის შედეგები იძლევა. გამოკითხულთა საკმაოდ ნაწილმა, რუსთავში 19%-მა, ქუთაისში— 27%-მა სამუშაო დაკარგა მისგან დამოუკიდებელი მიზეზებით (ორგანიზაციის გაკოტრება-ლიკვიდაცია, დახურვა არაკონკურენტუნარიანობის გამო). კონტრაქტის დასრულების გამო სამუშაო ადგილი დაკარგა რუსთავში გამოკითხულთა 15,8%-მა, ქუთაისში— 13%-მა. კონტრაქტების სისტემის მეშვეობით, როგორც ჩანს, დამსაქმებლები კარგად არეგულირებენ პერსონალის საჭირო რაოდენობას და მათთვის სრულიად უმტკივნეულოდ, ყოველგვა-

რი კომპენსაციის გარეშე ათავისფლებენ დასაქმებულებს. აღსანიშნავია, რომ ხელფასის სიმცირის გამო სამუშაო ადგილი დატოვა რუსთავში გამოკითხულ უმუშევართა 14,9%-მა, ხოლო ქუთაისში— 17%-მა. მართალია, რესპონდენტებმა არ მიუთითეს ხელფასის კონკრეტული ოდენობა, მაგრამ დამატებითი გასაუბრებისას აღნიშნეს, რომ ხელფასი მგზავრობისა და სამსახურში ერთჯერადი კვების (სადილის) ხარჯების კომპენსაციას თუ ახდენდა. რესპონდენტების პასუხები სარწმუნოდ უნდა ჩაითვალოს, რადგან სხვა შემთხვევაში, ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, მომუშავე არ დატოვებდა სამუშაო ადგილს და ნებაყოფლობით არ ჩადგებოდა უმუშევართა რიგებში. ტერიტორიული მოუხერხებლობა სამუშაო ადგილის დატოვების მიზეზად დაასახელა 5,5%-მა. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია სატრანსპორტო ხარჯი და მგზავრობისთვის დახარჯული დრო. დაძაბული სამუშაო რეჟიმის გამო სამსახური დატოვა რუსთავში— 6%-მა, ქუთაისში— 7%-მა. ეს, ძირითადად, გამოწვეული იყო შრომის არასათანადო პირობებით და ზეგანაკვეთური სამუშაო დროით. ხელმძღვანელთან კონფლიქტის გამო რუსთავში სამუშაო ადგილი დატოვა 6%-მა, ქუთაისში— 5%-მა, კოლექტივთან აუტანელი ურთიერთობის გამო რუსთავსა და ქუთაისში შესაბამისად 2,9%-მა და 4%-მა, ხოლო სხვადასხვა მიზეზის გამო— ოჯახური მდგომარეობა, სწავლის გაგრძელება, ჯანმრთელობის გაუარესება, ნეპოტიზმი და სხვა— 19,9%-მა. აღსანიშნავია, რომ უმუშევართა აბსოლუტური უმრავლესობა, ეკონომიკურად აქტიურია და გამოკითხვის მომენტიდან ეძებდა სამუშაოს. სამუშაოს ეძებს რუსთავში გამოკითხულთა 92,2%, ქუთაისში— 93%. ის მცირე ნაწილი, ვინც არ ეძებს სამუშაოს, ძირითად მიზეზად ასახელებს იმას, რომ დაკარგა სამუშაოს პოვნის იმედი (65,2%). ნაწილი ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო არ ეძებს სამუშაოს

(19,5%), ნაწილი (11,5%) კი ოჯახური მდგომარეობის გამო – უკლის მოხუცს, ზრდის ბავშვებს და სხვა.

უმუშევარი მოქალაქეები სამუშაოს ძიებისას ყველაზე აქტიურად იყენებენ ნაცნობ-მეგობრების წრეს, ამ გზით სამუშაოს ეძებს რუსთავში გამოკითხულთა 30,3%, ქუთაისში – 28,4%, ანონსებს ინტერნეტსა და პრესაში ეძებს რუსთავში 20%, ქუთაისში – 15,8%, პროფესიულ ნაცნობობას მიმართავს რუსთავში 9,7%, ქუთაისში – 16,4%. სამუშაოს ძიებისას ნათესავებზე ამყარებს იმედს რუსთავში 17,4%, ქუთაისში – 16,9%, უშუალოდ დამსაქმებლებს მიმართა ქალაქების მიხედვით უმუშევართა 12,9%-მა და 12,6%-მა. სხვადასხვა შესარჩევი კონკურსები გაიარა რუსთავში გამოკითხული უმუშევრების 4,5%-მა, ქუთაისში – 2,7%-მა. კონკურსებში მონაწილეობის ასეთი დაბალი მაჩვენებელი განპირობებული უნდა იყოს იმით, რომ კონკურსგავლილთა ნაწილი უკვე დასაქმდებოდა. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს უმუშევართა დამოკიდებულება დასაქმების სააგენტოების მიმართ. სამუშაოს ძიებისას სააგენტოების მომსახურებით ისარგებლა რუსთავში 1,9%-მა, ქუთაისში – 7,1%-მა. სავარაუდოა, რომ ეს დასაქმების კერძო სააგენტოებია და, ძირითადად, ემსახურებიან სამუშაო ძალის უცხოეთში გაყვანას. რაც შეეხება დასაქმების სახელმწიფო სისტემას, მის შესახებ მოსახლეობა ინფორმაციას არ ფლობს და მათივე განმარტებით არც მომსახურებით სარგებლობს. რამდენიმე პირმა გამოიყენა სამუშაოს ძიების სხვა გზა – მიმართა მერიას, ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იგპ, ლტოლვილთა და განსახლების სამინისტროს და სხვას.

საინტერესოა უმუშევართა დამოკიდებულება სამუშაო რეჟიმთან დაკავშირებით. როგორც რუსთავში, ასევე ქუთაისში უმუშევართა ნაწილი, შესაბამისად, 27,3% და 24,5% ეძებს სამუშაოს მხოლოდ სრული სამუშაო დროით. გარკვეული ნაწილი (რუსთავში – 39,4%, ქუთაისში – 56,1%) ეძებს

სამუშაოს ასევე სრული სამუშაო დროით, მაგრამ ასეთის არარსებობის შემთხვევაში თანახმაა, იმუშაოს არასრული სამუშაო დროითაც. შედარებით მცირე ნაწილი (რუსთავში— 23,2%, ქუთაისში— 12,2%) ეძებს სამუშაოს არასრული სამუშაო დროით. კიდევ უფრო მცირე ნაწილისათვის (რუსთავში— 3%-სათვის, ქუთაისში— 5,1%-სათვის), სულერთია, როგორ სამუშაოს იშოვის, გადამწყვეტია შრომის ანაზღაურების ოდენობა.

რესპონდენტები მხოლოდ სრული სამუშაო დროით დასაქმებას უპირატესობას ანიჭებენ იმის გამო, რომ დაბალი ანაზღაურების პირობებში, არასრული სამუშაო დროით დასაქმებიდან მიღებული ხელფასის დიდი ნაწილი მგზავრობის და მხოლოდ მომუშავეის კვების ხარჯებს დაფარავს, ოჯახის აუცილებელი საშუალებებით უზრუნველყოფას ვერ შეძლებენ და, ამდენად, მათ მუშაობას აზრი არ ექნება.

უმუშევარი მოსახლეობა სამუშაოს აქტიური ძიების მიუხედავად, ვერ პოულობს მისთვის სასურველ სამუშაო ადგილს, როგორც რესპონდენტები აღნიშნავენ, მათ ხვდებათ სხვადასხვა სახის სირთულეები. ნაწილი ვერ პოულობს პროფესიისა და კვალიფიკაციის შესაფერის სამსახურს, ამ მიზეზს ასახელებს რუსთავში გამოკითხულთა 18,5%, ქუთაისში— 28,5%. გარკვეული ნაწილი ვერანაირ სამუშაოს ვერ პოულობს პროფესიისა და კვალიფიკაციის მიუხედავად (რუსთავში— 27,7%, ქუთაისში— 22,2%). საკმაო ნაწილი, (რუსთავში— 20,7%, ქუთაისში— 27,8%) სამუშაოზე უარს ამბობს მეტიმეტად დაბალი ხელფასის გამო. საგულისხმოა, რომ ნორმალური ანაზღაურების მიმართ უმუშევართა მოთხოვნები საკმაოდ დიდია, რაც ანკეტაში სხვადასხვა კუთხით დასმულ კითხვებზე პასუხებიდან ნათლად გამოიკვეთა და, რასაკვირველია, სავსებით ბუნებრივია. სამუშაოს მოძიების შემაფერხებელი მიზეზი გარკვეული ნაწილისათვის გახდა უცხო ენის არცოდნა – რუსთავში ეს მიზეზი დაასახელა

10,4%-მა, ქუთაისში— 7,6%-მა. განსაკუთრებით მიუღებელია ასაკის მიხედვით საშუალოს მაძიებელთა დისკრიმინაცია, არა-და, ეს მიზეზი საშუალოზე მიღების ხელისშემშლელად დაასახელა რუსთავში 11,9%-მა, ქუთაისში— 9,7%-მა. საკმარისი განათლებისა და პროფესიის უქონლობის გამო რუსთავში საშუალოზე მიღებისას უარი უთხრა გამოკითხულთა 8,1%-ს.

საგულისხმოა, რომ ეს მიზეზი ქუთაისში არავინ აღნიშნა, რაც იმით უნდა აიხსნას, რომ ადამიანური პატივმოყვარეობის გამო ამ მიზეზის დასახელება ქუთაისში არ ისურვეს. გამოკითხულთა მცირე ნაწილმა, სულ 6 კაცმა, საშუალოზე მიღების შემაფერხებელ მიზეზად დაასახელა საკუთარი გამოუცდელი და დამსაქმებლების მხრიდან უყურადღებობა.

როგორც აღინიშნა, უმუშევრთა აბსოლუტური უმრავლესობა აქტიურად ეძებს საშუალოს და კითხვაზე „სად გირჩევნიათ საშუალოს დაწყება?“, პასუხით გამოხატავენ თავიანთ პოზიციას საშუალოს არჩევასთან დაკავშირებით. გამოკითხულთა 36,2%-ს ურჩევნია საშუალოს დაწყება მიღებული პროფესიით, 35,2%-ისათვის სულერთია, რა პროფესიით იმუშავენ, ოღონდ მუშაობის დაწყების შესაძლებლობა მიეცეს. რუსთავში გამოკითხულთა 17,8% უპირატესობას სახელმწიფო სექტორში დასაქმებას, ხოლო 13,9% კერძო სექტორში დასაქმებას ანიჭებს. ქუთაისში სახელმწიფო სექტორში დასაქმებას არჩევს 14,3%, ხოლო კერძო სექტორში— 11,2%.

უმუშევარ მოქალაქეებს მძიმე ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობის მიუხედავად, არცთუ აქტიური დამოკიდებულება აქვთ გადამზადების ან ახალი პროფესიის ათვისების მიმართ. დასმულ კითხვაზე, „ხომ არ ფიქრობთ, რომ საჭიროა თქვენი გადამზადება ან ახალი პროფესიის ათვისება?“, დადებითი პასუხი რუსთავში გამოკითხულთაგან გასცა 14,7%-მა, ქუთაისში— 14%-მა. გადამზადებას ან ახალი პროფესიის შეძენას საჭიროდ არ თვლის რუსთავში გამოკითხულთა 30,4% და ქუთაისში— 36%, „გადამზადება ან ახალი პროფესიის ათვისება

ცუდი არ იქნება“, მიუთითა რუსთავეში 25,5%-მა და ქუთაისში 42%-მა. გადამზადება საჭიროდ ჩათვალა, მაგრამ ფინანსური სახსრების უქონლობაზე აღნიშნა რუსთავეში გამოკითხულთა 17,8%-მა. გადამზადების საჭიროებაზე პოზიცია ჩამოყალიბებული არ აქვს გამოკითხულთა 6,9%-ს. მკვლევართა ჯგუფის შეფასებით, უმუშევრების იმ ნაწილის გარდა, ვინც გადამზადების მიმართ მკაფიოდ გამოხატული დამოკიდებულება „არა“ დააფიქსირა, ყველა თანახმა იქნება ფინანსური ხარჯების გაღების გარეშე გადამზადდეს ან აითვისოს ახალი პროფესია, მით უფრო მაშინ, თუ გადამზადების პროექტები ორიენტირებული იქნება დამსაქმებლების მოთხოვნებზე და ამით დასაქმების რეალური შესაძლებლობა მიეცემათ.

აღსანიშნავია, რომ საკმაოდ ფართოა იმ სპეციალობების ჩამონათვალი, რომლის დაუფლება ან გადამზადება სურთ უმუშევრებს. გამოკითხულებიდან სულ მიღებული იქნა 139 პასუხი. აქედან 17,3%-ს სურს ბუღალტრის პროფესიის დაუფლება ან გადამზადება, 14,4%-მა უცხო ენის, კერძოდ, ინგლისურის უკეთ დაუფლების სურვილი გამოთქვა, ამდენივემ კომპიუტერული კურსებისა და კომპიუტერული გრაფიკის შესწავლისა. 7,9% აღნიშნავს, რომ უნდა გადამზადება როგორც დაწყებითი კლასების პედაგოგს, 6,5%-ისათვის სულერთია, რა სპეციალობას დაეუფლება ან აიმაღლებს კვალიფიკაციას, მთავარია, შრომის ბაზარზე იყოს მოთხოვნა და შეძლოს დასაქმება. 5%-ს სტილისტის პროფესიის დაუფლება, ამდენივეს გადამზადება მენეჯმენტისა და ბიზნესის ადმინისტრირების მიმართულებით სურს. უნდა ითქვას, რომ განათლების მიხედვით მიღებული სპეციალობის მიუხედავად, უმუშევრები ძირითადად ორიენტირებულნი არიან შრომის ბაზარზე არსებულ მოთხოვნაზე და სწორადაც. ასევე თვითდასაქმების რეალურ შესაძლებლობას მისცემს უმუშევრებს კულინარიის, კოსმეტოლოგიის, ბარმენის, დურგლის, ხუროს, მკერავის, მღებავის პროფესიის დაუფლება, რისი სურვილიც

მათ თვითონ გამოთქვეს. უმუშევრების გარკვეული ნაწილი (10,8%) არ არის ჩამოყალიბებული, რა მიმართულებით გაიაროს გადამზადება ან რომელ პროფესიას დაეუფლოს.

უმუშევრობის მასშტაბები, ხანგრძლივობა, ოჯახში შრომისუნარიანი წევრების უმუშევრობა ან ეპიზოდური, არასტაბილური დასაქმება, რასაკვირველია, აისახება ოჯახების შემოსავლებზე და, აქედან გამომდინარე, მათ სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. ოჯახების საშუალოთვიური შემოსავლების მხრივ საკვლევ ქალაქებში არსებითი განსხვავება არ შეინიშნება. როგორც რუსთავში, ასევე ქუთაისში ოჯახების ძირითადი ნაწილის შემოსავლები 200-დან 1000 ლარის ფარგლებშია. რუსთავში გამოკითხული უმუშევრების ოჯახების 46,1%-ის შემოსავალი თვეში 200-500 ლარის ფარგლებშია, ქუთაისში ამდენივე შემოსავალი აქვს ოჯახების 44%-ს. 501-დან 1000 ლარამდე შემოსავალი აქვს თვეში რუსთავში გამოკითხულთა ოჯახების 33,3%-ს, ქუთაისში— 27%-ს. ძალზე მცირეა იმ ოჯახების წილი, რომელთა შემოსავალი 1001-დან 2000 ლარამდეა: რუსთავში— 5,9%, ქუთაისში— 5%. ცხადია, დასახლებული შემოსავლები ღიდი არ არის, მაგრამ საგანგაშოა იმ ოჯახების მდგომარეობა, ვისი შემოსავალიც თვეში 200 ლარამდეა, ასეთია რუსთავში გამოკითხულთა ოჯახების 14,7%, ხოლო ქუთაისში— 24%.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2011 წლის ივლისის მდგომარეობით, საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმი თვეში 135 ლარია (შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის 153), ოთხსულიანი ოჯახის 271 ლარი, ექვსი და მეტ სულიანი ოჯახისათვის 360,4 ლარი. მოტანილი ციფრების მხოლოდ დასახელებითაც კი, ძნელი წარმოსადგენი არ არის ოჯახების ეკონომიკური სიდუხჭირე, რომელთა შემოსავალი საარსებო მინიმუმზე ნაკლებია. ოჯახების შემოსავლის ძირითად წყაროდ ოჯახის სხვა წევრების ხელფასი დასახელდა, მის წილად მოდის რუსთავ-

ში პასუხების 55%, ქუთაისში— 59,7%. სხვა წევრების ხელფასის შემდეგ ოჯახების შემოსავლებში საგრძნობია მიწის ნაკვეთიდან მიღებული შემოსავალი, ნაცნობებისა და ნათესავების დახმარება, შედარებით მოკრძალებულია ეპიზოდური დასაქმებიდან მიღებული შემოსავლისა და პირადი ნივთების გაყიდვიდან მიღებული სახსრების წილი.

უმუშევრობისა და ოჯახების მცირე შემოსავლებიდან გამომდინარე, საკვებით ბუნებრივია ადამიანთა აქტიურობა დაქირავებით დასაქმების ან დამატებითი შემოსავლის წყაროს ძიების მიმართულებით. აღნიშნულზე მიუთითებს უმუშევარი მოსახლეობის მხრიდან საკუთარი საქმის (მცირე ბიზნესის) წამოწყების მცდელობაც. გამოკითხულთა 43,1%-ს ჰქონდა მცდელობა დაეწყო საკუთარი საქმე (ქუთაისის მცხოვრებნი ამ მხრივ მეტი აქტიურობით გამოირჩევიან, მათი 46% ეცადა, ჰქონოდა საკუთარი ბიზნესი, რუსთავის მცხოვრებთაგან ასეთი მცდელობა ჰქონდა 40,2%-ს). ქუთაისში გამოკითხულებმა მიუთითეს, რომ ბიზნესის წამოწყება გამოინატებოდა ძირითადად მცირე სავაჭრო ობიექტების და სილამაზის სალონების გახსნაში. რესპონდენტები ასევე მიუთითებენ საკუთარი საქმის შენარჩუნებისა და განვითარების ხელისშემშლელ მიზეზებზე (მიღებული იქნა 141 პასუხი). გასაკვირი არაა, რომ ისინი ბიზნესის შენარჩუნების და გაფართოების უმთავრეს ხელისშემშლელ მიზეზად კაპიტალის სიმცირეს ასახელებენ. სწორედ კაპიტალის არასაკმარის ოდენობაზე მოდის გაცემული პასუხებიდან 63,9% რუსთავში და 50,7%— ქუთაისში. შემდეგ ხელისშემშლელ მიზეზად ბიზნესის შენარჩუნებაში დასახელდა საქონელსა და მომსახურებაზე არასაკმარისი მოთხოვნა (რუსთავში მიღებული პასუხების 15,3%, ხოლო ქუთაისში ამ მიზეზზე მოდის პასუხების 7,2%), მწირი განათლება და გამოუცდელობა (მიღებული პასუხების შესაბამისად 11,1% და 14,5%). ბიზნესის წარმოების ხელისშემშლელ მიზეზებად ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატი-

ულ წინააღმდეგობებზე რუსთავთან შედარებით ყურადღება გაამახვილეს ქუთაისში, ასევე, ქუთაისში ოთხმა რესპონდენტმა ხაზგასმით აღნიშნა არაკონკურენტუნარიანი გარემოს შესახებ. გამოკითხულები ბიზნესის დაწყების ხელისშემშლელ მიზეზად თითქმის არ ასახელებენ კორუფციას.

ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირებისა და ფუნქციონირების თავისებურებებზე მსჯელობა საშუალებას იძლევა, ჩამოყალიბდეს გარკვეული დასკვნა და ბაზრის რეგულირების ძირითადი მიმართულებები:

- ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირება და ფუნქციონირება არასტაბილურ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პირობებში მიმდინარეობს. ქვეყანაში განხორციელებული სისტემური გარდაქმნებისა და გარკვეული პროგრესული ძვრების მიუხედავად, მოსახლეობის ცხოვრების დონის საგრძნობი გაუმჯობესება ვერ მოხერხდა;

- ქვეყანაში მაღალია უმუშევრობის დონე, განსაკუთრებით ქალაქებში, სადაც იგი საშუალოდ 4-5-ჯერ მაღალია სოფელთან შედარებით, თუმცა სოფლად უმუშევრობა შემცირებულია არაეფექტიანი თვითდასაქმების ხარჯზე;

- ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირების ერთ-ერთ არასასურველ ტენდენციად რჩება სამუშაო ძალის დაბალი ფასი. დაქირავებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასის ზრდის მიუხედავად, გაუმართლებლად დაბალია საშუალო ნომინალური ხელფასების სიდიდე განათლებაში, სოფლის მეურნეობაში, ნადირობასა და სატყეო მეურნეობაში;

- უმუშევრობის მაღალი დონის პირობებში შრომის ბაზარზე შეიმჩნევა კვლიფიციური კადრების დეფიციტი. მათ შორის, იმ სფეროებშიც, სადაც შრომის ანაზღაურება შედარებით მაღალია. ამის ძირითადი მიზეზი კვალიფიკაციის არასაკმარისი დონე, ცალკეულ შემთხვევებში კი, არსებულ ვაკანსიებზე ინფორმაციის უქონლობაა;

- ეკონომიკური ზრდა ეროვნული მეურნეობის მნიშვნელოვან დარგებში არ მიმდინარეობს შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების ხარჯზე. შრომის მწარმოებლურობის დაცემა და არაეფექტიანი დასაქმება განსაკუთრებით საგრძნობია სოფლის მეურნეობაში, სადაც თვითდასაქმებულთა ხარჯზე ხელოვნურადაა გაზრდილი დასაქმებულთა რიცხოვნობა;

- შრომის ბაზრის ფუნქციონირების ერთ-ერთი თავისებურებაა არაფორმალური (არარეგისტრირებული) დასაქმების ჯერ კიდევ დიდი მასშტაბები. დასაქმებულთა უმრავლესობისათვის აღნიშნული საქმიანობა საარსებო სახსრების მოპოვების საშუალებაა, ხოლო მცირე ნაწილისათვის - თავისუფალი რეჟიმით მუშაობის ან სოლიდური შემოსავლების უფრო იოლი გზით მიღების საშუალება;

- შრომის ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებებიდან აღსანიშნავია მეორადი დასაქმების არსებობა. უმუშევრობის მაღალი დონის პირობებში სამუშაო ძალის გარკვეული ნაწილი ახერხებს დამატებით, სხვა ანაზღაურებადი სამუშაოს შესრულებასაც;

- უმუშევართა მნიშვნელოვან ნაწილს უმაღლესი განათლება აქვს. უმაღლესი განათლების მქონე სპეციალისტთა მასობრივი უმუშევრობა საქართველოს შრომის ბაზარზე „კანონზომიერებად“ იქცა, რაც არაერთმა გამოკვლევამ დაადასტურა. ამასთან, უმუშევართა შორის საკმაოდ დიდია იმ პირთა წილი, ვინც სამ წელზე მეტია არ მუშაობს;

- დაუსაქმებელთა აბსოლუტური უმრავლესობა ეკონომიკურად აქტიურია და ეძებს სამუშაოს. უმუშევარი მოქალაქეები სამუშაოს ძიებისას ყველაზე აქტიურად იყენებენ ნაცნობ-მეგობრების წრეს, ანონსებს ინტერნეტსა და პრესაში, პროფესიულ ნაცნობობას, ნათესავების დახმარებას. უმუშევართა ნაწილი ვერ პოულობს პროფესიისა და კვალიფიკაციის შესაფერის სამსახურს, გარკვეული ნაწილი ვერანაირ სამუშაოს ვერ პოულობს პროფესიისა და კვალიფიკაციის მი-

უხედავად. ნაწილი სამუშაოზე უარს ამბობს მეტიმეტად დაბალი ხელფასის გამო. სამუშაოს მოძიების შემაფერხებელი მიზეზი გარკვეული ნაწილისათვის არის უცხო ენის არცოდნა, არასაკმარისი განათლება და პროფესიის უქონლობა, გამოუცდელი ან დამსაქმებლების მხრიდან უყურადღებობა.

შრომისუნარიანი მოსახლეობის დასაქმებას და სოციალურ-შრიმითი ურთიერთობების სფეროს რიგი საკითხების მოწესრიგებას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს შრომის ბაზრის შესაბამისი ინფრასტრუქტურის შექმნა. სწორედ შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურა წარმოადგენს იმ ნორმატიულ-სამართლებრივ გარემოს, შრომითი მოწყობის ინსტიტუტებისა და მარგულირებელი მექანიზმების სისტემას, რომელსაც შეუძლია შექმნას შრომის ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდებას შორის ეფექტიანი ზემოქმედებისათვის ეკონომიკურად ხელსაყრელი პირობები.

შრომის ბაზრის სრულფასოვანი ინფრასტრუქტურის ფორმირებას ხანგრძლივი დრო სჭირდება, თუმცა სახელმწიფოს მხრიდან შრომის ბაზრის რეგულირების მიმართულებით გადაუდებლად აუცილებელია მთელი რიგი ღონისძიებების გატარება. სახელდობრ, მიმდინარე ეტაპზე – როცა ჯერ კიდევ დაუსრულებელია ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისი, სახელმწიფომ, შრომის ბაზრის რეგულირების თვალსაზრისით, მყარი პოზიცია უნდა დაიკავოს და აკონტროლოს შემოსავლების გადანაწილების პროცესი. მიმდინარე ეტაპზე ქვეყნის ხელისუფლება გვერდს ვერ აუვლის შრომის ბაზრის რეგულირების პასიურ ღონისძიებებს, როგორცაა უმუშევრობისგან დაზღვევის პროგრამების განხორციელება, უმუშევრობის შემწეობის თანხის დადგენა, უმუშევრების და მათი ოჯახის წევრებისთვის არაფულადი დახმარების ფორმების შემუშავება და განხორციელება და ა.შ. მაგრამ ამ ღონისძიებებს მკაცრად მიზანმიმართული ხასიათი უნდა მიეცეს.

ფაქტობრივად თავიდანაა შესაძუშავებელი უმუშევრობის დაზღვევის სისტემა, რომელიც უნდა დაეფუძნოს დამსაქმებელთა და დასაქმებულთა გაერთიანებების შეთანხმებებს, უმუშევრობისგან დაზღვევის ფონდი უნდა მოემსახუროს როგორც უმუშევართა პროფესიულ რეაბილიტაციას, პროფესიულ სწავლებას და გადამზადებას, ასევე უმუშევრების ფინანსურ მხარდაჭერას. უმუშევრობისაგან დაზღვევის მიზანი უნდა გახდეს უმუშევრის აუცილებელი საარსებო სახსრებით უზრუნველყოფა და უმუშევრობის ნეგატიური სოციალური და ეკონომიკური შედეგების მინიმუმადე დაყვანა. სადაზღვევო შენატანები სავალდებულო უნდა იყოს ყველა მომუშავესთვის მათი შემოსავლების მიუხედავად. უმუშევრობისთვის განკუთვნილი შემწეობის ოდენობა დამოკიდებული უნდა იყოს საერთო შრომით სტაჟზე, ხელფასზე, ასაკზე.

პერსპექტივაში, როცა ქვეყანაში მყარად დამკვიდრდება საბაზრო ურთიერთობები, შრომის ბაზრის ფუნქციონირების ძირითადი პირობა უნდა გახდეს სახელმწიფოს მხრიდან მინიმალური ჩარევა სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროში და მარეგულირებელი ღონისძიებების მაქსიმალურად შეზღუდვა, მაქსიმალურად ხელსაყრელი პირობების შექმნას სამეწარმეო აქტივობისათვის, მეწარმეთათვის სრული თავისუფლების მიცემა მათთვის სასურველი გადაწყვეტილებების მიღებაში, მათ შორის, საწარმოს განვითარების ან რესტრუქტურისაციის მიმართულებით.

მომავალში ქვეყნის მოქალაქეების სოციალური მხარდაჭერა უნდა განხორციელდეს მაღალ დონეზე განვითარებული სადაზღვევო სისტემის საშუალებით, რაშიც სახელმწიფო მინიმალურად ჩაერევა და მხოლოდ გარკვეული გარანტიების რეგულირებით შემოიფარგლება. ასეთ შემთხვევაში შემცირდება მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფების დახმარებასა და სუბსიდირებაზე მიმართული ტრანსფერტული დანახარჯები, მატერიალური დახმარება გაიცემა მისი საჭიროების მკაცრად

შემოწმების საფუძველზე. სოციალური დაზღვევა, ძირითადად, უნდა დაფინანსდეს დაქირავებულების შენატანების ხარჯზე.

სახელმწიფომ შესაბამისი ინსტიტუტების დახმარებით უნდა დაგეგმოს და პერმანენტულად განახორციელოს დასაქმების აქტიური პოლიტიკის მსოფლიოში აპრობირებული ღონისძიებები: დახმარება შრომით მოწყობაში, პროფესიული მომზადება და გადამზადება, საზოგადოებრივ სამუშაოთა ორგანიზაცია, თვითდასაქმების და სამეწარმეო ინიციატივის წახალისება, ასეთი ღონისძიებების წარმატებით განხორციელება შეამცირებს დახმარების მიმღებთა რიცხვს და შესაბამისად უმუშევრობის ღონეს.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ დასაქმების ყველა პროგრამა უნდა დაეყრდნოს შრომის ბაზრის კვალიფიციურ შეფასებას, რაც, თავის მხრივ, დაეფუძნება ეროვნული და რეგიონული შრომის ბაზრების შესახებ ინფორმაციის შეგროვებას, დამუშავებას და განზოგადებას.

შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განვითარებისა და დასაქმების პოლიტიკის ფარგლებში სახელმწიფოს მხრიდან დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს სამუშაო ძალის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას პროფესიული გადამზადების საშუალებით. სახელმწიფომ უნდა შექმნას ეკონომიკურად მიზანშეწონილი სამუშაო ადგილები სახელმწიფო სექტორში და ასევე კერძო საწარმოებში მათი სუბსიდირების გზით. სწავლების პროგრამები, რომლებიც მიმართული იქნება მომუშავეის ან უმუშევრის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისაკენ, უნდა მოიცავდეს როგორც გადასამზადებელი კონტიგენტის დახმარებას, ასევე დამქირავებელთა სუბსიდირებას სამუშაო ადგილებზე მომზადების შემთხვევაში. სასწავლო პროგრამები, ძირითადად, უნდა განხორციელდეს სასწავლო ცენტრებში ან საწარმოებში. ასაკიანი მომუშავეების სწავლება შეიძლება დაკავშირებული იყოს ეკონომიკის სტრუქტურულ გარდაქმნებთან, უმუშევრობის საფრთხესთან და ა.შ.

განხორციელებული დასაქმების პროგრამების ეფექტიანობა უნდა შეფასდეს შემდეგი ასპექტების გათვალისწინებით:

- გადამზადების ნებისმიერი პროგრამის ფარგლებში უმუშევართა დასაქმებას ღრობითი ხასიათი არ უნდა ჰქონდეს და მეწარმეები პოლიტიკური კონიუნქტურის გამო არ უნდა ლეზულობდნენ მონაწილეობას მსგავს პროგრამებში, მათ რეალური საჭიროებიდან გამომდინარე უნდა მიიღონ მონაწილეობა დასაქმების პროგრამებში, რათა შეძლონ საჭირო კადრებზე მოთხოვნის დაკმაყოფილება;

- თუ გადამზადების პროგრამაში ჩართული პირები სტაბილურად ვერ დასაქმდებიან, ეს იქნება არამიზნობრივად დახარჯული სახსრები და, ფაქტობრივად, უმუშევრებისთვის შემწეობის გასაცემლების შინაარსს მიიღებს. გადამზადების პროგრამა, რომელიც დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ერთ-ერთი მიმართულებაა, ფაქტობრივად, დასაქმების პასიური პოლიტიკის შინაარსს შეიძენს. შედეგად, კიდევ უფრო გაართულება და გაჭიანურდება ეფექტიანი დასაქმების პრობლემის გადაწყვეტა.

შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განვითარებისა და მისი ფუნქციონირების სრულყოფისათვის მიზანშეწონილია, განხორციელდეს დასაქმების სახელმწიფო სამსახურების რეაბილიტაცია, რაც უზრუნველყოფს უმუშევართა სოციალური დაცვისა და დასაქმებისათვის ხელშეწყობის პროგრამის შემუშავებასა და რეალიზაციას, სოციალური პარტნიორობის სისტემის ფარგლებში დამქირავებლისა და მუშაკს შორის სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების კოლექტიურ-სახელმეკრულებო რეგულირების პრაქტიკის დამკვიდრებას, დასაქმების აქტიური პოლიტიკის გატარებას შრომის ბაზრის მოთხოვნათა გათვალისწინებით, არსებული პროფესიებისა და ვაკანსიების შესახებ ერთიანი საინფორმაციო ბაზის შექმნას, უმუშევრობის ზრდის შეზღუდვისა და მათი სოციალური მხარდაჭერის ღონისძიებების ეფექტიანად რეალიზაციის მიზ-

ნით მუდმივი მონიტორინგის განხორციელებას, დარგობრივი და რეგიონული მიზნობრივი პროგრამების შემუშავებასა და რეალიზაციას, შრომის ეროვნული და რეგიონული ბაზრების კონიუნქტურის შესწავლასა და პროგნოზირებას, შრომის ბაზრის ტევადობისა და სტრუქტურის ცვლილების ანალიზსა და პროგნოზს, დასაქმების დინამიკის შესწავლას, ეროვნული მეურნეობის სტრუქტურული ცვლილებების ანალიზს, პროგნოზირებას და სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების გადაწყვეტას.

*Natela Latsabidze, Academic Doctor of Economics
Murman Tsartsidze
Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor*

**GEORGIAN LABOR MARKET FORMATION
TENDENCIES AND PECULIARITIES
OF ITS FUNCTIONING
(Abstract)**

The scientific article discusses the national labor market formation tendencies and peculiarities of its functioning. It was found that the national labor market functioning is going in the unstable economic environment, in spite of systemic reforms made in the country and certain progressive upheavals a marked improvement in population's living standards has not been achieved yet.

Out of the peculiarities of labor market formation and functioning it should be outlined: high rate of unemployment for years, shortage of skilled personnel, cheapness of labor force, low level of labor productivity and inefficient employment, a large scale of informal and secondary employment. On the basis of analysis and generalization of materials obtained through the research of the local labor markets it was estimated the level of unemployment, length, reasons, education level of the unemployed, professional composition, impending reasons for starting and maintaining small business, the main sources of families' incomes and others.

In the article it is stressed that creation of relevant infrastructure of the labor market will significantly contribute to the regulation of a range of issues in the sphere of social and labor relations. Exactly it represents that normative and legal environment, system of regulatory mechanism and job-placement

institutions which can create economically favorable conditions having effective impact on demand and supply on the labor market. It is found that at the present stage when economic and financial crisis has not ended yet, from the standpoint of the labor market regulation the state must take a firm position and control the distribution process of incomes. The country's authority is not able to evade passive measures of labor market regulation, though they must be given strictly purposeful character. In prospect, when market relations have gained a firm foothold in the country the main condition for the labor market functioning it must become minimal interference of the state in the sphere of social and labor relations and restriction on regulating measures, creation of maximally favorable conditions for entrepreneurial activity, provision of entrepreneurs with complete freedom in making desirable decisions, inter alia, in respect of the development or restructurization of enterprises. The state, assisted by the relevant institutions, must plan and permanently take measures of the employment active policy approved in the world. These measures are: assistance in placing in a job, vocational training and retraining, organization of public works, incentive for self-employment and entrepreneurial initiative.

იური ანანიაშვილი
ემდ, ოსშ პროფესორი
ეკონომეტრიკის კათედრის გამგე

საქართველოს ეკონომიკის უმუშევრობის ბუნებრივი
ღონე - მოდელი და შეფასების ბამოცდილება

საქართველოს (და არა მარტო) შრომის ბაზრის მდგომარეობის შეფასების ერთ-ერთი წესი გულისხმობს უმუშევრობის ფაქტობრივი ღონის ბუნებრივ ღონესთან შედარებას, რომლის საშუალებითაც განვითარების ყოველ ეტაპზე შეგვიძლია დავადგინოთ, შეესაბამება თუ არა არსებული უმუშევრობა მოცემული ბაზრისათვის დამახასიათებელ ნორმალურ სიტუაციას. მაგრამ ამ წესით შრომის ბაზრის მდგომარეობის შეფასება მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, როცა უმუშევრობის ფაქტობრივ ღონესთან ერთად ცნობილია უმუშევრობის ბუნებრივი ღონის (NRU-ს) მნიშვნელობა. ამ უკანასკნელის განსაზღვრა კი საკმაოდ რთულია, რადგანაც იგი არადაკვირვებადი მაჩვენებელია. ამ პრობლემას ისიც ემატება, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი ღონის არსის მკაცრად ჩამოყალიბებული დეფინიცია, შეიძლება ითქვას, არ არსებობს.

უმუშევრობის ბუნებრივი ღონის მაჩვენებლის ცნება გასული საუკუნის 60-იან წლების დასასრულს მ. ფრიდმანმა და ე. ფელპსმა შემოიღეს. მ. ფრიდმანის განმარტებით, ეს მაჩვენებელი გამოსახავს უმუშევრობის ისეთ ღონეს, რომელიც გამოიყვანება საერთო წონასწორობის ვალრასისეულ განტოლებათა სისტემიდან იმ პირობით, რომ მასში ჩადებულია შრომისა და საქონლის ბაზრების მიმდინარე სტრუქტურული მახასიათებლები, მათ შორის ბაზრების არასრულყოფილება, მოთხოვნისა და მიწოდების სტოხასტიკური რხევა, დანახარჯები ინფორმაციის შეგროვებაზე შრომითი ვაკანსიებისა და შრომის არსებული მიწოდების შესახებ, დანახარჯები შრომის

მობილურობაზე და ა.შ.⁴ მაშასადამე, ამ განმარტების მიხედვით, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე შეესაბამება შრომის ბაზრის წონასწორობის მდგომარეობას, როცა სრულად არის დაძლეული ეკონომიკაზე მოკლევადიანი შოკების ზემოქმედება. მაკროეკონომიკის თანამედროვე სახელმძღვანელოებში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე ძირითადად შრომის ბაზრის გრძელვადიანი წონასწორობის მახასიათებლად განიხილება. მაგალითად, ჯ. საქსისა და ფ. ლარენის ცნობილი სახელმძღვანელოს მიხედვით „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე უმუშევრობის გრძელვადიანი წონასწორობის დონეა იმ თვალსაზრისით, რომ გრძელვადიან პერსპექტივაში ეკონომიკაში ადგილი აქვს ამ დონისაკენ მოძრაობის ტენდენციას“⁵. ო. ბლანშარის მიხედვით, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე საშუალოვადიან პერიოდში შრომის ბაზრის წონასწორობის შესაბამისი მახასიათებელია⁶, რომელიც იმ შემთხვევაში ყალიბდება, როცა შრომაზე მოთხოვნა და შრომის მიწოდება ერთმანეთს ემთხვევა ან სხვანაირად, როცა ხელფასის განმსაზღვრელი ფაქტორებით დადგენილი რეალური ხელფასი ფასწარმოქმნის ფაქტორებით დადგენილი რეალური ხელფასის ტოლია⁷.

ლიტერატურაში უმუშევრობის ბუნებრივი დონის სინონიმად ხშირად იხმარება **სრული დასაქმების შესაბამისი უმუ-**

⁴ Ахундова О.В., Коровкин А.Г. Опыт оценки естественного уровня безработицы в экономике России.

http://www.ecofo.ru/pdf.php?id=books/kor_04/25

⁵ Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный подход. Москва, Дело, 1996, с.491.

⁶ ბლანშარი ო. მაკროეკონომიკა. მე-5 გამოცემა. თარგმანი ინგლისურიდან. თსუ, 2010, გვ.165. აღსანიშნავია, რომ საშუალოვადიანი პერიოდი ამ შემთხვევაში ისეთივე შინაარსით იხმარება, როგორც გრძელვადიანი პერიოდი ჯ. საქსისა და ფ. ლარენის მაკროეკონომიკაში.

⁷ ბლანშარი ო. მაკროეკონომიკა. მე-5 გამოცემა. თარგმანი ინგლისურიდან. თსუ, 2010, გვ.187-188.

შევრობის დონე⁸. სრული დასაქმება ამ შემთხვევაში პირობითი ცნებაა და გულისხმობს მდგომარეობას, რომლის დროსაც ადგილი არა აქვს იძულებით უმუშევრობას, თუმცა არსებობს უმუშევრად დარჩენილი სამუშაო ძალის გარკვეული ნაწილი – „ნებაყოფლობითი უმუშევრები“. საქმე ისაა, რომ გავრცელებული განმარტების თანახმად წონასწორობის პირობებში, როდესაც შრომის ბაზარზე მოთხოვნა და მიწოდება ერთმანეთს ემთხვევა, უმუშევრობის არსებობა განპირობებულია არა ეკონომიკის „ცუდი“ მუშაობით, არამედ ეკონომიკისათვის თანმდევი სხვა ობიექტური გარემოებებით, მათ შორის იმით, რომ წონასწორული რეალური ხელფასი სამუშაო ძალის ნაწილისათვის მიუღებელია. ამიტომ შრომის ბაზრის წონასწორობა განიხილება როგორც სრული დასაქმების მდგომარეობა⁹.

უმუშევრობის ბუნებრივ დონეზე (ანუ სრული დასაქმების შესაბამის უმუშევრობის დონეზე), როგორც ეკონომიკურ მახასიათებელზე, მრავალი ფაქტორი ზემოქმედებს. მათ შორისაა მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა, მუშაკების პროფკავშირებში მოცვის ხარისხი, მიგრაციული და ემიგრაციული პროცესები, სოციალური უზრუნველყოფის სისტემა, ეკონომიკური ზრდის ტემპები, ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის თავისებურება, დასაქმების სახელმწიფო პროგ-

⁸ Абель Э., Бернанке Б. Макроэкономика. 5-ое изд. – СПб: Питер, 2010, стр.136.

⁹ სრული დასაქმების კიდევ ერთი მახასიათებელია NAIRU - „უმუშევრობის დონე, რომელიც არ იწვევს ინფლაციის აჩქარებას“. ეს მაჩვენებელიც, ხშირ შემთხვევაში, გაიგივებულია უმუშევრობის ბუნებრივ დონესთან. იგი საფუძვლად უდევს ფილიპსის მოდიფიცირებულ (ვერტიკალურ) მრუდს და გამოიყენება ინფლაციისა და შრომის ბაზრის წონასწორობის მდგომარეობის კავშირის დასახასიათებლად. NAIRU-ზე დაფუძნებული კონცეფცია ინფლაციის დონის ცვლილებას განიხილავს როგორც შრომის ბაზრის ფენომენს და თვლის, რომ ამ ბაზრის წონასწორობის შემთხვევაში ინფლაცია სტაბილურია, რადგანაც მისი ფაქტობრივი და მოსალოდნელი მნიშვნელობები ერთმანეთს ემთხვევა.

რამების არსებობა, ტექნოლოგიური პროგრესი, შრომის მწარმოებლურობის ღონე და სხვა. სხვადასხვა ქვეყანაში და დროის სხვადასხვა პერიოდში ამ ფაქტორების როლი ერთი და იგივე არ არის, ამიტომ, უმუშევრობის ბუნებრივი ღონის მაჩვენებელი შეიძლება განსხვავებული იყოს როგორც ქვეყნების, ასევე დროის პერიოდების მიხედვით. მაგალითად, ა. მელიხოვისა და ა. საზოვას ნაშრომში¹⁰ მოყვანილია ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) მონაცემები, რომლის თანახმადაც აღნიშნული ფაქტორების მოქმედების შედეგად 1980-1999 წლებში უმუშევრობის ბუნებრივი ღონის მაჩვენებლის სიდიდე გაიზარდა ავსტრიაში 1,9%-დან 4,9%-მდე, გერმანიაში— 3,3%-დან 6,9%-მდე, იტალიაში— 6,8%-დან 10,4%-მდე, იაპონიაში— 1,95%-დან 4%-მდე, ესპანეთში— 7,85%-დან 15,1%-მდე, დიდ ბრიტანეთში— 4,4%-დან 7,3%-მდე, ფინეთში— 4,3%-დან 9%-მდე. ბუნებრივი უმუშევრობის ღონე სხვა მრავალი ქვეყნის მსგავსად იცვლებოდა აშშ-შიც. 1966-1995 წლებში მისი მნიშვნელობა 5,2%-დან 6,3%-მდე გაიზარდა¹¹, ხოლო გასული საუკუნის 90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან შემცირდა და 2009 წლისათვის დაახლოებით 5% იყო.¹² ვ. ბრაგინისა და ვ. ოსაკოვსკის სტატიაში¹³ მოცემულია უმუშევრობის ბუნებრივი ღონის განსაზღვრის მცდელობა რუსეთის ფედერაციის ეკონომიკისათვის. ხოლო რკ-

¹⁰ Melihovs A., Zasova A. The Assessment of Natural Rate of Unemployment and Capacity Utilisation in Latvia. Working Paper 22. 2009. http://www.bank.lv/images/img_lb/izdevumi/english/citas/wp_2009-2_melihovs-zasova.pdf

¹¹ Бурда М., Виплош Ч. Макроэкономика. Европейский текст. С.-Петербург, Судостроение. 1998. с.152.

¹² ბლანშარი ო. მაკროეკონომიკა. მე-5 გამოცემა. თარგმანი ინგლისურიდან. თსუ, 2010, გვ.260.

¹³ Брагин В.А., Осаковский В.В. Оценка естественного уровня безработицы в России в 1994-2003 гг.: эмпирический анализ. //Вопросы экономики. 2004, №3.

პრესკოტის მოდიფიცირებული ფილტრის საფუძველზე მათ მიერ მიღებული შედეგების თანახმად რუსეთში 1994-1997 წლებში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე 12%-დან 12,4%-მდე მერყეობდა, 2003 წლისათვის კი ეს მაჩვენებელი 8,1%-მდე შემცირდა. რამდენადმე განსხვავებული შედეგები იქნა მიღებული ო. ახუნდოვასა და ა. კოროვკინის მიერ¹⁴. ჩატარებული ეკონომეტრიკული ანალიზის საფუძველზე აღნიშნული ავტორები ასკვნიან, რომ 1999-2004 წლებში რუსეთის ფედერაციაში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე 8,7%-დან 5,65%-მდე შემცირდა.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს შრომის ბაზრისადმი მიძღვნილ გამოკვლევებშიც ვხვდებით უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მაჩვენებელს. ავტორთა ერთ ნაწილს¹⁵ მიაჩნია, რომ საქართველოს ეკონომიკაში, აშშ-ის ეკონომიკის მსგავსად, სრული დასაქმების პირობებში უმუშევრობის დონე დაახლოებით 5%-6%-ს შეადგენს, მეორე ნაწილის მოსაზრებით „საქართველოსათვის ნორმალურად უნდა მივიჩნიოთ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე, რომელიც 4,5%-დან 5,7%-მდე ფარგლებშია მოქცეული“¹⁶. გვთავაზობენ ბუნებრივი დონის უფრო მაღალ, კერძოდ, კი 10%-იან მაჩვენებელსაც¹⁷. სამწუხაროდ, ყველა ამ შემთხვევაში ბუნებრივი დონის განსაზღვრა ეფუძნება ავტორების ვარაუდს და არა რაიმე დასაბუთებულ მეთოდიკას, ამიტომ საქართველოს შესახებ აქ მოყვანილი

¹⁴ **Ахундова О. В., Коровкин А. Г.** Опыт оценки естественного уровня безработицы в экономике россии.

http://www.ecofor.ru/pdf.php?id=books/kor_04/25

¹⁵ **ლაცაბიძე ნ. ცარციძე მ.** უმუშევრობის ეკონომიკური და სოციალური შედეგები საქართველოში // ეკონომიკა და ბიზნესი. №2, 2009.

¹⁶ **წერეთელი გ., ბიბილაშვილი ნ.** პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში უმუშევრობით გამოწვეული ნეგატიური ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრისა და შემცირების გზები (საქართველოს მაგალითზე). თბილისი, მეცნიერება, 2004, გვ.65.

¹⁷ **კვარაცხელია დ.** საქართველოს მთლიანი შიგა პროდუქტის დანაკარგები ოუკენის კანონის მიხედვით. // ეკონომიკა და ბიზნესი. №4, 2010.

მნიშვნელობები ნაკლებ სარწმუნოა და შემდგომ დაზუსტებას საჭიროებს.

უნდა ითქვას, რომ არ არსებობს უმუშევრობის ბუნებრივი დონის შეფასების საყოველთაოდ მიღებული სტანდარტული მეთოდები და მიდგომები. მაგრამ ასეთი მეთოდებისა და მიდგომების არსებობის შემთხვევაშიც კი ამ მახასიათებლის მნიშვნელობის შეფასებისას ბევრი რამ იმაზეა დამოკიდებული, თუ რომელი თეორიული მოდელის პრინციპებიდან განვიხილავთ კონკრეტული ქვეყნის ეკონომიკის შრომის ბაზრის ქცევის კანონზომიერებებს. როგორც ცნობილია, თანამედროვე მაკროეკონომიკაში შეიძლება გამოვყოთ შრომის ბაზრის ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული ორი ძირითადი მოდელი – კლასიკური და კეინზიანური.

კლასიკურის თანახმად, შრომის ბაზარი კონკურენტულია, ნომინალური ხელფასი ფასების დონის შესაბამისად იცვლება, ამიტომ წონასწორობის მდგომარეობაში ყოფნა, რომელსაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სრული დასაქმება შეესაბამება, ასეთი ბაზრისათვის „უცხო ხილს“ არ წარმოადგენს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, კლასიკური თეორიის თანახმად, სრულ დასაქმებაში ყოფნა ან მისკენ სწრაფვა შრომის ბაზრისათვის ნორმალური მოვლენაა. თუ ეს ასეა, მაშინ კლასიკური თეორიის მიხედვით, ფაქტობრივი და სრული დასაქმება, ხშირ შემთხვევაში, ან ერთმანეთს უნდა ემთხვეოდეს, ან ერთმანეთისაკენ უნდა მიისწრაფოდეს – საშუალოდ მათ შორის განსხვავება მნიშვნელოვანი არ უნდა იყოს. მეორე მხრივ, დასაქმებულთა რაოდენობა პოტენციური გამოშვების¹⁸ მთავარი განმსაზღვრელია. ამიტომ, თუ ჩავთვლით, რომ ფაქტობრივი დასაქმება მიახლოებით ასახავს სრულ დასაქმებას, მაშინ ფაქტობრივი და პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობებიც ერ-

¹⁸ ვგულისხმობთ გამოშვების მოცულობას, რომლის მიღებაც შესაძლებელია წარმოების ფაქტორების, პირველ რიგში, სამუშაო ძალის სრული გამოყენების პირობებში.

თმანეთთან ახლოს მდგომ სიდიდეებად უნდა განვიხილოთ. მასასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ *კლასიკური თეორიის მართებულობის პირობებში საშუალოდ ფაქტობრივი და სრული დასაქმების მნიშვნელობები, ასევე ფაქტობრივი და პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობები ერთმანეთისაგან საგრძნობლად არ უნდა განსხვავდებოდეს*. ამასთან, უმუშევრობის მაღალი ფაქტობრივი დონის მქონე ეკონომიკაში მაღალი იქნება უმუშევრობის ბუნებრივი დონე¹⁹ და დაბალი - ჩამორჩენა პოტენციური გამოშვების მოცულობიდან, რომელიც პოტენციური და ფაქტობრივი გამოშვებების სხვაობით იზომება.

კეინზიანური მოდელის მიხედვით შრომის ბაზარი ერთ-ერთი არასრულყოფილი ბაზარია რამდენიმე გარემოების გამო. ამ გარემოებებს შორის არასრულყოფილების მთავარ მიზეზად ნომინალური ხელფასის მოუქნელობა ითვლება, რომელიც ფასების დონის ცვლილებაზე ისე თავისუფლად არ რეაგირებს, როგორც ეს კლასიკური თეორიის ფარგლებშია მიჩნეული. არასრულყოფილების შედეგი იმაში გამოვლინდება, რომ ქრონიკულად ადგილი აქვს იძულებით უმუშევრობას (სიტუაციას, როცა შრომის მიწოდება აღემატება შრომაზე მოთხოვნას), თუმცა შრომის ბაზარი მთლიანობაში შეიძლება **კეინზიანურ წონასწორობაში** იმყოფებოდეს²⁰. კლასიკური წონასწორობისაგან განსხვავებით, კეინზიანური წონასწორობისათვის სავალდებულო არ არის შრომაზე მოთხოვნისა და

¹⁹ ო. ბლანშარი მაკროეკონომიკის თავის ცნობილ სახელმძღვანელოში აღნიშნავს, რომ შედარებით მაღალი უმუშევრობის ქვეყნებში (მაგალითად, საფრანგეთში და გერმანიაში) „მაღალი უმუშევრობის დონე ასახავს უმუშევრობის მაღალ ბუნებრივ დონეს და არა უმუშევრობის დონის ბუნებრივი დონისაგან გადახრას. ეს, თავის მხრივ, ვეკარნაზობს, რომ ამ მოვლენის ახსნა უნდა ვეძებოთ იმ ფაქტორებში, რომლებიც ხელფასის დაწესების და ფასწარმოქმნის დამოკიდებულებებს განსაზღვრავს“. Blanchar O. *Macroeconomics*. Prentice Hall, Pearson Education International. 2006. p. 172.

²⁰ Тарасевич Л.С., Гальперин В.М., Гребенников П.И., Леусский А.И. *Макроэкономика*. Санкт-Петербург, СПбГУЭФ, 1999. с.191.

შრომის მიწოდების ერთმანეთთან გატოლება და სრული დასაქმების მდგომარეობაში ყოფნა²¹; მთავარია, არსებული ნომინალური ხელფასისა და ფასების დონის პირობებში, შრომის ბაზარმა შესძლოს ეფექტიანი მოთხოვნის (ანუ საქონლის ბაზრის მხრიდან არსებული მოთხოვნის) დაკმაყოფილება. თუ ჩავთვლით, რომ კეინზიანური მოდელი მართებულია, მაშინ ლოგიკურად მივდივართ დასკვნამდე, რომ ეკონომიკაში ფაქტობრივად არსებული დასაქმება საშუალოდ შესამჩნევად უნდა ჩამოუვარდებოდეს სრულ დასაქმებას (ანუ ფაქტობრივად არსებული უმუშევრობის დონე საშუალოდ შესამჩნევად უნდა აღემატებოდეს უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს). თავის მხრივ, ეს ნიშნავს, რომ *კეინზიანური მოდელის მიხედვით პოტენციურ გამოშვების სიდიდეს საშუალოდ შესამჩნევად უნდა ჩამოუვარდებოდეს ფაქტობრივი გამოშვების სიდიდე.*

მაშასადამე, ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარეობს, რომ *ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ კლასიკური და კეინზიანური უმუშევრობის ბუნებრივი დონე და კლასიკური და კეინზიანური პოტენციური გამოშვება.* ამასთან, ზოგად შემთხვევაში, კეინზიანური უმუშევრობის ბუნებრივი დონე არ აღემატება კლასიკურ უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს, ხოლო კეინზიანური პოტენციური გამოშვება არანაკლებია კლასიკურ პოტენციურ გამოშვებაზე.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით გაცილებით რთულია კეინზიანური, ვიდრე კლასიკური უმუშევრობის ბუნებრივი დონის განსაზღვრა. სწორედ ამიტომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის შეფასების დღეს არსებული მეთოდები ძირითადად უმუშევრობის კლასიკური ბუნებრივი დონის შეფასებაზეა ორიენტირებული. ამ მეთოდებს შორის

²¹ კეინზიანიზმი მიიჩნევს, რომ კერძო შემთხვევაში, როდესაც ეფექტური მოთხოვნა საკმარისად მაღალია და რეალიზებადია ფასების დონისა და ნომინალური ხელფასის მოცემული მნიშვნელობებისათვის, მაშინ შესაძლებელია სრული დასაქმების არსებობა.

ყველაზე მარტივი გრძელვადიანი პერიოდისათვის უმუშევრობის ფაქტობრივი დონეების საშუალოს გამოთვლას გულისხმობს²². საქმე ისაა, რომ დროის დიდი ინტერვალისათვის საშუალო მნიშვნელობა უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ირგვლივ ციკლური რხევების მოსწორებას ახდენს და შედარებით მცირე რხევების პირობებში სხვა უფრო სრულყოფილი მეთოდებით მიღებული შეფასებების კარგ მიახლოებას წარმოადგენს. თუ ამ მეთოდს დავეყრდნობით და ვისარგებლებთ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური მონაცემებით, მივიღებთ, რომ 1997-2010 წლიანი პერიოდისათვის საქართველოში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე დაახლოებით 13,2%-ს შეადგენდა. იმის დასადგენად, თუ რამდენად რეალურად ასახავს ეს მაჩვენებელი საქართველოს შრომის ბაზრის გრძელვადიანი წონასწორობის მდგომარეობას, საჭიროა ვიცოდეთ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის სხვა, უფრო სრულყოფილი ალტერნატიული მეთოდებით გამოთვლილი მნიშვნელობა, რომელთანაც შედარებას მოვახდენთ. ქვემოთ ჩვენ ერთ-ერთ ასეთ შესაძლო მეთოდს განვიხილავთ. მისი თავისებურება იმაშია, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის *NRU*-ს გამოთვლის პროცესში საშუალება გვქვია ერთმანეთისაგან განვასხვაოთ ამ მახასიათებლის **მოკლევადიანი (short-run *NRU*)** და **გრძელვადიანი (long-run *NRU*)** ვარიანტები და განვსაზღვროთ ეკონომიკის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი არადაკვირვებადი მახასიათებლის – პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობები.

შრომის ბაზრის მოკლევადიანი წონასწორობის შესაბამის უმუშევრობის დონეს მოკლევადიან *NRU*-ს ვუწოდებთ. ეს არის უმუშევრობის დონე, რომლის დროსაც მოცემული პერიოდის ფაქტობრივი გამოშვების მოცულობა ამავე პერიოდის პოტენციური გამოშვების მოცულობას ემთხვევა. მოკლე-

²² Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный подход. Москва, Дело, 1996, с. 200.

ვადიანი შოკების ზემოქმედების შედეგად შრომის ბაზარი შეიძლება ერთი წონასწორობიდან მეორე წონასწორობაში გადავიდეს, ამიტომ მოკლევადიანი *NRU* შეიძლება შესამჩნევად ცვალებადი იყოს დროში. უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გრძელვადიანი მნიშვნელობა (გრძელვადიანი *NRU*) კი შეესაბამება შრომის ბაზრის მდგრად წონასწორობას, რომლისკენაც მიისწრაფის ეკონომიკა გრძელვადიან პერიოდში როგორც დროებით, ასევე მუდმივ შოკებთან შეგუების შედეგად.

შემოთავაზებული მეთოდის რეალიზაცია ეფუძნება 3 ტიპის განტოლებისაგან შემდგარი ეკონომეტრიკული მოდელის აგებასა და გამოყენებას. პირველი ტიპის განტოლება ოუკენის ფორმულის ერთ-ერთი ვარიანტია²³. იგი ამყარებს შესაბამისობას უმუშევრობის დონესა და მიუღებელი მთლიანი შიდა პროდუქტის სიდიდეს შორის:

$$\frac{Y_t^* - Y_t}{Y_t^*} = -\rho(u^* - u_t) \quad (1)$$

სადაც Y_t აღნიშნავს ფაქტობრივი გამოშვების (მთლიანი შიდა პროდუქტის) მოცულობას t პერიოდში; Y_t^* - პოტენციური გამოშვების (მშპ-ის) მოცულობა t პერიოდში; u_t უმუშევრობის არსებული (ფაქტობრივი) დონე t პერიოდში; u^* - უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გრძელვადიანი მნიშვნელობა; ρ - ოუკენის პარამეტრი. ეს უკანასკნელი გვიჩვენებს პოტენციური გამოშვებიდან ფაქტობრივი გამოშვების ჩამორჩენის პროცენტულ ცვლილებას უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის გრძელვადიანი ბუნებრივი დონიდან ერთი პროცენტული პუნქტით გადახრის შემთხვევაში. ადვილად შევნიშნავთ, რომ (1) გამოსახულება მოვლენას სტატიკაში აღწერს - მასში შემავალი ყველა მაჩვენებელი ერთსა და იმავე პერიოდს მიეკუთ-

²³ Макроэкономика. Под ред-ей Тарасевича Л.С. Санкт-Петербург, ГУЭФ, 1999, с.197.

ვნება – ამიტომ ρ -ს შეიძლება ვუწოდოთ *ოუკენის სტატიკური კოეფიციენტი*²⁴.

მოდელის მეორე განტოლება ფაქტობრივ და პოტენციურ გამოშვებებს შორის დამოკიდებულებას გამოსახავს. ჩვენი აზრით, კლასიკური თეორიის პოსტულატების მიხედვით ამ დამოკიდებულებას საკმარისი სისრულით აღწერს „ნაწილობრივი კორექტირების (შეგუების) მოდელის“²⁵ კონსტრუქციული ელემენტი, რომელიც წარმატებით გამოიყენება სხვადასხვა ეკონომიკური მოვლენის, მაგალითად, ერთობლივი მოხმარების კანონზომიერების დასაბუთების, კაპიტალის სასურველი მოცულობისა და მისი შესაბამისი ინვესტიციების განსაზღვრის და ა.შ. მოდელის აგების პროცესში და საკმარისად დამაჯერებელ ეკონომიკურ ინტერპრეტაციას იძლევა.

იმისათვის, რომ აღნიშნული კონსტრუქციული ელემენტი ჩვენს სიტუაციას მოვარგოთ, პოტენციური გამოშვება Y_t^* , რომელიც შრომის ბაზრის მოკლევადიან წონასწორობას და მოკლევადიან სრულ დასაქმებას შეესაბამება, განვიხილოთ სასურველი ანუ ოპტიმალური გამოშვების როლში. როგორც წესი, ცალკეულ პერიოდებში ფაქტობრივი გამოშვება Y_t განსხვავდება სასურველისაგან (ანუ Y_t^* -საგან). კლასიკური თეორიის თანახმად, ამ განსხვავების ძირითადი მიზეზია ის, რომ შრომის ბაზარი მყისიერად ვერ ახდენს წონასწორობაში გადასვლას და, აქედან გამომდინარე, Y_t -ს კორექტირებაც მყისიერი არ არის. დავუშვათ, ფაქტობრივი გამოშვების კორექცია და შრომის ბაზრის წონასწორობაში გადასვლა თან-

²⁴ არსებობს ოუკენის ფორმულისა და კოეფიციენტის დინამიკური ვარიანტიც. იხ. მაგალითად: Ананишвили Ю., Папава В. Налоги, технология производства и экономический рост. //Общество и экономика, №4-5, 2011.

²⁵ იხილეთ, მაგალითად: Вербек М. Путеводитель по современной эконометрике. Москва, Научная книга, 2008. с.452.

დათანობითია (ნაწილობრივია) იმ თვალსაზრისით, რომ t პერიოდში გამოშვების ფაქტობრივი მნიშვნელობის ნაზრდი $(Y_t - Y_{t-1})$ პროპორციულია მოცემული t პერიოდის სასურველი (პოტენციური) გამოშვებისა და წინა პერიოდის გამოშვების მოცულობების სხვაობის $-(Y_t^* - Y_{t-1})$ -ის. პროპორციულობის კოეფიციენტი აღვნიშნოთ $(1 - \theta)$ -ით. მაშინ დაშვების თანახმად ჩავწერთ

$$Y_t - Y_{t-1} = (1 - \theta)(Y_t^* - Y_{t-1}),$$

სადაც იგულისხმება, რომ $0 \leq \theta \leq 1$. მოყვანილი გამოსახულება შეიძლება შემდეგნაირადაც გადავწეროთ

$$Y_t = (1 - \theta)Y_t^* + \theta Y_{t-1} \quad (2)$$

როგორც ვხედავთ, მოცემულ განტოლებაში ფაქტობრივი გამოშვება Y_t მიმდინარე პერიოდის სასურველი (პოტენციური) გამოშვებისა და წინა პერიოდის ფაქტობრივი გამოშვების საშუალო შეწონილი სიდიდეა. რაც ახლოსაა $(1 - \theta)$ -ს მნიშვნელობა ერთთან (ანუ θ -ს მნიშვნელობა ნულთან), მით სწრაფია შრომის ბაზრის მოძრაობა წონასწორობის მდგომარეობისაკენ და, შესაბამისად, სწრაფია Y_t -ს კორექტირების პროცესი. როცა $\theta = 0$, მაშინ $Y_t = Y_t^*$ და მთლიანი კორექტირება ერთი პერიოდის განმავლობაში ხორციელდება. პირიქით, θ -ს დიდი მნიშვნელობის დროს შრომის ბაზრის წონასწორობაში გადასვლას და გამოშვების კორექტირებას ხანგრძლივი პერიოდი სჭირდება. კორექტირების პროცესის სიჩქარის დასადგენად საჭიროა θ -ს მნიშვნელობის შეფასება.

θ -ს და ჩვენთვის საინტერესო Y_t^* მახასიათებლების შეფასებაში გვეხმარება მოდელის მე-3 განტოლება. მასში გამოშვების პოტენციური მოცულობა Y_t^* ამხსნელ ფაქტორებზე დამოკიდებული ცვლადის სახით მოიცემა. ეკონომიკური თეორიისა და საღი აზრის მიხედვით Y_t^* -სათვის ძირითადი ამ-

ხსნელი ფაქტორებია სამუშაო ძალის რაოდენობა და კაპიტალის მოცულობა და ამ უკანასკნელთა გამოყენების ეფექტურობის მაჩვენებლები. კერძო შემთხვევაში ამ ფაქტორებიდან შეიძლება შემოვიფარგლოთ მხოლოდ ორის – სამუშაო ძალისა და შრომის საშუალო მწარმოებლურობის განხილვით. თუ ამას გავაკეთებთ, მაშინ ჩვენთვის საინტერესო პოტენციური გამოშვების შესაბამის რეგრესიის საბაზო განტოლებას თეორიულ დონეზე შეიძლება შემდეგი სახე ჰქონდეს

$$Y_t^* = \beta_0 + \beta_1 L_t + \beta_2 APN_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

სადაც L_t არის სამუშაო ძალის რაოდენობა t პერიოდში; APN_t - t პერიოდში შრომის მწარმოებლურობის მაჩვენებელი, რომელიც ფაქტობრივი გამოშვების მოცულობის (Y_t -ს) დასაქმებულთა რაოდენობასთან (N_t -სთან) შეფარდებით მიიღება; β_0 , β_1 და β_2 რეგრესიის კოეფიციენტები; ε_t – რეგრესიის შემთხვევითი წევრი.

(2) და (3) ტიპის დამოკიდებულებების ერთობლიობას, ზოგად შემთხვევაში, *ნაწილობრივი კორექტირების მოდელი* ეწოდება. ჩვენ მას კლასიკური თეორიის პირობებისადმი მისადაგებულ პოტენციური გამოშვების შეფასების მოდელს ეუწოდებთ.

(1)-(3) მოდელის შესაფასებლად და, მაშასადამე, უმუშევრობის ბუნებრივი დონისა და პოტენციური გამოშვების არადაკვირვებადი მნიშვნელობების განსაზღვრისათვის გამოვიყენეთ საქართველოს ეკონომიკის 1997-2008 წლების კვარტალური მონაცემები. საჭირო ინფორმაცია ავიღეთ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალურ ინტერნეტ საიტიდან და ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრის (GEPLAC)-ის კვარტალური მიმოხილვებიდან „სა-

ქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები²⁶. გაანგარიშებებში გამოყენებული მთლიანი შიდა პროდუქტის მნიშვნელობები განხილულია 2003 წლის ფასებში, მილიონ ლარებში. იმის გამო, რომ საანალიზო პერიოდისათვის მთლიანი შიდა პროდუქტის, სამუშაო ძალის, დასაქმებულების და უმუშევრების საწყისი კვარტალური მონაცემების დროითი მწკრივები სეზონურობის აშკარა ელემენტებს შეიცავს, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ წინასწარ, მოდელში გამოყენებამდე მოგვეხდინა ამ მწკრივებში სეზონურობისა და ციკლურობის ელემენტის ნიველირება სტატისტიკისა და ეკონომეტრიკის პრაქტიკაში მიღებული მრავალეტაპობრივი პროცედურების საფუძველზე²⁷.

მთლიანობაში (1)-(3) მოდელის შეფასება ორ ეტაპად ხორციელდება. პირველ ეტაპზე ჩვეულებრივი უმცირეს კვადრატთა მეთოდით ვაფასებთ (2) და (3) დამოკიდებულებების გაერთიანებით მიღებულ წრფივი რეგრესიის განტოლებას

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 L_t + \alpha_2 APN_t + \theta Y_{t-1} + \eta_t \quad (4)$$

რომლის კოეფიციენტები α_0 , α_1 , α_2 და შემთხვევითი წევრი η_t პროპორციულ მიმართებაში იყოფება (3) განტოლების შესაბამის კოეფიციენტებთან და შემთხვევით წევრთან. კერძოდ:

$$\alpha_0 = (1 - \theta)\beta_0, \quad \alpha_1 = (1 - \theta)\beta_1, \quad \alpha_2 = (1 - \theta)\beta_2, \\ \eta_t = (1 - \theta)\varepsilon_t.$$

მაშასადამე, (4)-ის შეფასებით θ პარამეტრთან ერთად ჩვენ იმავდროულად ვაფასებთ რეგრესიის (3) განტოლებას და პოტენციური გამოშვების შესაბამის მნიშვნელობებს.

მეორე ეტაპზე (3)-დან მიღებული პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობების გამოყენებით ყოველი პერიოდისათვის

²⁶ <http://www.geplac.ge/geo/trends.php>

²⁷ იხილეთ, მაგალითად, Экономика. Под ред-ей И. И. Елисейвой. Москва, Финансы и статистика. 2005. с.311-327.

ვანგარიშობთ $X_t = (Y_t^* - Y_t)/Y_t^*$ სიდიდეს. ეს საშუალებას გვაძლევს ოუკენის (1) ფორმულა შემდეგი სახის რეგრესიის განტოლებად გარდაქმნათ

$$X_t = \delta + \rho u_t + v_t \quad (5)$$

სადაც v შემთხვევითი წევრია. (5)-ში შემავალი რეგრესიის δ და ρ კოეფიციენტები აკმაყოფილებს პირობას $\delta = -\rho u^*$, ამიტომ მათი შეფასებების პარალელურად მიიღება უმუშევრობის ბუნებრივი დონის შეფასებული გრძელვადიანი მნიშვნელობა $u^* = -\delta/\rho$.

(4) განტოლების შეფასების შედეგები მოყვანილია ცხრილ 1-ში. ამ ინფორმაციის თანახმად, შეფასებული განტოლების ყველა კოეფიციენტი, მათ შორის თავისუფალი წევრიც, სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია, მაღალი მნიშვნელოვნებით გამოირჩევა დეტერმინაციის ჩვეულებრივი და კორექტირებული კოეფიციენტები, არ არსებობს ავტოკორელაციის პრობლემა. მასასადამე, შემოთავაზებული მოდელი დასკვნების გასაკეთებლად ვარგისია.

ცხრილი 1

რეგრესიის (4) განტოლების შეფასების შედეგები

საანალიზო პერიოდი: I კვ. 1997 – IV კვ. 2008; დამოუკიდებელი ცვლადი Y_t				
ცვლადები	კოეფიციენტები	სტანდარტული შეცდომა	t -სტატისტიკა	ალბათობა
მუდმივი	-1983,53	353,911	-5,605	0,0000
L_t	1,04	0,1738	5,957	0,0000
APN_t	1133,51	163,326	6,940	0,0000
Y_{t-1}	0,31	0,1049	2,928	0,0054
$R^2 = 0,982$, კორექტირებული $R^2 = 0,980$, $F(3,43) = 764$, $p < 0,0000$; $DW = 2,165$, $h = -0,81$				

ცხრილიდან ჩანს, რომ θ პარამეტრის (Y_{t-1} ცვლადის კოეფიციენტის) შეფასებული მნიშვნელობა თეორიულად დასაშვებ საზღვრებშია ($0 \leq \theta \leq 1$) მოქცეული და 0,31-ს შეადგენს. ეს ნიშნავს, რომ განხილულ 1997-2008 წლიან პერიოდში საქართველოს ეკონომიკაში კვარტალურად მთლიანი გამოშვების კორექტირების პროცესს შემდეგი განტოლება შეესაბამებოდა

$$Y_t = 0,69Y_t^* + 0,31Y_{t-1} \quad (6)$$

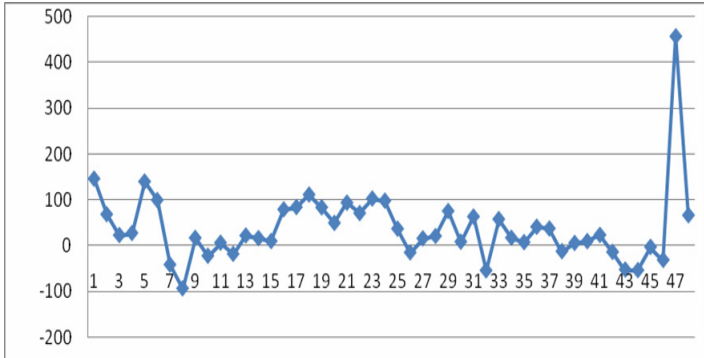
ვინაიდან ამ განტოლებაში $(1-\theta)$ -ს მნიშვნელობა (0,69) შესამჩნევად ნაკლებია 1-ზე, მაგრამ აღემატება 0,5-ს, შეიძლება ითქვას, რომ საანალიზო პერიოდში საქართველოს ეკონომიკაში ფაქტობრივი და პოტენციური გამოშვებების დაახლოება „საშუალოზე მაღალი სიჩქარით“ მიმდინარეობდა.

(6) გამოსახულებაში შემავალ პოტენციურ გამოშვებას Y_t^* -ს შემდეგი შეფასებული განტოლება შეესაბამება

$$Y_t^* = -2874,68 + 1,5073L_t + 1642,77APN_t + \varepsilon_t.$$

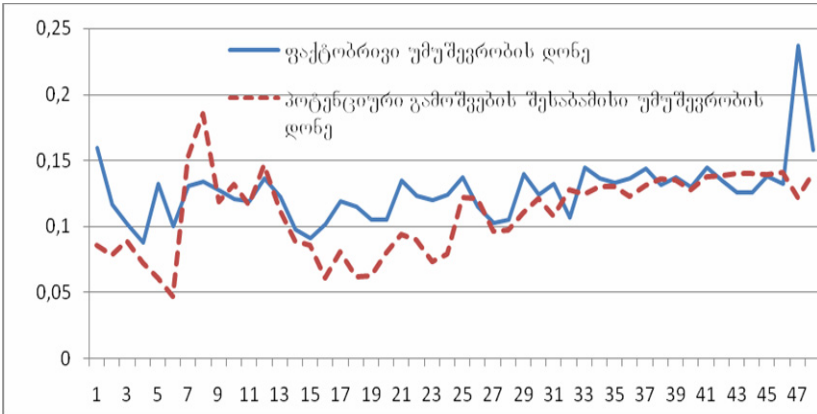
ამ განტოლების საფუძველზე გამოთვლილი პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობებიდან ფაქტობრივი გამოშვების გადახრის დინამიკა ნახ. 1-ზეა მოყვანილი. როგორც ვხედავთ, საანალიზო პერიოდში ფაქტობრივი გამოშვების მნიშვნელობები პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობების ირგვლივ მერყეობს – ზოგიერთ კვარტალში პოტენციური გამოშვების მოცულობა აღემატება ფაქტობრივს (დადებითი წერტილები), ზოგიერთში კი პირიქთ, ფაქტობრივი გამოშვება სჭარბობს პოტენციურს (უარყოფითი წერტილები). თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ, უმეტეს შემთხვევაში, ფაქტობრივი გამოშვება პოტენციურს ჩამოუვარდება.

პოტენციური გამოშვებიდან ფაქტობრივი გამოშვების
გადახრის დინამიკა

განსხვავება პოტენციურ და ფაქტობრივ გამოშვების მნიშვნელობებში თავის ასახვას უმუშევრობის დონის ფაქტობრივ და პოტენციურის შესაბამის (მოკლევადიან *NRU*-ს) მნიშვნელობებშიც პოულობს. ამ განსხვავების ილუსტრირებას ნახ. 2 იძლევა. როგორც მოსალოდნელი იყო, უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის მნიშვნელობები პოტენციური გამოშვების შესაბამის უმუშევრობის დონის მნიშვნელობებს (ანუ, ჩვენი განმარტების თანახმად, უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მოკლევადიან მნიშვნელობებს), გამონაკლისი პერიოდების გარდა, შესამჩნევად აღემატება. ამასთან, თუ გამოვითვლით უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მოკლევადიანი მნიშვნელობების საშუალო პერიოდულ სიდიდეს, მივიღებთ, რომ 1997-2008 წლებში საქართველოში იგი დაახლოებით 11,1%-ს შეადგენდა, რაც ფაქტობრივი უმუშევრობის დონის ანალოგიურ მაჩვენებელზე (13,2%-ზე) 2,1 პროცენტული პუნქტით ნაკლებია.

ფაქტობრივი უმუშევრობის დონისა და კოტენციური გამოშვების შესაბამისი უმუშევრობის დონის დინამიკა

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ დაახლოებით ასეთივე სიდიდით განსხვავდება უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მოკლევადიანი მნიშვნელობების საშუალო პერიოდული მნიშვნელობა (11,1%) უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გრძელვადიანი მნიშვნელობისაგან, u^* -საგან. ეს უკანასკნელი მიიღება რეგრესიის (5) განტოლების შეფასებული ვარიანტიდან, რომელიც ჩვენს მიერ შემოთავაზებული მოდელის კონსტრუქციაში ოუკენის პრინციპის რეალიზაციას ემსახურება და შემდეგი სახისაა

$$\hat{X}_t = -4,4818 + 0,4926 u_t, \quad (2,4732) \quad (0,1918)$$

$$R^2 = 0,125; \quad F(1,47) = 6,6 \quad (7)$$

სადაც კოეფიციენტების ქვეშ ფრჩხილებში მითითებულია სტანდარტული შეცდომები²⁸. (7)-დან გამომდინარეობს, რომ ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების პირობებში საქართველოში 1997-2008 წლებში უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გრძელვადიანი მნიშვნელობა (ანუ შრომის ბაზრის გრძელვადიანი წონასწორობის შესაბამისი უმუშევრობის დონე) u^* დაახლოებით 9,1%-ს შეადგენდა

$$(u^* = -\delta/\rho = 4,4818/0,4926 \approx 9,1\%).$$

ამ შედეგებზე დაყრდნობით, შეიძლება ვთქვათ, რომ 1997-2008 წლებში საქართველოს შრომის ბაზრის ფაქტობრივი მდგომარეობა მისი ბუნებრივი, ანუ გრძელვადიანი მდგომარეობიდან მნიშვნელოვნად გადახრილი იყო, რაც უარყოფითად აისახებოდა ეკონომიკურ ზრდაზე და ქვეყნის კეთილდღეობაზე. (7) განტოლების თანახმად, განსხვავება უმუშევრობის ფაქტობრივ და გრძელვადიან ბუნებრივ დონეებს შორის საანალიზო პერიოდის ყოველ კვარტალში საშუალოდ მთლიანი შიდა პროდუქტის დაახლოებით 2%-იან დანაკარგს იწვევდა. ამ დანაკარგის შესახებ ინფორმაციას იძლევა რეგრესიის (7) განტოლების კოეფიციენტის მნიშვნელობა 0,4926, რომელიც, განმარტების თანახმად, ოუკენის სტატისტიკური კოეფიციენტი და გვიჩვენებს კვარტალში საშუალოდ მიუღებელი პოტენციური გამოშვების პროცენტულ მნიშვნელობას ფაქტობრივი უმუშევრობის დონის ბუნებრივი დონიდან ერთი პროცენტით გადახრის შემთხვევაში. ცხადია, როცა აღნიშნული გადახრა საშუალოდ 4%-ია, რასაც ჩვენი მოდელის მიხედვით ადგილი ჰქონდა საქართველოში, ასეთ შემთხვევაში მთლიანი შიდა პროდუქტის დანაკარგი დაახლოებით 2%-ის ტოლი იქნება.

²⁸ (7) განტოლების დეტერმინაციის კოეფიციენტის R^2 -ის შედარებით დაბალი მნიშვნელობის მიუხედავად, მოყვანილი განტოლება სტატისტიკური კრიტერიუმების თვალსაზრისით, მთლიანობაში, მნიშვნელოვანია.

Iuri Ananiashvili

Doctor of economic sciences, professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Chair of the Department of Econometrics

**THE NATURAL RATE OF UNEMPLOYMENT
OF GEORGIAN ECONOMY - MODEL AND
ESTIMATION EXPERIENCE**

(Abstract)

One of the main characteristics of labor market situation is the natural rate of unemployment (NRU). This rate along with the actual rate of unemployment enables us to find at every stage of development whether the existing situation in the labor market corresponds or not to the normal situation intrinsic to it.

Unfortunately, the NRU is a non-observable characteristic and at present there are not universally adopted standard methods and approaches for its estimation. We devised a model for Georgian economy which by its nature allows in computing the NRU to differentiate this characteristic's short-run NRU and long-run NRU versions from each other and determine one of the important non-observable characteristics of economy – values of potential output. The unemployment rate relevant to the labor market short-run equilibrium is called the short-run NRU, and the long-run NRU is relevant to the sustained equilibrium of labor market, to which economy tends in the long-term period as a result of adjusting to temporary as well as permanent shocks.

The computations of quarterly data of the Georgian economy conducted in 1997-2008 showed that the index of the actual rate of unemployment appreciably exceeded the short-run index of the NRU except for separate periods. At that, the medium periodical index of the magnitude of short-run natural rate of unemployment in 1997-2008 accounted for about 11.1%

that is less by 2.1% than the analogical indicator of the actual unemployment rate (13.2%). The medium periodical index (11.1%) of the short-run natural rate of unemployment differs nearly by the same indicator from the long-run natural rate of unemployment. The latter (the unemployment rate relevant to the labor market long-run equilibrium) made up nearly 9.1%. Based on these results, we can say that in 1997-2008 the Georgia labor market's actual situation was significantly deviated from its natural or long-run situation that is negatively reflected on economic growth and country's well-being. By our estimation, the difference between actual and natural rates of unemployment in every quarter of the analyzed period brought about an average nearly 2% of loss of the gross domestic product.

**სამშუშაო ძალაზე მოთხოვნა
საქართველოს დიდ ძალაქმეზში**

საქართველოს ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პირობებში ახალი ტიპის შრომითი ურთიერთობების ჩამოყალიბებამ შრომის ბაზრის ფუნქციონირების შესწავლის საკითხი მეტად აქტუალური გახადა. 1990-იანი წლების გაჭიანურებული კრიზისის დროს უმუშევრობის, როგორც უმწვავესი სოციალური პრობლემის არსებობამ მკვლევართა ყურადღება ძირითადად შრომის მიწოდების შესწავლისაკენ მიმართა. ამას ხელს უწყობდა ისიც, რომ შრომის ბაზრის შესახებ არსებული ინფორმაცია ძირითადად ამ საკითხის ირგვლივ იყო აკუმულირებული. ეს მკვლევარებს საშუალებას აძლევდა, გარკვეული დასკვნები დამატებითი კვლევების (შერჩევითი-სტატისტიკური თუ სოციოლოგიური) გარეშეც გაეკეთებინათ.

შრომაზე მოთხოვნის საკითხის შესწავლა მნიშვნელოვან ფინანსურ ხარჯებთან არის დაკავშირებული, რადგან ვაკანსიების შესახებ ერთიანი საინფორმაციო ბაზა არც ქვეყნის, არც რეგიონის, მითუმეტეს, ცალკეული მუნიციპალიტეტის დონეზე არ არსებობს. ეს ინფორმაცია გაბნეულია ინტერნეტის ცალკეულ ვებ-გვერდებსა და მასმედიის საშუალებებში, რაც ხშირად მიუწვდომელიცაა საქართველოს მოსახლეობისათვის, მითუმეტეს, რეგიონებში. სამეცნიერო კვლევების მწირი დაფინანსებისა და ინფორმაციული ლეფიციტის პირობებში შრომაზე მოთხოვნის საკითხის შესწავლაც მიწოდების საკითხის პარალელურად ვეღარ ხერხდებოდა.

2007 წლიდან მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის საქართველოს მისიის მეშვეობით ტარდება კვლევა „დამსაქმებელთა მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე,“ რითაც დადგინდა დეფიციტური პროფესიები სხვადასხვა დარგებში და პერსონალზე

მოსალოდნელი მოთხოვნა უახლოეს პერიოდში. 2010 წელს დანიის ლტოლვილთა საბჭოს მხარდაჭერით მსგავსი კვლევა განხორციელდა ლოკალურ შრომის ბაზარზე (შიდა ქართლი), რაც მიმართული იყო იძულებით გადაადგილებული პირების შრომის ბაზარზე დამკვიდრების გზების ძიებისაკენ. შესწავლილი იყო დამსაქმებელთა მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე.

შრომაზე მოთხოვნის შესწავლა გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში მოგვიანებით, 1990-იან წლებში დაიწყო. უპირველეს ყოვლისა, შესწავლილი იქნა შრომაზე მოთხოვნა მიკროლონზე, დამსაქმებელთან ანკეტური გამოკითხვის გზით. პირველად ასეთი შრომები გაჩნდა იუგოსლავიაში, შემდეგ კი ჩეხეთში, რუსეთში, პოლონეთში, უნგრეთში და ა.შ.²⁹

ჩვენი ნაშრომიც ემყარება ამ ქვეყნებში ჩატარებული კვლევების აპრობირებულ მეთოდოლოგიას, კერძოდ, დამსაქმებელთა სტრუქტურისებულ ანკეტურ გამოკითხვას ე.წ. „ღრმა ინტერვიუს“ მეთოდით. გამოიკითხა 100-მდე დამსაქმებელი (50– ქ.ქუთაისში, 50– ქ.რუსთავში). საწარმო ორგანიზაციების შერჩევა მოხდა საქმიანობის სფეროსა და მომუშავეთა რიცხოვნობის გათვალისწინებით. გამოკითხულთა 51% სამრეწველო საწარმოა. მცირე საწარმოებთან ერთად გამოიკითხა საშუალო და თითქმის ყველა მსხვილი საწარმო. ამ უკანასკნელთა ფუნქციონირების ხანგრძლივობა საშუალოდ 15 წელია, ორჯერ მეტი, ვიდრე მცირე საწარმოებისა.

კვლევისათვის გამიზნული კითხვარი მოიცავდა 48 კითხვას 323 სავარაუდო პასუხით. კითხვები იყო დახურულიც და ღიაც. საწარმოო და შრომითი პოტენციალის შეფასებასთან ერთად, კითხვარი ითვალისწინებდა დამსაქმებელთა მიერ პერსონალზე მოთხოვნის შესწავლას.

²⁹ Estrin S., Svejnar J. Wage determination in labor managed firms under market oriented reforms. Journal of Comparative Economics.1993. V.17. N.3. p.687-700

კვლევის არეალი იყო ქალაქები: რუსთავი და ქუთაისი. ეს ქალაქები თავისი რიცხოვნობით საქართველოს დიდ ქალაქთა ჯგუფს მიეკუთვნება.³⁰ ისინი მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ საქართველოს განსახლების სისტემაში და მათ სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს როგორც ინდუსტრიული, ისე სოციალური განვითარებისათვის, შრომით ემიგრაციაში წამსვლელი ნაკადების შემცირებისა და დაბრუნებული მიგრანტების რეინტეგრაციისათვის.

ჩვენი ინტერესის საგანი იყო გაგვერკვია მოცემულ ქალაქებში დამსაქმებელთა მხრიდან

- არის თუ არა ამჟამად მოთხოვნა კადრებზე;
- რა პროფესიისა და კვალიფიკაციის კადრების დეფიციტს განიცდიან დამსაქმებლები;
- რა ფაქტორები განაპირობებს დამსაქმებელთა მოთხოვნას;
- რა კატეგორიის კადრებზე შეიძლება იყოს დამსაქმებელთა მხრიდან მოთხოვნა უახლოეს პერსპექტივაში.

კვლევით დადგინდა, რომ ამჟამად შესწავლილ საწარმოთა 42% არცერთი პროფესიის პრსონალის დეფიციტს არ განიცდის. აღსანიშნავია, რომ ამ პასუხს იზიარებს რესპონდენტთა 61% ქუთაისში და მხოლოდ 26%— რუსთავში, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ფუნქციონირებადი ბიზნესსექტორი ქუთაისში შედარებით გაჯერებულია საჭირო კადრებით რუსთავთან შედარებით. რესპონდენტთა 10,4%-მა უპასუხა, რომ მისთვის ნებისმიერი პროფესია, რომელიც მას სჭირდება, დეფიციტურია. ეს პასუხი რუსთაველ დამსაქმებლებში დომინირებს (13%). დანარჩენი გამოკითხულები სხვადასხვა პროფესიის კადრების დეფიციტზე მიუთითებენ. კერძოდ, ზეინკლის, შემ-

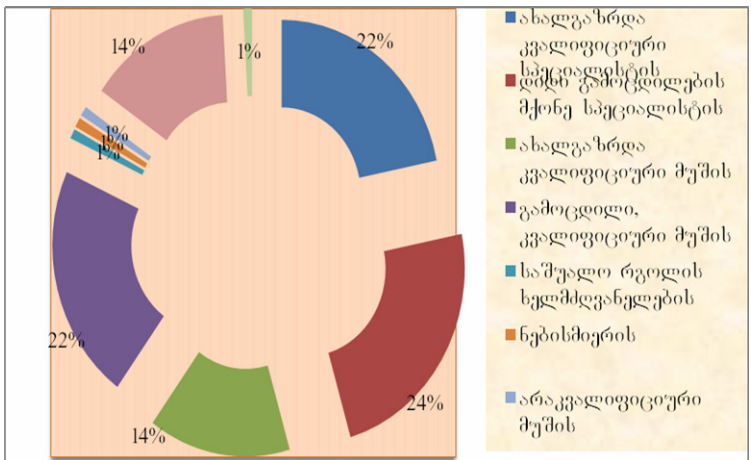
³⁰ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით 2011 წლისათვის ქუთაისის მოსახლეობა 194,7 ათასი კაცია, რუსთავისა— 120,8 ათასი კაცი.

დუღებლის, დურგლის, მდნობელის, ხარატის, მგლინავის, ხის დამმუშავებლის, მზარეულის, სტილისტის და ა.შ., მაგრამ ყველაზე მეტად გამოიკვეთა დეფიციტი ორ სპეციალობაზე: ინჟინერ-მექანიკოსი და ელექტრიკოსი, განსაკუთრებით რუსთავეში. რაც შეეხება ქუთაისს, ინჟინერ მექანიკოსებთან ერთად უჩივიან სამშენებლო სამუშაოების მწარმოებლებისა და ხის დამმუშავებელი წარმოების სპეციალისტების დეფიციტს.

კითხვაზე: „ყველაზე მეტად რომელი კატეგორიის პერსონალის მოზიდვა გიჭირთ?“ რესპონდენტებმა აღნიშნეს, რომ ყველაზე რთული დიდი გამოცდილების მქონე სპეციალისტების მოზიდვაა (23,6%), შემდეგ გამოცდილი კვალიფიციური მუშისა (22%) და ახალგაზრდა კვალიფიციური სპეციალისტისა (22%) (დიაგრამა 7).

დიაგრამა 7

რესპონდენტთა ბანაჟილება კითხვაზე: „ყველაზე მეტად, რომელი კატეგორიის პერსონალის მოზიდვა გიჭირთ?“ პასუხის მიხედვით (%)

დიაგრამიდან ჩანს, რომ ამ ეტაპზე დამსაქმებლისათვის კვალიფიკაციასთან ერთად გასაკუთრებით ღირებულია გამოც-

დიღებაც. გამოცდიღების დეფიციტს მხოლოდ საგანმანათ-ღებლო მომსახურების სფეროს ვერ დავაბრაღებთ. გამოცდი-ღება წღების მანძიღზე სტაბიღურ სამუღაო ადგიღებზე შრომით მიიღება. მაშასადამე, დასაქმების პოღიტიკის გან-საზღვრისას ჩვენი ორიენტაცია აღებული უნდა იყოს არა ეპიზოღური, სეზონური დასაქმების შესაძღლებღობის შექმნა-ზე, არამედ მყარი, სტაბიღური სამუღაო ადგიღების ამოქმე-ღებაზე. სზვა შემთხვევაში, მუღმვიად გვექნება გამოცდიღი კვაღიფიციური კადრის დეფიციტი. მითუმეტეს, რომ კვაღი-ფიციური პერსონაღის დეფიციტს აქვს გაჭიანურებული ხა-სიათი, რადგან ინვესტირება ადამიანურ კაპიტაღში ხან-გრძღივ დროს მოითხოვს. პერსპექტივაში მისი გაჭიანურება დამოკიდებულია იმაზე, როგორ რეაგირებას მოახდენს მასზე შრომის ბაზრის სუბიექტები (დამსაქმებელი, სახელმწიფო, დაქირავებული). სახელმწიფოზე ბევრი რამაა დამოკიდებული, რადგან ის განსაზღვრავს შრომის ბაზრის ფუნქციონირების წესს, კვაღიფიციური პერსონაღის მომზადება-გადამზადების პოღიტიკას.

ზოგადად, ცნობიღია, რომ ეფექტური და კონკურენტუ-ნარიანი საწარმოები კვაღიფიციური კადრების დეფიციტს არ უნდა განიცდიღნენ. ასეთი რამ ხდება მაშინ, თუ მათთვის სა-ჭირო კადრი ქვეყანაში არ მზადდება ან უბრალოდ, განსა-კუთრებული უნარ-ჩვევების სპეციაღისტები სჭირდებათ. რეს-პონდენტთაგან მხოლოდ 9%-მა უპასუზა, რომ პერსონაღის მოძიების სირთულე იმასთანაა დაკავშირებული, რომ მათთვის საჭირო კადრები საქართველოში არ მზადდება. უმრავლესო-ბის პასუხები ასე გადანაწიღდა:

1. სამუღაოს მაძიებღებს არ აკმაყოფიღებთ ის ხელფასი და შრომის პირობები, რომელსაც დამსაქმებელი სთა-ვაზობს (32%);
2. დამსაქმებელს მათი კვაღიფიკაცია არ აკმაყოფიღებს (28%);

3. პერსონალის მოძიების მოქნილი სისტემა ამ ქვეყანაში არ ფუნქციონირებს (18%).

მაშასადამე, გამოცდილი კვალიფიციური პერსონალის დეფიციტი საწარმოებში ძირითადად განპირობებულია არა ზოგადად საჭირო კადრების ფიზიკური ნაკლებობით, არამედ საბაზრო შერჩევის მექანიზმების დაბალი ეფექტიანობით, შრომის მცირე ფასითა და რთული სამუშაო პირობებით.

პერსონალის მოძიების მოუქნელი სისტემის არსებობას ადასტურებს ისიც, რომ დამსაქმებლები საჭირო კადრებს ძირითადად პირადი კონტაქტებითა და რეკომენდაციებით ეძებენ (72%). გამართული მენეჯმენტის პირობებში კი კადრების შერჩევა შემდეგ ეტაპებად მიმდინარეობს:

- პირველი შერჩევა ხდება სამოტივაციო წერილისა და რეზიუმეს (ე.წ. CV) საფუძველზე, რომელსაც ახორციელებს კადრების სამსახურის (ან ადამიანური რესურსების დეპარტამენტის ან პერსონალის მართვის დეპარტამენტის) ასისტენტი;

- შემდეგ საფეხურზე ტარდება პირველი გასაუბრება, რასაც ატარებს კადრების სამსახურის ასისტენტი, ან მენეჯერი პერსონალის შერჩევის დარგში;

- მესამე ეტაპზე ტარდება ძირითადი გასაუბრება კადრების სამსახურის უფროსისა და კადრების შერჩევის მენეჯერის თანდასწრებით;

- მეოთხე ეტაპზე გასაუბრება წარმოებს იმ ქვედანაყოფის ხელმძღვანელთან, რომლისათვისაც ხდება პერსონალის შერჩევა;

- მეხუთე ეტაპზე მიიღება გადაწყვეტილება, რომელსაც იღებს დირექტორის მოადგილე პერსონალის მართვის საკითხებში კადრების სამსახურის უფროსთან და შესაბამის რგოლის ხელმძღვანელთან გასაუბრების საფუძველზე.

ჩვენი კვლევით კი დასტურდება, რომ საწარმოში პერსონალის შერჩევას უშუალოდ წარმოების ხელმძღვანელი,

დამსაქმებელი ახდენს (72%). მხოლოდ რესპონდენტთა 19%-მა მიუთითა, რომ ამ ფუნქციას იმ რგოლის ხელმძღვანელი ასრულებს, რომელსაც კადრი სჭირდება. შეიძლება ითქვას, რომ პერსონალის მართვის სამსახურის როლი საწარმოებში იგნორირებულია. შესაბამისად, მხოლოდ დამსაქმებელთა უმცირესობა (0,8%) ამუშავებს კანდიდატთა პროფესიული უნარ-ჩვევების განმსაზღვრელ სტანდარტებს და ქმნის სამუშაოს მაძიებელთა და ვაკანსიების საინფორმაციო ბაზას.

გასაუბრება პერსონალის შერჩევის ყველაზე გავრცელებული მეთოდია. რესპონდენტთა 53% სწორედ ამ მეთოდს იყენებს. მხოლოდ 17%-მა აღნიშნა, რომ მუდმივად მუშაობს პერსონალის რეზერვის შექმნაზე (ისინი ძირითადად მსხვილი საწარმოს წარმომადგენლები არიან). აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ კომპანიებში ძირითადად გამოიყენება პერსონალის შერჩევისა და შეფასების ის მეთოდები, რომელიც მათი დაქირავების ხარჯებს მინიმუმამდე დაიყვანს. დაქირავების არაეფექტური მეთოდების გამოყენებას კი, საბოლოოდ, კვალიფიციური კადრების დეფიციტამდე და პერსპექტივაში დამატებით ხარჯების გაწევამდე მივყავართ.

ცნობილია, რომ პერსონალის შერჩევისა და შეფასების პროცედურა ორგანიზაციული ქცევის პრიორიტეტითაა განსაზღვრული. სხვადასხვა ქვეყნებში ჩატარებული კვლევების საფუძველზე ექსპერტები შემდეგ დასკვნებამდე მივიდნენ: დაქირავებულთა 80%-ის შერჩევა პროფესიული და კვალიფიციური ნიშნით ხდება. განთავისუფლებათა 85%— ურთიერთდამოკიდებულების გამო. ახალ თანამშრომელთა 46% უკვე 18 თვეში ამჟღავნებს თავის წარუმატებლობას. ერთი მენეჯერის ან გამყიდველის ჩანაცვლება შეიძლება უფრო ძვირი დაჯდეს, ვიდრე ძველის სამი წლის ხელფასი იქნებოდა³¹. ვფიქრობთ, ეს გამოცდილება გასათვალისწინებელია.

³¹ Экономика персонала. Москва. Альфа-Пресс, 2009. с.107

ადამიანური რესურსები რომ მნიშვნელოვნად განაპირობებს დღეს მოქმედ საწარმოთა წარმატებულ ფუქციონირებას, ეს ამ კვლევამაც დაადასტურა, მაგრამ პერსონალის უწყვეტი განვითარება, რომ პერსპექტივაში წარმოების ეფექტური მუშაობის სტრატეგიული ფაქტორია, რესპონდენტთა გამოკითხვით ნაკლებად ვლინდება. O'შნისპ(ო)ს მონაცემებით, XXI საუკუნეში ნებისმიერი ცოდნა ხუთ წელიწადში მოძველდება. მუშაკთა ცოდნის 50% 3-5 წელიწადში განახლებას მოითხოვს³². ამასთან, თუ ცოდნა პრაქტიკაში არ გამოიყენება, მისი 25% ადამიანს 6 საათში ავიწყდება, 33%— ერთ დღე-ღამეში³³. ყველა დარგს ახასიათებს ცოდნის მოძველების პროცესი. ამიტომ იგი მუდმივ განახლებას მოითხოვს. ისიც ცნობილია, რომ ინვესტიცია პერსონალის განვითარებაში არანაკლებ უკუგებას იძლევა, ვიდრე ინვესტიცია საფონდო ბაზარზე. კვლევით კი დადგინდა, რომ რესპონდენტთა მნიშვნელოვანი ნაწილი პერსონალის კვლითი კაცის ამალგებაზე ან არ ზრუნავს (21%) ან იშვიათად ზრუნავს (19%) (მეტწილად საშუალო და მცირე საწარმოები). რესპონდენტთა ნახევარი აღნიშნავს, რომ პერიოდულად ახერხებს ამას (მათ შორის მსხვილ საწარმოთა 60%). გამოკითხულთა მხოლოდ 9%-მა მიუთითა, რომ ის სისტემატურად ზრუნავს ამაზე. ისინი ძირითადად მაღალრენტაბელური საწარმოებია.

კვალიფიკაციის ამალგებასა და განვითარებაზე მიმართული ძირითადი ღონისძიებაა უშუალოდ სამუშაო ადგილზე სწავლება (38%), პერსონალის გაგზავნა სხვადასხვა მომზადება-გადამზადების ცენტრებში (18%) და საწარმოში მომიჯნავე პროფესიების შესწავლა (16%), რაც კიდევ ერთი დადასტურებაა პერსონალის მართვის სტრუქტურის სისუსტისა,

³² Merrill Lynch & Co., The Book of Knowledge: Investing in the Growing Education and Training Industry, April 9, 1999.

³³ Training And Development.

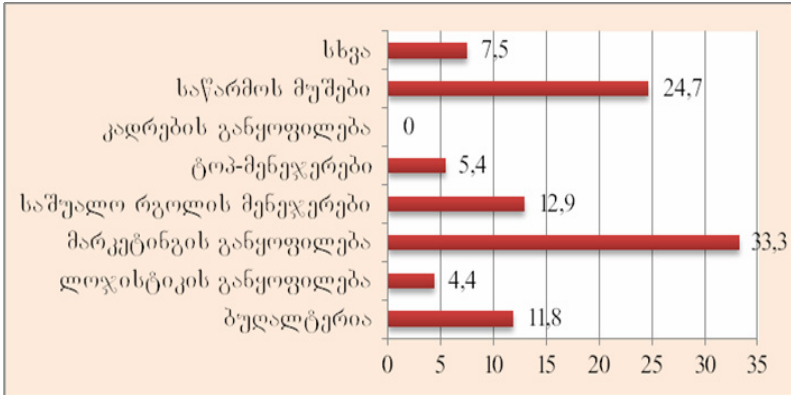
<http://traininganddevelopment.naukrihub.com/>

პროფესიონალიზმისადმი დამოკიდებულების დაბალი კულტურისა.

კვალიფიკაციის ამაღლებასა და განვითარებაზე მიმართული ღონისძიებები იმ საწარმოებში, რომლებიც კვალიფიკაციის ამაღლებასზე ზრუნავენ პერიოდულად მაინც, ძირითადად საწარმოების მიერ ფინანსდება (68%). პერსონალის მომზადება-გადამზადებაში ძირითადი სირთულე ფინანსების ნაკლებობაა (45%), რესპონდენტები მიუთითებენ მომამზადებელთა დაბალ კვალიფიკაციაზეც (18%). ვფიქრობთ, ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვანი გზავნილია დამსაქმებელთა მხრიდან საგანმანათლებლო სისტემისადმი იმაზე, რომ პროფესიული მომზადების სისტემის ხარისხის ზრდის პარალელურად უნდა ამაღლდეს გადამზადების ცენტრების მუშაობის ხარისხიც. კერძოდ, უნდა ამაღლდეს მათი ფუნქციონირების სტანდარტები, ისინი მაღალკვალიფიციური კადრებით უნდა დაკომპლექტდნენ. საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ დამსაქმებლებმა კითხვაზე, თქვენი საწარმოს რომელი ქვედანაყოფი მოითხოვს ყველაზე მეტად გადამზადებას, უპასუხეს, რომ მარკეტოლოგები (34%) და საწარმოს მუშები (25%). არც ერთი რესპონდენტი არ უთითებს კადრების სამსახურის გადამზადების აუცილებლობაზე (დიაგრამა 8).

ეს აიხსნება, ერთის მხრივ, იმით რომ კვლევისათვის გამიზნული კითხვარები, ნაწილობრივ, კადრების სამსახურის წარმომადგენლების დახმარებით ივსებოდა, მეორეს მხრივ, დამსაქმებელთა მხრიდან ამ სამსახურის მნიშვნელობის იგნორირებით. კვლევიდან გამომდინარე, ჩვენი შეფასებით, ზემოთ ჩამოთვლილ სამსახურებთან ერთად კადრების სამსახურიც მოითხოვს გადამზადებას, რამდენადაც გამოვლინდა, რომ ეს სამსახურები დაკომპლექტებულია დაბალკვალიფიციური პერსონალით, რომელთაგან ბევრი პროფესიულადაც არ შეეხება-მება დაკავებულ ადგილს, არ არის შრომის ბაზრის ან პერსონალის მართვის სპეციალისტი.

რესპოდენტთა ბანაწილება კითხვაზე: „ჩველაზე მეტად რომელი ჩველანაყოფი მოიითხოვს გადამზადებას?“ ასსუხის მიხედვით (%)

შრომის ბაზრისა და პერსონალის მართვის სპეციალისტთა დეფიციტი შრომის ბაზარზე მათი მომზადების ფაქტორებითაცაა განპირობებული. ამჟამად არცერთი უმაღლესი სასწავლებელი ამ პროფილით სპეციალისტებს აღარ ამზადებს. 2007 წლის შემდეგ მათი მომზადება შეწყდა Oსუშიც. დიდი მოთხოვნა ბიზნესის მიმართულების სპეციალობებზე (ბუღალტრებზე, ფინანსისტებზე და ა.შ.) იყო არა მარტო შრომის ბაზრის მოთხოვნა, არამედ აბიტურიენტთა გადაჭარბებული სურვილიც, რასაც ხელს უწყობდა საფინანსო სექტორში შეზღუდული რაოდენობის მაღალანაზღაურებადი სამუშაო ადგილების არსებობა. საბოლოოდ, მივიღეთ დისპროპორცია სპეციალისტთა მომზადებაში, რის დაბალანსებასაც გარკვეული დრო დასჭირდება. ვფიქრობთ, ბოლო ხანს სახელმწიფო მხარდაჭერა ეკონომიკის სპეციალობის მიმართულების სპეციალისტთა მომზადებაში დროულია. აღსადგენია შრომის ეკონომიკის სპეციალისტთა მომზადებაც.

პროფესიის მიხედვით სამუშაო ძალაზე დამსაქმებელთა პერსპექტიული მოთხოვნა განსხვავებულია რუსთავსა და ქუთაისში.

რუსთავში მეწარმეებმა აღნიშნეს, რომ უახლოეს ორი წლის განმავლობაში ყველაზე მეტად ინჟინერ-მექანიკოსები და ენერგეტიკოსები დასჭირდებათ, მუშათა სპეციალობებიდან ყველაზე მეტი მოთხოვნა გამოიკვეთა შემდუღებლებზე, ელექტრიკოსებსა და ზეინკლებზე, აგრეთვე, ICT სპეციალისტებზე. ქუთაისში – მარკეტოლოგებზე, სამშენებლო საქმის მწარმოებლებზე, ინჟინერ-ტექნოლოგებსა და პიარ-მენეჯერებზე. მუშათა სპეციალობებიდან კი ხის დამმუშავებელი წარმოების სპეციალისტებზე (მეჩუქურთმე, ღურგალი და ა.შ.).

Mzia Shelia
Associate Professor

**Demand on Labour Force in Georgia's Big Cities
(Abstract)**

Through the research on the employers demand on labor force in the Georgian big cities - Kutaisi and Rustavi was found that:

A shortage of experienced and qualified personnel in enterprises is conditioned not so much by their physical shortage but rather by the inflexibility of the mechanism of labor selection, low cost of labor force and high intensity of labor. The cheapest methods are applied in companies in selecting and assessing the personnel. It was found that there is a low culture of attitude toward professionalism, particularly, the complexity of personnel's training and retraining in small and medium-sized enterprises can be explained basically by shortage of finances.

The scarce professions basically are considered the following: engineer-mechanic and electrician, superintendent of construction works and woodworking specialist. The prospective demand in Rustavi and Kutaisi is different. In Rustavi there will be demand mostly for mechanical engineers, power engineering specialists and ICT specialists, also welders, electricians and smiths. In Kutaisi – marketologist, superintendent of construction works, technological engineer and PR managers, also engravers, carpenters and so on.

*მირიან ტუხაშვილი
ემდ, ოსშ მაკროეკონომიკის
კათედრის პროფესორი*

**საქართველოს სამრეწველო ქალაქებში დაბრუნებული
ემიგრანტები და მათი ეკონომიკური რეინტეგრაციის
პრობლემები**

ბოლო ხანს მთელ მსოფლიოში დიდი ყურადღება მიიქცია ემიგრანტ თანამემამულეთა დაბრუნების მოძრაობამ. აქტიურობენ როგორც მიმღები, ისე გამგზავნი ქვეყნები. მოძრაობას თანდათან ეძლევა ორგანიზებული ხასიათი. ორივე მხრიდან გამძაფრდა სურვილი, რომ სახელმწიფოებმა ცივილიზებული რეპატრაციის განხორციელებაში მიაღწიონ რეალურ შედეგს. ამისათვის კი დიდი მნიშვნელობა აქვს დაბრუნების პროცესის მეცნიერულ გამოკვლევას, დაბრუნების კანონზომიერებებისა და თავისებურებების მეცნიერულ შეფასებას.

ამ მიზნით შემუშავებული კვლევის პროგრამა ითვალისწინებდა დაბრუნების პროცესის შესახებ ინფორმაციის მიღებას შრომითი ემიგრაციიდან დაბრუნებულ მიგრანტთა გამოკითხვით, ე.წ. „ღრმა ინტერვიუს“ გზით. კვლევა ჩატარდა საქართველოს სამრეწველო ქალაქებში – ქუთაისსა და რუსთავეში. გამოიკითხა ამ ქალაქებში მცხოვრები უცხოეთიდან დაბრუნებული 102 მიგრანტი.

რესპონდენტთა შერჩევისას გათვალისწინებული იქნა მათი დემოგრაფიული სტრუქტურა, სოციალური სტატუსი, ქალაქწარმომქმნელ დარგებსა და სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგებში განაწილების პროპორციები, ქალაქის შიგარევიონების პრესტიჟულობა და ა.შ.

გამოკვლევულთა შორის 52% ქალია, 48% – მამაკაცი. პროპორცია კიდევ ერთხელ ასახავს თბილისსა და საქართველოს დიდ ქალაქებში მრავალი სხვა გამოკვლევით მიღებულ

გენდერულ პროპორციას. ემპირიულად დგინდება, რომ საქართველოში, როგორც წესი, რაც უფრო ხალხმრავალია დასახლება, მით მეტია ქალების წილი მიგრანტთა ნაკადში.

გამოკითხულთა აბსოლუტური უმრავლესობა ეთნიკური ქართველია. მათ შორის დაქორწინებულია 60%, თუმცა შესწავლილ ქალაქებს შორის დაბრუნებულთა ოჯახურ სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი განსხვავებაცაა (ცხრილი 1).

ცხრილი 1

დაბრუნებულ მიგრანტთა ქორწინებითი მდგომარეობა (%)

ქორწინებითი მდგომარეობა	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
დაქორწინებული	51,9	68,0	59,8
დაუქორწინებელი	30,8	16,0	23,5
განქორწინებული	11,5	6,0	8,8
ქვრივი	5,8	10,0	7,8
სულ	100	100	100

როგორც რუსთავში, ისე ქუთაისში დაბრუნებულთა სამი მეოთხედი 50 წლამდე ასაკისაა. საკმაოდ ხანდაზმულად უნდა ჩაითვალოს ქუთაისელ მიგრანტთა ასაკობრივი სტრუქტურა, სადაც 60 წელს გადაცილებული პირების წილი 12%-ია (ცხრილი 2). სხვა გამოკვლევებით მიღებული შედეგები აქაც კიდევ ერთხელ დასტურდება: შრომით ემიგრაციაში ინტენსიურ მონაწილეობას იღებს ყველა ასაკობრივი ჯგუფის წარმომადგენელი. მართალია, დაბრუნებულთა კონტინგენტი თვისებრივად ცოტა განსხვავდება შრომით ემიგრანტთა კონტინგენტისაგან, მაგრამ ზოგადი ტენდენცია გამოკვეთილია.

დაბრუნებული ასაკობრივი სტრუქტურა (%)

ასაკობრივი ინტერვალი	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
30 წლამდე	30,8	20,0	25,5
31-50	44,2	56,0	50,0
51-59	21,2	12,0	16,6
60-64	3,8	8,0	5,9
65 და მეტი	-	4,0	2,0
ჯამი	100	100	100

მიღებულმა ინფორმაციამ საშუალება მოგვცა, გაგვეანალიზებინა ემიგრაციის ყველა მიმართულება, მათ შორის, მეტად საინტერესოა რუსეთის მიმართულებით შრომითი კავშირების შესწავლა. ამ ქვეყანაში თავმოყრილია ჩვენი ყველაზე დიდი დიასპორა. სხვადასხვა გამოკვლევებით შრომით ემიგრანტთა საერთო რაოდენობის 40-50% რუსეთის ფედერაციაშია თავმოყრილი.³⁴ თუმცა, ბოლო ხანს, ყველა მასალით მტკიცდება, რომ იგი მცირდება. ამის მიზეზია რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური დაპირისპირება, დიპლომატიური ურთიერთობების გაწყვეტა, კომუნიკაციური ბლოკადა, რუსეთში მიგრანტოფობიისა და ეთნოფობიის გავრცელება, 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შემდგომ კი სხვადასხვა პოლი-

³⁴ Labour Migration from Georgia. IOM. 2003. ტუხაშვილი მ., თორია მ. აფხაზეთიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა შრომითი ემიგრაცია. //მიგრაცია 3. თბილისი, უნივერსალი, 2009, გვ.91. ჭელიძე ნ. შრომითი ემიგრაცია პოსტსაბჭოთა საქართველოდან. თბ., „ლევა“, 2006, გვ.56.; ტაკიძე ა. შრომითი რესურსების ფორმირება და გამოყენება აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. თსუ „ცოდნის წყარო“, 2006, გვ.63; დაბრუნებულ მიგრანტთა კვლევა. ლტოლვილთა დანიის საბჭო. 2009. გვ.18 და სხვა.

ტიკური ძალებისა და მედიის წაქეზებით მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილში გრუზინოფობიის აღმოცენება.³⁵

სხვადასხვა ქვეყნებში რემიგრაციის ფაქტორები განსხვავებულად მოქმედებენ, ამიტომ დაბრუნების ინტენსიურობა განისაზღვრება არა მარტო მიგრანტთა საერთო რაოდენობაში ამ ქვეყნის წილით, არამედ იქ შექმნილი რემიგრაციული ვითარებითაც. ამ გამოკვლევებიდანაც ჩანს, რომ უფრო ინტენსიურია რუსეთიდან, საბერძნეთიდან და თურქეთიდან დაბრუნება (ცხრილი 3).

ცხრილი 3

დაბრუნებულ მიგრანტთა ბანაწილება რემიგრაციის ძველების მიხედვით (%)

ქვეყანა	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
რუსეთი	38,5	26,0	32,4
საბერძნეთი	15,4	30,0	22,5
თურქეთი	13,5	12,0	12,7
გერმანია	5,8	14,0	9,8
ინგლისი	3,8	-	2,0
იტალია	3,8	6,0	4,9
ესპანეთი	1,9	6,0	3,9
პორტუგალია	3,8	2,0	2,9
შვეიცარია	1,9	-	1,0
აშშ	3,8	2,0	2,9
უკრაინა	1,9	-	1,0
ესტონეთი	3,8	-	2,0
კანადა	1,9	-	1,0
კუვეიტი	-	2,0	1,0
ჯამი	100	100	100

³⁵ ტუხაშვილი მ. მიგრანტოფობია და ქართული დიასპორის სოციალურ-შრომითი პრობლემები რუსეთში. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, №6, 2008. გვ.19-30.

თვალში საცემია საბერძნეთიდან და რუსეთიდან დაბრუნებულთა მაღალი წილი გამოკითხულთა შორის. ბუნებრივია, მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა და უმუშევრობის ზრდამ ზეგავლენა მოახდინა მიგრაციულ პროცესებზე.

საქართველოს ემიგრანტების შესახებ ზუსტი რაოდენობრივი მონაცემები ქვეყნების მიხედვით ცნობილი არაა. საფიქრებელია, რომ არალეგალთა დასაქმების შეზღუდვამ გავლენა მოახდინა საქართველოდან ახალი ნაკადების ფორმირებაზე, განსაკუთრებით, რუსეთის მიმართულებით. მაგრამ გამოკითხვების საფუძველზე უნდა ვივარაუდოთ, რომ მწვავე კრიზისის მიუხედავად, ჩვენი დიასპორას არსებითი კლება არ მომხდარა. ეს ნაწილობრივ ჩანს ფულადი გზავნილების რაოდენობის სტაბილურობიდანაც. როგორც შემდგომ ვნახავთ, მიმდინარე წლის პირველ ნახევარში მარტო ელექტრონული გზავნილების ფორმით საქართველოში შემოსულია 500 მლნ აშშ დოლარი, რაც არა თუ ჩამოუვარდება წინა წლების ანალოგიურ მაჩვენებელს, არამედ აღემატება კიდევ მას. სავარაუდოა, რომ ჩვენს შრომით ემიგრანტებს აღმოაჩნდათ ეკონომიკურად ცვალებად გარემოში ადაპტაციის კარგი უნარი. აქვე არ გვავიწყდება, რომ გზავნილების ზრდა, შესაძლოა, ნაწილობრივ, სხვა ფაქტორებსაც გამოეწვია.

ქვეყნების მიხედვით დაბრუნებულთა განაწილებიდან დასტურდება ტენდენცია საქართველოს შრომითი ემიგრაციის ტერიტორიული დივერსიფიკაციის შესახებ. ამასთან, არაერთხელ გამოგვითქვამს და ამჟამადაც ვრჩებით იმ შეხედულებაზე, რომ რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის პოლიტიკური მოწესრიგების შემდგომ საქართველოსა და რუსეთს შორის შრომითი კავშირების ნორმალიზაცია მეტად სასარგებლოა ორივე ქვეყნისათვის³⁶.

³⁶ ტუხაშვილი მ. მიგრაციული ექსპანსიის დასასრული და რუსეთის ახალი მიგრაციული პოლიტიკა. თბილისი. უნივერსალი, 2009.

გამოკვლევამ გვიჩვენა, რომ დაბრუნებულთა თითქმის ნახევარმა (47,8%) საზღვარგარეთ წასასვლელად ფული ისესხა, ხოლო 39,8%-მა საკუთარი და ოჯახის დანაზოგი თანხა გამოიყენა გასამგზავრებლად. სხვა წყაროების წილი ასეთია: ძვირფასეულობისა და სხვა ნივთების გაყიდვა – 5,3%; ბინის დაგირავება ან გაყიდვა – 6,2%.

საზღვარგარეთ წასვლის ძირითადი სატრანსპორტო საშუალებებია ავტობუსი და თვითმფრინავი (შესაბამისად 48,6% და 45,8%).

აღსანიშნავია, რომ რემიგრანტთა 57,9% უცხოეთში გამგზავრების რაიმე სირთულეზე არ მიუთითებს. დაბრკოლებები მათ უფრო მეტად მიმღებ ქვეყნებში დახვედრიათ (17,7%).

ემიგრანტთა საბინაო პირობები უცხოეთში არცთუ სახარბიელოა. დამქირავებლის ოჯახში ცხოვრობდა ყოველი მეოთხე (24,8%) როგორც ქუთაისიდან (25,4%), ისე რუსთავიდან (24,1%). მეგობრებთან ერთად ცხოვრება უფრო რუსთავიდან რემიგრანტებში დაფიქსირდა (27,1%). მეუღლესთან, და-ძმასთან, შვილთან, მშობლებთან, ნათესავებთან ერთად ცხოვრობდა 36,6%. მარტო ცხოვრობდა მხოლოდ ყოველი მეათე რესპონდენტი. უშუალოდ სამუშაო ადგილზე, ძირითადად, მომვლელები, მოსამსახურეები ცხოვრობენ. როგორც სხვა გამოკვლევებთან შედარება გვიჩვენებს, მატულობს ოჯახის წევრებთან და ნათესავებთან ერთად ემიგრირებულთა წილი – მთელი ოჯახის მიგრაცია. მაგალითად, ქუთაისელმა დაბრუნებულებმა აღნიშნეს, რომ მეუღლე და შვილი მათი უცხოეთში დაბინავების შემდეგ ჩავიდნენ იქ (26%).

გამოკვლევით კვლავაც დადასტურდა, რომ საქართველოდან შრომით ემიგრაციაში მიდის მეტად მაღალი განათლების დონის მქონე კონტინგენტი – გამოკითხულთა ნახევარზე მეტს (52,9%) უმაღლესი განათლება აქვს (ცხრილი 4).

დაბრუნებულ მიგრანტთა ბანაწილება ბანათლების ღონის მიხედვით (%)

განათლება	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
საშუალო ზოგადი	19,2	24,0	21,6
საშუალო პროფესიული	15,4	6,0	10,8
საშუალო სპეციალური	15,4	14,0	14,7
უმაღლესი	50,0	56,0	52,9
ჯამი	100	100	100

განათლებით მიღებულ სპეციალობათა სპექტრი მეტად ფართოა, ჭარბობენ ინჟინრები, მასწავლებლები და ექიმები. უცხოეთში წასვლამდე უმუშევარი იყო 41,2%, სწავლობდა 11,8%, ხოლო პროფესიის სრულიად შეუფერებელ სამუშაოზე მუშაობდა 24,5%. პრესტიჟულ დაწესებულებებში კი დასაქმებული იყო მხოლოდ 2%. სავსებით ნათელია ასეთ ვითარებაში უცხოეთში საშოვარზე წასვლის გადაწყვეტილების მიღება.

გამოკითხულთა 44,1% გამგზავრებამდე თავიანთ ფინანსურ მდგომარეობას აფასებს, როგორც „ძალიან ცუდს“. „კარგი“ ფინანსური მდგომარეობა კი მხოლოდ რუსთავში მცხოვრებ რემიგრანტებში დაფიქსირდა (8%). ქუთაისელ დაბრუნებულთა შორის კი უცხოეთში გამგზავრებამდე კარგი ფინანსური მდგომარეობა არავის მიუთითებია. გამოკითხულთა შორის მნიშვნელოვანი უძრავი ქონების ფლობაც თითქმის არ გვხვდება.

რემიგრანტებიდან გამგზავრებამდე მხოლოდ 6% არ ფლობდა არცერთ უცხო ენას. შედარებით კარგად იცოდნენ რუსული ენა (64%), ინგლისური ასე თუ ისე იცოდა 16,2%-მა, გერმანული— 7,7%.

ბოლო ხანს რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ვითარების დაძაბვისა და დიპლომატიური ურთიერთობის გაწყვეტის შემდგომ მკვეთრად დაეცა რუსული ენის პრესტიჟი და მეტად გაიზარდა ინგლისური ენისა. ეს უკანასკნელი ხელისუფლების მხრიდან განსაკუთრებულ მხარდაჭერას პოულობს. არის კამპანია ინგლისური ენის ტოტალური შესწავლისა. ვფიქრობთ, კიდევ უნდა გაიზარდოს ენის მასობრივი შესწავლის ფინანსური უზრუნველყოფა (მასწავლებელთა კადრების მომზადება, სპეციალური პროგრამები, საშუალო სასწავლებლებში უცხო ენის შესწავლის აქტივიზაცია). ამგვარი აქტივიზაცია სწორ სახელმწიფო პოლიტიკად უნდა მივიჩნიოთ, თუმცა რუსული ენის სწავლების დაკნინება, თუნდაც პრაგმატული თვალსაზრისით, უარყოფით ტენდენციად უნდა ჩაითვალოს და მხედველობიდან არ უნდა გამოვლოთ ახალგაზრდების განათლების გრძელვადიანი პროგრამების შემუშავებისას.

გამოვლინდა, რომ ყოველ მეხუთე რესპონდენტს უცხოეთში ჩასვლამდე უკვე ნაშოვნი ჰქონდა სამსახური, ჩასვლისთანავე იშოვა 44,1%-მა, 3 თვემდე პერიოდში— 21,6%-მა, უფრო მეტად გაუზანგრძლივდა დასაქმება 14,7%-ს.

აღსანიშნავია სამუშაოს მოძიებაში ნათესავ-მეგობრების დახმარება (52,8%). 11,3%-მა დამოუკიდებლად მოახერხა დასაქმება, ხოლო 12,3%— კერძო სააგენტოებისა და „მავი ბროკერების“ მეოხებით დასაქმდა. სამწუხაროდ, ძლიერ მცირეა მიმღები ქვეყნის საინფორმაციო ბიუროების, ქუჩებისა და დაწესებულებების განცხადებათა წილი. აღსანიშნავია ქ. რუსთავიდან ემიგრირებულებში Au-paier, Work&Travel და სხვა გაცვლითი პროგრამების დახმარებით გასულთა საკმაო წილიც (9,1%).

უნდა აღინიშნოს, რომ დამჭირავებლებთან შეთანხმება დასაქმების პირობების თაობაზე წერილობით მხოლოდ 36,6%-მა გააფორმა, უმთავრესად კი, შეთანხმება მოხდა

სიტყვიერად (64%). შეთანხმების ძირითადი პირობებია: ხელფასი, სამუშაო დროის ხანგრძლივობა, არასამუშაო დღეები და მისი ანაზღაურება, კვება, უფასო საცხოვრებელი და სხვა. იშვიათია, რომ შეთანხმებაში დაცული იყოს საერთაშორისო შრომის ნორმებით განსაზღვრული პირობები. განსაკუთრებით ეს ეხება სამუშაო დროის ხანგრძლივობას. გამოკვლევამ გამოავლინა, რომ უცხოეთში 10 საათზე მეტს მუშაობდა ყოველი მესამე რესპონდენტი. რეასათიანი სამუშაო დღე მხოლოდ ყოველ მესამეს ჰქონდა. არც შრომის სხვა პირობები იყო სახარბიელო.

დაბრუნებულთა უმეტესობა (53%) საზღვარგარეთ ყოფნის პერიოდში ერთხელაც არ ჩამოსულა საქართველოში. ხშირად ჩამოსვლა უხდებოდა მხოლოდ რესპონდენტთა 14,7%-ს, ერთხელ ჩამოვიდა 7,8%, ორჯერ – 8,8%. მათი ჩამოსვლის მიზანი ძირითადად ოჯახის მონახულება იყო (72,7%), მეორე ადგილზეა „საბუთების მოწესრიგება“ (10,8%).

ჯერჯერობით ემიგრაციაში ყოფნისა თუ დასაქმების არალეგალურობის გამო ისინი საქართველოს დიპლომატიურ წარმომადგენლებთან კონტაქტს, როგორც წესი, თავს არიდებენ (86,3%), ანდა, ზოგჯერ ადმინისტრაციული პრობლემების მოგვარებისას მიმართავენ (13,7%).

საქართველოდან უცხოეთში გასვლისას თავს სრულიად ჯანმრთელად გრძნობდა 82,4%, დაბრუნების შემდეგ კი ჯანმრთელია მხოლოდ 52%. იქ ჯანმრთელობის გაუარესებაზე მიუთითებს 23,5%, უფრო მეტად, რუსთავში მცხოვრები დაბრუნებული კონტინგენტი. რესპონდენტთა ორ მესამედს უცხოეთში ყოფნისას დასჭირდა მკურნალობა. მხოლოდ ყოველმა მეათემ მოახერხა სტაციონარში მკურნალობა. 23,9%-მა შეძლო ამბულატორიული მკურნალობის ჩატარება, 42% დასჯერდა თვითმკურნალობას, ხოლო უსახსრობის გამო

მკურნალობა ვერ ჩაიტარა 19,4%-მა. იყო მოწამვლის, ტრამვის და სხვა უბედური შემთხვევებიც (10,8%).

რემიგრანტთა ჯანმრთელობის შესახებ უფრო დეტალური ანალიზი, აგრეთვე, ჩვენს მიერ ადრე ჩატარებული გამოკვლევები გვიჩვენებს უცხოეთში ჩვენი თანამემამულეების ჯანმრთელობის დაცვის უალრესად ცუდ მდგომარეობას. მათი აზრით, ზედმეტად დაძაბული სამუშაო რეჟიმი (41,8%), არაჯანსაღი სოციალური გარემოთი მიღებული ნერვული სტრესი (21,3%), აგრეთვე, შრომის პირობების განმსაზღვრელი სხვა გარემო არის უცხოეთში ემიგრანტის ჯანმრთელობაზე უარყოფითად მოქმედი ფაქტორი. ამიტომაც, დაბრუნებული კონტინგენტი საჭიროებს ჯანმრთელობის რეაბილიტაციის მხარდაჭერას შესაბამისი სახელმწიფო თუ არასახელმწიფო ორგანიზაციების მხრივ ამ მიზნით სპეციალურად განსორციელებული პროგრამის მეოხებით. რასაკვირველია, საჭიროა მიღწეულ იქნეს უცხოეთში ადგილობრივი ჯანდაცვის სტრუქტურების გააქტიურება და ამ მიზნით ემიგრანტთა მეტი დაცულობა.

დადებითი ტენდენციაა ოჯახების დაბრუნება. გამოკითხულთა 27,8%-მა აღნიშნა, რომ იგი უცხოეთიდან მეუღლესა და შვილებთან ერთად რემიგრირდა. ეს კარგია, რადგან ოჯახებით ემიგრირების შემთხვევაში დროებითი ემიგრაციიდან მუდმივში გადაზრდის ალბათობა უფრო მეტია.

გამოკვლევის მიხედვით, დაბრუნების გადაწყვეტილება სრულიად დამოუკიდებლად მიიღო 45,1%-მა, ხოლო ოჯახის მოთხოვნით დაბრუნება გადაწყვიტა 41,2%-მა. ჯერჯერობით, ძლიერ სუსტია სახელმწიფო სტრუქტურების ან სხვა ორგანიზაციების მცდელობა თანამემამულეთა დაბრუნების უზრუნველსაყოფად. იგი უნდა გაიზარდოს და გახდეს უფრო კონკრეტული და ქმედითი.

არცთუ იშვიათად, სამშობლოში დაბრუნება იძულებითიცაა. იძულება ორი სახისაა: იქ შექმნილი მძიმე სოციალურ-

ეკონომიკური პირობები (13,7%) და დეპორტაცია (15,7%). ეს უკანასკნელი საკმაოდ დიდია რუსთავში (დაბრუნებულთა 23,1%). მართალია, მიმდინარეობს მსოფლიო კრიზისი, იმიგრაციის ქვეყნებში უმუშევრობა დიდია, არის არალეგალ ქართველთა დიდი კონტინგენტი, მაგრამ მაინც ვთვლით, რომ ზოგიერთი ქვეყნიდან დეპორტაციის მაჩვენებელი საკმაოდ დიდია და მძიმე ვითარებას ქმნის. მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ იქაური ადმინისტრაციული სტრუქტურების მიერ უცხოელთა დეპორტაციისას ადამიანთა უფლებების უხეში დარღვევის ხშირ შემთხვევებს. ზოგჯერ დეპორტაციის ფორმა იღებს უკიდურესად შეურაცხმყოფელ სახეს (მაგალითად, 2006 წელს რუსეთიდან სატვირთო ტრანსპორტით დეპორტაციის დემონსტრირება). ბუნებრივია უკიდურესად დიდია ნერვულ-ფსიქოლოგიური და ფიზიკური დაძაბულობა, რაც ახლავს ამგვარ დაბრუნებას. **იგი გასათვალისწინებელია დაბრუნებულთა რეაბილიტაციის პროგრამებში.** აქ საჭიროა სახელმწიფოსა და საერთაშორისო ორგანიზაციების ძალისხმევა არალეგალების დეპორტაციისას ჰუმანური დამოკიდებულების მისაღწევად.

რესპონდენტებს ეთხოვათ, მიეთითებინათ სამი უმთავრესი მიზეზი (19 შესაძლო მიზეზიდან), რის გამოც მათ საქართველოში დაბრუნება გადაწყვიტეს. აქ აშკარად გამოიკვეთა, რომ შედარებით ყველაზე წინ დადგა დაბრუნებულთა სურვილი, რათა მას საკუთარი ბიზნესი წამოეწყო სამშობლოში, მას მოსდევს სამშობლო ქვეყნისა და მისი ტრადიციების ნოსტალგია, შემდეგაა ოჯახთან, მის ნორმალურ ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული პრობლემები. მიზეზთა შორის პირველ სამ ადგილზე ზემოთ აღნიშნული სამი მიზეზი მონაცვლეობს.

ის, რომ თითქოს ყოველ მეხუთე გამოკითხულის დაბრუნების ძირითადი მიზეზი საკუთარ ქვეყანაში დამოუკიდებელი ბიზნესის წამოწყებაა, მნიშვნელოვანი ტენდენციაა.

დაბრუნებულთა უმეტესობას (52%) მტკიცედ აღარ ჰქონდა უცხოეთში დარჩენის სურვილი, ხოლო 18,6%-მა კი განაცხადა, რომ მას უნდოდა უცხოეთში დარჩენა.

ქუთაისსა და რუსთავში დაბრუნებულ მიგრანტთა გამოკითხვით ირკვევა, რომ მათმა 65,7%-მა სამშობლოში ვერ იშოვა სამუშაო, 16,7%-ს კი სამ თვეზე მეტი დასჭირდა დასასაქმებლად. ამჟამად არ მუშაობს მათი 63%.

დასაქმებულთაგან ყველაზე მეტი, ყოველი მესამე, მომსახურების სფეროში მუშაობს, ყოველი მეხუთე-ვაჭრობაში, მშენებლობაზე მუშაობს— 10,8%, ხოლო ტრანსპორტზე— 8,1%. ისეთი დიდი სამრეწველო ტრადიციების ქალაქში, როგორც ქუთაისია, დაბრუნებულთაგან მრეწველობაში არავინაა დასაქმებული, რუსთავში კი მხოლოდ ორი კაცია მრეწველობის მუშაკი. მიღებული სპექტრი დასაქმებისა სრულიად არადაამაკმაყოფილებელია. გარდაუვლად მიგვაჩნია ორივე შესწავლილი ქალაქის სამრეწველო ფუნქციების აღდგენა და მომავალი სამუშაო ადგილების შექმნის ინვესტიციების ამ მიმართულებით წარმართვა. იგი უაღრესად საჭიროა როგორც ამ ქალაქების, ისე მთელი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის.

რა პარადოქსადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს, დასაქმებულთა მხოლოდ 21,6% მუშაობს 8 საათიანი სამუშაო დღით. უმეტესობის სამუშაო დრო კანონით დადგენილზე გადაჭარბებულია (51%), მათ შორის, დღეში 10სთ-ზე მეტს მუშაობს დასაქმებულთა 27%. პრობლემა, რომელიც თითქმის საუკუნის წინ გადაიჭრა ჩვენს ქვეყანაში, კვლავაც მწვავედ დადგა. ეს საქართველოსათვის მნიშვნელოვანი სოციალური პრობლემაა და დროულ მოგვარებას საჭიროებს. სამუშაოს კი ეძებს დაუსაქმებელ რემიგრანტთა ძირითადი მასა, აგრეთვე, ზოგი დასაქმებულიც. სამუშაოსთვის ისინი მიმართავენ ნაცნობ-მეგობრებს (31,1%), ეძებენ ანონსებს პრესასა და ინტერნეტში (16%), მიმართავენ პროფესიულ ნაცნობებს (15,1%), ნათესა-

ვებს (13%). მხოლოდ ცოტა მიმართავს დასაქმების სააგენტოებს (12,3%).

მიუხედავად დიდი მცდელობისა, დასაქმებისას დაბრუნებულები აწყდებიან დიდ სიძნელეებს, რაც აფერხებს მათ დასაქმებას (ცხრილი 5).

ცხრილი 5

პასუხების ბანაჟილიება კითხვაზე: „რა სირთულეებს აწყდებით სამუშაოს ძიებისას?“ მიხედვით (%)

პასუხები	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
ვერ ვპოულობ ჩემი პროფესიისა და კვალიფიკაციის შესაფერის სამსახურს	17,8	17,0	17,4
ვერ ვპოულობ ვერავითარ სამუშაოს	28,9	29,8	29,3
ხელფასია მეტად მცირე	42,2	31,9	37,0
უცხო ენის უცოდინარობის გამო ვერ ვპოულობ	2,2	4,3	3,3
ასაკის (ნაწილობრივ ჯანმრთელობის) გამო არ მიღებენ	6,7	17,0	12,0
სამუშაო დღეა არანორმირებული	2,2	-	1,1
ჯამი	100	100	100

პასუხებიდან ნათლად ჩანს, რომ დაბრუნებულნი ნაკლებ პრეტენზიულნი არიან და, უმეტესად, თანახმა არიან, დასაქმდნენ თვით მათთვის შეუფერებელ სამსახურშიც, ოღონდ იყოს საარსებო ხელფასი.

შინამეურნეობის შემოსავლების საკითხი უმწვავესი თემაა თანამედროვე საქართველოში, მათ შორის, დაბრუნებულ მიგრანტთა ოჯახებში. ბევრი მათგანი ჯერ კიდევ ჩამოტანილი და შემორჩენილი თანხით არსებობს. არის ოჯახები, ვისაც საერთოდ არა აქვს შემოსავალი. მაგალითად, 100 ლარამდე შემოსავალი დაფიქსირდა გამოკითხულთა ოჯახების 4,9%-ში.

ჩვენ გავიანგარიშეთ რესპონდენტთა ოჯახების საშუალო ფულადი შემოსავლები. იგი 679,5 ლარია. თუმცა შეინიშნება დიდი დიფერენციაცია შემოსავლებში. მაგალითად შინამეურნეობათა 17,6%-ს მხოლოდ 200 ლარამდე შემოსავალი აქვს, 200-400 ლარის ფარგლებში მერყეობს დაბრუნებულთა 28,4%-ის იჯახის მთლიანი თვიური შემოსავალი. 800 ლარზე მეტი შემოსავალი აქვს მხოლოდ ყოველ მეხუთე ოჯახს. მათი შემოსავლების ძირითად წყაროებს შორის მეორე ადგილზეა უცხოეთიდან ფულადი გზავნილები (ცხრილინ).

ცხრილი 6

დაბრუნებულთა პასუხების ბანაწილება ოჯახის შემოსავლის ძირითადი წყაროების მიხედვით (%)

შემოსავლის წყაროები	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
სახელმწიფო დახმარება	9,4	11,1	10,2
ოჯახის სხვა წევრების ხელფასი	34,4	33,3	33,9
მიწის ნაკვეთიდან შემოსავალი	-	14,3	7,1
პირადი ნივთების გაყიდვა	1,6	1,6	1,6
ნათესავებისა და ნაცნობ-მეგობრების დახმარება	4,7	-	2,4
მიგრანტთა ფულადი გზავნილები	21,9	20,6	21,3
ჩემი ხელფასი	23,4	17,5	20,5
ჩამოტანილი თანხის ნელნელა ხარჯვა	3,1	-	2,4
დივიდენდი ბანკიდან	1,6	-	0,8
ჯამი	100	100	100

ამკარაა, რომ რემიგრანტებს ჰყავთ ახლობლები საზღვარგარეთ, ვისგანაც ისინი იღებენ საარსებო შემოსავლებს.

გამოკითხულთა უმეტესობა (52%) მიუთითებს, რომ მათი ფინანსური მდგომარეობა უცხოეთიდან დაბრუნების შემდეგ გაუარესდა. ამას განსაკუთრებით უსვამენ ხაზს რუსთაველი დაბრუნებულები (61,5%), გაუმჯობესება კი აღნიშნეს მხოლოდ 20,5%-მა. ბუნებრივია, მათ გადაჭრეს ზოგი პრობლემა, რაც მათ უცხოეთში მუშაობით მიაღწიეს. დაბრუნე-

ბულთა ნახევრისათვის (51%). საბინაო-საყოფაცხოვრებო პირობები არ გაუმჯობესებულა, დაბრუნებულთა 44,2%-მა კი ააშენა, იყიდა ან გაარემონტა ბინა.

მთავარი მიზანი შრომითი ემიგრაციისა, როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, და ჩვენმა გამოკვლევამაც დაადასტურა, არის სამშობლოში დარჩენილი ოჯახებისათვის ფულადი გზავნილები. ბოლო წლებში მარტო ელექტრონული გზავნილების სიდიდე საქართველოში წლიურად 1 მლრდ აშშ დოლარს აღწევს (ცხრილი7).

ცხრილი 7

ელექტრონული ფულადი გზავნილები საქართველოში (მლნ აშშ დოლარი)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 წლის I ნახევარი
სულ	196,6	249,1	403,1	544,6	866,1	1002,1	841,6	939,7	509,5
მათ შორის:									
რუსეთი	67,0	93,6	253,5	363,9	544,6	633,9	450,2	530,2	272,5
აშშ	27,4	24, 9	42,6	59,5	106,7	63,9	68,1	70,5	32,8
საბერძნეთი	5,9	7,8	15,7	16,3	26,0	47,2	60,4	60,7	39,5
უკრაინა	7,4	2,9	15,3	10,8	19,8	70,5	65,1	58,5	23,8
იტალია	X	X	X	X	X	X	46,3	52,9	36,4
თურქეთი	2,9	4,7	10,2	13,8	17,4	20,9	25,8	33,4	13,8
ესპანეთი	2,4	2,9	6,3	11,4	29,3	20,4	21,3	22,18	11,5
გერმანია	5,6	4,9	6,0	4,9	6,4	7,2	10,5	14,6	6,3
ისრაელი	2,9	2,2	3,9	4,1	7,1	8, 4	9, 0	12,0	7,0

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი

მსოფლიო ბანკის გამოკვლევებზე დაყრდნობით დადგენილია, რომ ელექტრონული ფულადი გზავნილების სიდიდე საქართველოში ემიგრანტთაგან ყველა გზით შემოსული თანხის 60%-ია³⁷. ამიტომ, სავარაუდოდ, საქართველოში ფუ-

³⁷ დათაშვილი ვ., ასლამაზაშვილი ნ. შრომითი მიგრაცია და ფულადი გზავნილები საქართველოში. ჟ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2009, №2, გვ.42-43.

ლადი გზავნილების აგრეგირებული მაჩვენებელი 1,5 მლრდ აშშ დოლარია. ეს თანხა 2010 წლის მშპ-ს 12,9%-ია, 1,8-ჯერ აღემატება პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს, უტოლდება ექსპორტის მაჩვენებელს და ა.შ. იგი ძირითადად ხმარდება მოსახლეობის საარსებო მინიმუმით უზრუნველყოფას. მისი გავლენა ქვეყნის სოციალურ სტაბილურობაზე მეტად დიდია.

მიუხედავად მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისისა და რუსეთ-საქართველოს მკვეთრი პოლიტიკური დაპირისპირებისა, ჯერჯერობით, რუსეთზე მოდის საქართველოში შემოსული ელექტრონული გზავნილებს ნახევარზე მეტი. მას განაპირობებს ის, რომ ყველაზე მრავალრიცხოვანი ქართული დიასპორა რუსეთის ფედერაციაშია.

ამ გამოკვლევის მიხედვით, რემიგრანტთა საშუალოთვიური შემოსავალი უცხოეთში უდრიდა 803 აშშ დოლარს. რეგულარულად ფულს გზავნიდა სამშობლოში მათი სამი მეოთხედი. ერთი რემიგრანტის გზავნილი ყოველთვიურად 287 დოლარს შეადგენს. იგი მთელი შემოსავლის 36%-ია.

თუ საქართველოში ჩატარებულ ადრინდელ გამოკვლევებს შევადარებთ, გზავნილების შეფარდება უცხოეთში მიგრანტთა შემოსავლებთან გაზრდილია. ამის მიზეზი, ჩვენი აზრით, უნდა იყოს ვალუტის მსყიდველობითუნარიანობის შემცირება საქართველოში და საარსებო მინიმუმის უზრუნველსაყოფად რეალური დანახარჯების ზრდა.

საქართველოში მობრუნებული ჩვენი თანამემამულენი მათი შემდგომი გეგმების განუხორციელებლობის გამო გამოსავლის მოძებნის დროს კვლავაც უცხოეთში გამგზავრებაზე იღებენ ორიენტაციას. მათი 39,2% ფიქრობს და აპირებს საზღვარგარეთ ხელახლა გამგზავრებას. ხანდახან ასეთი ვარიანტი შემდგომი ცხოვრებისეული გეგმებისა თავში მოსდის დაბრუნებულთა კიდევ 29,4%-ს.

სამწუხაროა, რომ მხოლოდ რემიგრანტების 31,4%, აღარ აპირებს საზღვარგარეთ ხელახლა გამგზავრებას. ასეთი

მაღალი ემიგრაციული პოტენციალი გამოწვეულია დაბრუნებულითა რეინტეგრაციის პრობლემებით საქართველოში და, ამ შემთხვევაში, რუსთავსა და ქუთაისში.

უცხოეთში ხელახლა გამგზავრების მსურველთა შორის უმეტესობა (57,5%) იმავე ქვეყანაში აპირებს წასვლას, 34,2%-ს კი ჯერ არ აქვს გადაწყვეტილი სად გაემგზავრება. მხოლოდ 8,2% იცის, სხვა რომელ ქვეყანაში წავა სამუშაოდ.

გამოკვლევის მიხედვით, მათ უმეტესობას არ გაუმართლდა მოლოდინი ეკონომიკური რეინტეგრაციისა: მათგან ვისაც ხელახლა გამგზავრება სურს, სამშობლოში ვერ იპოვა სამუშაო (34%), ოჯახს ახალი პრობლემები გაუჩნდა (32%), დანარჩენი კი ვერ ეგუება აქაურ სამართლებრივ გარემოს, მუდმივ პოლიტიკურ დაძაბულობას, ვერ ხედავს წინსვლის რეალურ პერსპექტივას, ანდა, კარგად შეჭვუბია უცხოებაში ყოფნისას იქაურ გარემოს, აღარ აკმაყოფილებს აქაური დაბალი ხელფასი და ა.შ.

არის კიდევ ერთი მხარეც, რაც ნაწილობრივ ზღუდავს სამშობლოში დასაქმების შესაძლებლობებს. ესაა კონკრეტულად არსებული თავისუფალი სამუშაო ადგილებისადმი დაბრუნებულთა პროფესიულ-კვალიფიციური შეუთავსებლობა. ზოგადი მაღალპროფესიულობის მიუხედავად, ხშირად სამუშაოს ძებნელებს არ აქვს კონკრეტული უნარ-ჩვევები, რასაც ესა თუ ის ვაკანტური სამუშაო ადგილი მოითხოვს. ამიტომ საჭირო ხდება მათი გადამზადება, კონკრეტულ სამუშაოზე პროფესიულ-კვალიფიციური მორგება. აღნიშნულის თაობაზე რესპონდენტებს მიეცათ კითხვა, რომლის პასუხებიც რაწერილებულია შემდეგ ცხრილში (ცხრილი 8).

გამოკითხვამ გამოავლინა დაბრუნებულთა საკმაოდ დიდი ნაწილის დადებითი დამოკიდებულება გადამზადებისადმი. **გადამზადების ხელშეწყობა დაბრუნებულთა ეკონომიკური, პროფესიული რეინტეგრაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებად უნდა მივიჩნიოთ.**

დაბრუნებულ მიგრანტთა მხრიდან ახალი პროფესიის
ათვისებისთვის მზადყოფნა

გამოკითხვის ადგილი ხომ არ ფიქრობთ, რომ საჭიროა თქვენი გადამზადება, ახალი პროფესიის ათვისება?	რუსთავი %	ქუთაისი %	სულ %
დიახ	11,3	12	13
არა	51,6	46	49,1
ცუდი არ იქნება	15,5	22	18,9
დიახ, მაგრამ საკმარისი ფინანსები არაა	12,8	11	11,6
დიახ, მაგრამ ასაკის გამო დაგვიანებულია	6,8	9	7,4
სულ	100	100	100

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უცხოეთიდან დაბრუნების მოტივი ჩვენი რესპონდენტების ნაწილისათვის იყო სამშობლოში ბიზნესის წამოწყება და საარსებო წყაროდ მისი გადაქცევა. დაბრუნებულთა 15%-მა მოახერხა კიდევ საკუთარი ბიზნესისათვის თავმოხდა. მისი დაფინანსების ძირითად წყაროს უმეტესობისათვის უცხოეთში დაგროვილი ფინანსური სახსრები წარმოადგენდა, მათ შორის, ქუთაისში ყველამ ბიზნესი მხოლოდ უცხოეთიდან ჩამოტანილი თანხით დაიწყო. რუსთავში კი გამოყენებული იყო ბანკის კრედიტიც (25%), ახლობელთა დახმარება (12,5%) და ცოტ-ცოტა ყველა წყარო (12,5%).

დაბრუნებულთაგან ბიზნესში ჩაბმულთა 35,7%-მა ფული დააბანდა ვაჭრობაში (35,7%), 28,6%-მა—მრეწველობაში, 21,4%-მა— სოფლის მეურნეობაში. ეს სპექტრი თავისებურად პროპორციულია ამ ქალაქებში ამჟამინდელი დასაქმების სპექტრისა.

როგორც გამოირკვა, თავიანთ ახალგაზსნილ მცირე საწარმოებში 20 კაცამდე დაასაქმა მხოლოდ ერთმა დაბრუნებულმა, ნახევარი აღნიშნავს, რომ მის საწარმოში მუშაობს არაუმეტეს 5 კაცისა, ზოგიც მარტო მუშაობს ან ოჯახის წევრები ჰყავს თავის საწარმოში დასაქმებული.

ამრიგად, უცხოეთიდან დაბრუნებულთა მხოლოდ მცირე ნაწილი ახერხებს მცირე ბიზნესის ორგანიზებას, ისიც დიდი სიძნელეების გადალახვით (ცხრილი 9).

ცხრილი 9

რესპონდენტთა ბანაწილება კითხვაზე: „ძირითადად რა სირთულეებს წააწყდით თქვენი ბიზნესის (პროექტის) ბანხორციელებისას?“ პასუხების მიხედვით

პრობლემები	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული	14,3	20,0	16,7
გამოუცდებლობა	28,6	-	16,7
ძლიერი კონკურენცია	-	40,0	16,7
მონოპოლია	-	20,0	8,3
არასაკმარისი ფინანსები	57,1	20,0	41,7
ჯამი	100	100	100

მცირე ბიზნესით დაკავებულ დაბრუნებულთა 78% აღნიშნავს, რომ მათ ამ პროექტის განხორციელებაში არავინ დახმარებია. 21,4%-ს კი დაეხმარნენ საწარმოსათვის ტერიტორიის გამოყოფით. სამაგიეროდ, დიდ დახმარებას უწევენ ოჯახის წევრები, რომლებიც სამშობლოში დახვდნენ. 14,3%-დაეხმარა საზღვარგარეთ მომუშავე ოჯახის წევრი, 7,1%-ნაცნობ-მეგობარი, მცირე ნაწილს კი არავინ დახმარებია.

ამ გამოკვლევის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იყო, გავერკვია დაბრუნებულთა მოსაზრება საზღვარგარეთ მცხოვრებ ჩვენ თანამემამულეთა სამშობლოში დაბრუნების კონკრეტული პირობების თაობაზე (ცხრილი 10).

რესპონდენტთა პასუხების ბანაწილება შრომით
ემიგრანტთა საფშოგლოში დაბრუნების პირობების
თაობაზე (%)

დაბრუნების პირობები	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
თუ იშოვის ნებისმიერ სამუშაოს	4,9	6,6	5,8
თუ იპოვის მაღალანაზღაურებად სამუშაოს	25,6	35,2	30,6
თუ იშოვის ისეთ სამუშაოს, რომელიც უცხოეთში ანაზღაურების შესაბამის შემოსავალს მოუტანს	36,6	23,1	29,5
თუ დააგროვებს აქ საყიდელი ბინის თანხას	8,5	5,5	6,9
თუ იშოვის პრესტიჟულ სამუშაოს	4,9	6,6	5,8
თუ იძღენ თანხას დააგროვებს, რომ თავისი ბიზნესი წამოიწყოს	14,6	18,7	16,8
არ ვიცი	1,2	4,4	2,9
შრომისუნარიან მიგრანტთაგან ნებით არავენ დაბრუნდება	2,4	-	1,2
სამშობლოში დარჩენილი ნათესავებისა და სამშობლოს მონატრება თუ დააბრუნებს ამ ხალხს	1,2	-	0,6
ჯამი	100	100	100

დაბრუნების პირობა პირდაპირ უკავშირდება შრომითი ემიგრაციის მიზეზებს, უმთავრესად ეკონომიკური ხასიათისა და განისაზღვრება უცხოეთსა და საქართველოს შორის შრომის ბაზრებზე კონიუნქტურული სხვაობით. ამოცანაა სამუშაო ძალის ფასის დაახლოება და დიდი სხვაობის შემცირება, ან მომგებიანი ბიზნესის ორგანიზება საქართველოში

მიგრანტთა დაბრუნების ხელშეწყობისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მათ მიერ საზღვარგარეთ დაგროვილი სახსრების ეფექტიან მიმართვას მათი და სხვა დაბრუნებულთა ეკონომიკური აქტივობის გასაზრდელად. კითხვაზე, თუ რა არის საკმარისი იმისათვის, რომ რემიგრირებულმა აქ საკუთარი ბიზნესი განახორციელოს, პასუხები ასე განაწილდა (ცხრილი 11):

დაბრუნებულია პასუხების ბანაჟილება საქართველოში
საკუთარი ბიზნესის განხორციელების
პირობების მიხედვით (%)

პირობები	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
ხელსაყრელი იაფი კრედიტის გამოყოფა	22,8	27,0	24,9
საქმის წამოწყებისათვის საჭირო პროცენტურის გამარტივება	8,9	6,3	7,6
საგადასახადო შეღავათები	17,9	27,8	22,9
საბაჟო შეღავათები	3,3	8,7	6,0
თავისუფალი კონკურენტუნარიანი გარემოს არსებობა	13,8	11,1	12,4
მისაღები სამართლებრივი გარემო	15,4	8,7	12,0
პოლიტიკური სტაბილურობა	13,0	5,6	9,2
პროფესიონალიზმი	1,6	-	0,8
თავი შეიკავა პასუხისაგან	3,3	4,8	4,0
ჯამი	100	100	100

დაბრუნებულთა პასუხების ერთი მეოთხედი საკუთარი ბიზნესის განხორციელების პირობად იაფ კრედიტს ასახელებს, მას მოსდევს საგადასახადო შეღავათები (22,9%). ასევე საკმაო წილითაა წარმოდგენილი თავისუფალი, კონკურენტუნარიანი გარემოს არსებობა (12,4%) და, ზოგადად, სამართლიანი გარემო (12%).

გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ დაბრუნებულთა უმეტესობა იცნობს იმ წინააღმდეგობებსა და პირობებს, რაც მათ საკუთარი ბიზნესის ორგანიზებაში შეხვდებათ. იგრძნობა, რომ მათ იციან ან წააწყდნენ არა მარტო ფინანსურ უკმარისობას, არამედ მონობოლიზმს, რაც ჯერ კიდევ მწვავედ იგრძნობა საქართველოში, აგრეთვე, კონკრეტული მეწარმისადმი უსამართლო დამოკიდებულებასაც.

დიდ ნაწილს სამშობლოში დაბრუნების დროს სურვილი ჰქონდა, რამენაირად გაეჩინა თავისი მცირე ბიზნესი. მაგრამ მათ ეს ვერ მოახერხეს. მათი გამოკითხვით, ამის ძირითადი მიზეზი იყო არასაკმარისი კაპიტალი (62,5%); ხოლო და-

ნარჩენი მიზეზები ასე განაწილდა: ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული წინააღმდეგობანი— 6,3%; მწირი განათლება და გამოუცდელობა— 5,4%, არასაკმარისი ბაზარი— 4,5%, კორუფცია— 1,8%, არაკონკურენტუნარიანი გარემო— 2,7%; ჯანმრთელობის პრობლემები— 3,6%; ასაკი— 0,9%; მათ 12%-ს საერთოდ არ უცდია რაიმე საქმის წამოწყება.

როგორც გამოკვლევები გვიჩვენებს, შრომით ემიგრაციაში წასვლით, ერთი მხრივ, ხდება ემიგრანტების დისკვალიფიკაცია მათი კვალიფიკაციის შეუსაბამო დასაქმების გამო. მეორე მხრივ კი, უფრო სრულყოფილ საბაზრო გარემოში ადაპტაცია თავისებურ ცოდნას იძლევა, რაც თავის ქვეყანაში დაბრუნებულ ემიგრანტს მეწარმეობაში შეიძლება გამოადგეს. კითხვაზე, თუ რამდენად ხელშემწყობია მათ ამჟამინდელ საქმიანობაში უცხოური გამოცდილება, პასუხები ასეთია (ცხრილი 12).

ცხრილი 12

**დაბრუნებულთა ბანაწილება უცხოეთში მიღებულ ბა-
მოცდილების ამჟამინდელ საქმიანობაში ხელშეწყობაზე
პასუხების მიხედვით (%)**

რესპონდენტთა პასუხები	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
იქ დიდი არაფერი გამოცდილება შემიძე- ნია	57,7	48,0	52,9
ვერაფერში ვიყენებ	17,3	36,0	26,5
იგი დიდად მიწყობს ხელს ჩემს საქმიანო- ბაში	23,1	14,0	18,6
მეტი თავდაჯერებულობა და დამოუკიდებ- ლობა შემიძინა საზღვარგარეთ მუშაობამ	1,9	2,0	2,0
ჯამი	100	100	100

გამოკითხულთა უმეტესობა (52,9%) თვლის, რომ უცხოეთში თავიანთი განათლების შესაბამისი დიდი ვერაფერი გამოცდილება შეიძინა. ისინი ხომ იქ მეორად ბაზარზე იყვნენ დასაქმებულნი, რის შედეგადაც მეორადი შრომის ბაზრის დამახასიათებელი უნარ-ჩვევებით დაბრუნდნენ. გამოძინარე აქედან, საკმოდ არიან ისეთი რესპონდენტებიც, რომელთაც თავ-

ვიანთ ამჟამინდელ საქმიანობაში დიდად უწყობს ხელს უცხოური გამოცდილება. ზემოთ მოყვანილი პასუხების ასეთი განაწილება არცაა გასაკვირი. გამოკითხულთა დიდი ნაწილი ხომ დასაქმებული არაა.

როგორც ცნობილია, ევროკავშირის ქვეყნები ცდილობენ, ხელი შეუწყონ შრომითი მიგრანტების სამშობლოში დაბრუნების პროცესს. სულ უფრო ფართოვდება დაბრუნების ფინანსური ხელშეწყობა, აქტიურდება დაბრუნებულთა ეკონომიკური და კულტურული რეინტეგრაციის ხელშეწყობი საქმიანობა. საინტერესოა თვით დაბრუნებულთა შეხედულება დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის თაობაზე (ცხრილი 13).

ცხრილი 13

რესპონდენტთა შეხედულება დაბრუნების ხელშეწყობის ყველაზე ეფექტიანი ბზის თაობაზე (%)

რესპონდენტთა პასუხები	რუსთავი	ქუთაისი	სულ
საკმარისია უკან დასაბრუნებელი ორგანიზების სრული დაფინანსება	1,8	1,9	1,9
საკმარისია აქაური ბიზნესის სტიმულირება დაბრუნებულთა უპირატესი დასაქმებისათვის	12,7	15,1	13,9
საკმარისია ადგილობრივი ხელისუფლების ფინანსური მხარდაჭერა დაბრუნებულთა შრომითი მოწყობის ან მცირე ბიზნესის წამოსაწყებად	41,8	41,5	41,7
ზემოჩამოთვლილი დახმარება კარგია, მაგრამ იმდენი არაა, რომ დაბრუნება გადაწყვიტონ	38,2	22,6	30,6
არ ვიცი	5,5	18,9	12,0
ჯამი	100	100	100

ამკარად გამოიკვეთა, რომ დაბრუნების ხელშეწყობის ყველაზე ეფექტიანი მიმართულებაა საქართველოს შრომის ბაზარზე დაბრუნებულთა პოზიციის გამყარება და მისი მრავალმხრივი ხელშეწყობა.

კარგად გამოჩნდა, რომ საზღვარგარეთ საშოვარზე წასულთათვის უკან დასაბრუნებელი თანხის გადაცემა რეალურად არაფერს შეცვლის, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ

გარკვეულად შეარბილებს დაბრუნების გადაწყვეტილების მიღების შემდგომ გაჩენილ პრობლემებს.

ყველაზე მეტი მხარდაჭერა რესპონდენტთა მხრივ (41,7%) მიიღო ალტერნატიულმა პასუხმა: „საკმარისია ადგილობრივი ხელისუფლების ფინანსური მხარდაჭერა დაბრუნებულთა შრომითი მოწყობის ან მცირე ბიზნესის წამოსაწყებად“. სავსებით რეალურად უნდა ჩაითვალოს დაბრუნებულთა ნაწილის შეხედულება, როცა ისინი თვლიან, რომ „დახმარება კარგია, მაგრამ იმდენი არაა, რომ დაბრუნება გადაწყვიტონ“.

საქართველოს შრომის ბაზარზე შექმნილი რეალური ვითარების ანალიზით, ზოგადად, დასაქმების პრობლემის სიმწვავეთ, შრომის ბაზრისადმი დაბრუნებულ მიგრანტთა მიმართებით, რეადმისიის საერთო ეფექტიანობის გათვალისწინებით, მივდივართ დასკვნამდე, რომ უნდა გაგრძელდეს გზების ძიება და დასაბუთება დაბრუნების ხელშეწყობის მიმართულებით. მისი ეფექტიანობა გაიზრდება მაშინ, როცა სახელმწიფო სტრუქტურების, არასამთავრობო ორგანიზაციების, საერთაშორისო ორგანიზაციების ძალისხმევა ამ მიმართულებით გახდება კომპლექსური, პრობლემის მრავალმხრივობის ადეკვატური. კვლევის შედეგების შეფასებით მივდივართ დასკვნამდე, რომ უნდა დადგეს საკითხი და გაიმართოს ფართო მსჯელობა თანამემამულეთა დაბრუნების ორგანიზაციის სრულყოფის მიზნით ისეთი ქმედითი სტრუქტურული ერთეულის შექმნის თაობაზე, რომელსაც ექნება პრობლემის მოგვარების ადეკვატური მრავალფუნქციური ქვესისტემები. საერთაშორისო პრაქტიკაში არის ამის გამოცდილება.

Mirian Tukhashvili
Professor of Department of Macroeconomics,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Head of the Center for Migration Studies

**RETURNED EMIGRANTS AND THEIR ECONOMIC
REINTEGRATION PROBLEMS IN GEORGIA'S
INDUSTRIAL CITIES
(Abstract)**

The article discusses the main findings of the research drawn through the method of “in-depth interview” with persons returned from labour emigration to Rustavi and Kutaisi – Georgia’s big industrial centers. This research was conducted under the author’s supervision.

It is found that in spite of world financial and economic crisis, increase of unemployment and political tension in immigration countries, labour emigration from Georgia is stable because it has steady reasons.

On the other hand, the governments of immigration countries display initiative and make significant efforts to repatriate labour immigrants in a civilized way. This is done after their return to their home country by way of economic support and assistance for their social and cultural reintegration.

The work shows that returnees situation in the Georgian labour market is not steady. It was found those reasons which constrain them from starting a small business and investing rationally the funds brought from abroad to that end.

დაბრუნებულ მიგრანტთა პროფესიული რეინტეგრაციის პრობლემები საქართველოში

საქართველოს ეკონომიკური ზრდისა და სიღარიბის დაძლევის ერთ-ერთ ძირითად საშუალებად მოიაზრება ქვეყანაში ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისი მუშახელის არსებობა. მოქალაქეს, რომლის პროფესიული მომზადება შეესაბამება დამსაქმებლის მოთხოვნებს, ეძლევა წარმატებით დასაქმების მეტი შესაძლებლობა.

საქართველოს მთავრობამ პროფესიული განათლების რეფორმის მიზნად დასახა შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული ახალი პროფესიული განათლების სისტემის შექმნა, რომელიც გავლენას იქონიებს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე, თავსებადი იქნება საერთო ევროპულ და საერთაშორისო საგანმანათლებლო სივრცესთან და ხელს შეუწყობს პიროვნების თვითრეალიზაციას³⁸.

პროფესიული განათლების სისტემაში მოსახლეობის, განსაკუთრებით ზრდასრულთა, ჩართვას და მოტივირებას დაფინანსების ეფექტიანი მექანიზმის შექმნა და ამოქმედება განაპირობებს. 2011 წელს დაიწყო პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების ახალი წესის მიხედვით დაფინანსება. დაფინანსებისას გათვალისწინებულია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები, პროფესიული სწავლების ცენტრებში სტუდენტების მიღების და მათ მიერ საგანმანათლებლო კურსის წარმატებით დასრულების, ასევე, მათი

³⁸ „სახელობო განათლების რეფორმის სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“ (სახელობო განათლებისა და მომზადების შუალედური სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა 2009-2012 წლებისათვის). საქართველოს პრემიერ-მინისტრის ბრძანება №342, 24.11.2009.

შემდგომი დასაქმების მაჩვენებლები. სახელმწიფო უზრუნველყოფს სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის პროფესიულ განათლებას მთლიანად სახელმწიფო დაფინანსებით, ხოლო ყველა სხვა მსურველი გადაიხდის სახელმწიფოს მიერ პრიორიტეტად გამოცხადებული პროგრამის ღირებულების მხოლოდ 20%-ს. დაფინანსების გარდა, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს წარმომადგენელთა თვალსაზრისით, პროფესიული განათლების ხელმისაწვდომობა უზრუნველყოფილია როგორც შეთავაზებული პროგრამების მრავალფეროვნებით, ისე რეგიონების მოცვით.

ხელმისაწვდომობის გაზრდის მიზნით პროფესიული განათლების რეფორმის სტრატეგია ხაზს უსვამს პროფესიული ორიენტაციისა და კარიერის დაგეგმვის საკონსულტაციო სისტემის ჩამოყალიბებას. აღნიშნული საკითხით განსაკუთრებით დაინტერესდნენ საერთაშორისო ორგანიზაციები, რაც კონკრეტული პროექტების განხორციელებით გამოიხატა. კერძოდ, მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის (IOM) მიერ პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ჩამოყალიბდა დასაქმებისა და კონსულტაციის ცენტრები დედაქალაქსა და სხვა 6 ქალაქში.

2011 წელს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ზოგადი და პროფესიული განათლების დეპარტამენტის დაქვემდებარებაში შეიქმნა სამი საკონსულტაციო ცენტრი დედაქალაქში, ქუთაისსა და ქობულეთში, რომელთა ფუნქციებია: თითოეულ პოტენციურ მომხმარებელს მიაწოდოს ინფორმაცია ყველა საგანმანათლებლო დაწესებულების მიერ შემოთავაზებული პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების შესახებ; დაეხმაროს პროფესიულ ორიენტაციაში და რეგისტრაციაში გაატაროს თითოეული დაინტერესებული პირი.

დაბრუნებული მიგრანტების რეინტეგრაციაზე საქართველოში მიმართულია რამდენიმე მიზნობრივი პროექტი³⁹, მათი მიზანია შემდგომი დასაქმების მიზნით დაბრუნებულ მიგრანტთა შრომითი უნარ-ჩვევების გადახალისება და კონკურენტუნარიანობის გაზრდა და საკუთარი ბიზნესის დაწყებაში დახმარება. პროექტთა ფარგლებში დაბრუნებულებს სთავაზობენ ტრენინგებსა და კონსულტაციას ადგილობრივ შრომის ბაზრებზე დასაქმების შესაძლებლობებზე; ხორციელდება საჭიროებისამებრ დაბრუნებულთა პროფესიული გადამზადების მოკლევადიანი პროგრამები და გაიცემა სერთიფიკატები. მოხერხდა მჭიდრო კონტაქტი მსხვილ ბიზნესკომპანიებთან საწარმოო პრაქტიკის განსახორციელებლად და შემდგომი დასაქმების პირობით. პროექტები წარმატებით მიმდინარეობს, თუმცა ბენეფიციართა რაოდენობა ჯერ კიდევ მცირეა.

მაგალითად, დაბრუნებული მიგრანტების დასაქმების ხელშეწყობის ღონისძიებები განახორციელა საქართველოს დამსაქმებელთა ასოციაციამ. ამ მიმართულებით მისი მუშაობა ეფექტური აღმოჩნდა, რადგან ასოციაციის წევრ ბიზნესკომპანიებში არსებული ვაკანსიების შევსება კვალიფიციური და გამოცდილი დაბრუნებული მიგრანტებით მოხდა. იმ შემთხვევაში თუ სამუშაოს მაძიებლის კვალიფიკაცია არ შეესაბამებოდა მოთხოვნას, საქართველოს დამსაქმებელთა ასოციაცია სთავაზობდა პროფესიული მომზადების გავლას და შემდგომ დასაქმებას.

³⁹ საქართველოსა და ევროავშირს შორის 2009 წელს გაფორმებული ხელშეკრულების „პარტნიორობა მობილობის“ ფარგლებში პროექტი „მიზნობრივი ინიციატივა საქართველოსთვის“; სამშობლოში დაბრუნებული პროფესიული კადრების პროგრამა - საერთაშორისო მიგრაციის ცენტრი CIM/GIZ.; “Integration of Georgian Migrants into Labour Market” - ევროკომისიისა და გაეროს მიგრაციის და განვითარების ერთობლივი ინიციატივა, 2009-2011.; IOM თბილისის მისიის მიგრანტთა ნებაყოფლობითი დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის პროექტები. www.iom.ge

მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ რამდენიმე წელია ხორციელდება მიგრანტთა ნებაყოფლობითი დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის პროექტები ქვეყნების მიხედვით (პოლონეთი, შვეიცარია, გაერთიანებული სამეფო, ჩეხეთი, ირლანდია და ა.შ.). ამ პროექტის ფარგლებში გათვალისწინებულია დაბრუნებული მიგრანტებისთვის ბიზნესტრენინგების ჩატარება, ბიზნეს გეგმების შედგენასა და საწყისი კაპიტალით უზრუნველყოფაში დახმარება. აგრეთვე გათვალისწინებულია მათი პროფესიული გამოცდილების სხვა ადამიანებისთვის სწავლებაში ხელშეწყობა. მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის მონაცემებით, 2011 წლისთვის ნებაყოფლობით დაბრუნებულთა რიცხვი შეადგენს 1476 პირს (აქედან პოლონეთიდან დაბრუნდა 464, შვეიცარიიდან— 271, ინგლისიდან— 193, ირლანდიიდან 125, ჩეხეთიდან— 102 მიგრანტი. აღნიშნული ქვეყნებიდან დაბრუნებულთა განსხვავებული რიცხვნობა აიხსნება დაბრუნებისთვის გამოყოფილი თანხის სიდიდით). მათ შორის, რემიგრანტთა 71,4% 21-40 წწ ასაკობრივ ჯგუფშია. 516 დაბრუნებულს ბიზნესის დასაწყებად გაეწია დახმარება, 53 დასაქმდა, 75-მა გაიარა ტრენინგი სხვადასხვა პროფესიაში (ბიზნესტრენინგები, ბუღალტერია, კომპიუტერის კურსები, ინგლისური ენის კურსები).

მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ ხორციელდება, აგრეთვე, პროექტი „Job counseling and placement project“, რომლის ბენეფიციარები არიან სამუშაოს აქტიურად მაძიებელნი, მათ შორის: იძულებით გადაადგილებული პირები, სოციალურად დაუცველი მოსახლეობა და პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების კურსდამთავრებულები. აღნიშნული პროგრამაც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს დაბრუნებულ მიგრანტთა პროფესიული მომზადებისა და შრომის ბაზარზე მათი ინტეგრაციის მიზნით.

აქვე, არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ

პირთა, განსახლებისა და ლტოლვილთა სამინისტროს მიერ „მიზნობრივი ინიციატივა საქართველოსთვის“ პროექტის ფარგლებში დაბრუნებულ მიგრანტთა ინფორმირების მიზნით საკონსულტაციო ცენტრების შექმნა ქ.თბილისში, ქ. გორში, ქ. ქუთაისსა და ქ. ზუგდიდში. აღნიშნული პროგრამაც დაბრუნებულ მიგრანტებს სთავაზობს რეინტეგრაციის აქტივობების ფართო პაკეტს: პროფესიული გადამზადება, დასაქმება, მცირე ბიზნესისთვის გრანტების გაცემა.

ლტოლვილთა დანიის საბჭომ „დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში“ პროექტის ფარგლებში 2011-2012 წლებში იმერეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, გურიასა და სამეგრელოში გამოცხადებული კონკურსის შედეგად 248 აპლიკანტს შორის შეარჩია 54 დაბრუნებული მიგრანტი. მათ გაეწიათ ინდივიდუალური კონსულტაცია ბიზნესის წარმოების უნარ-ჩვევების გაუმჯობესების მიზნით და გამოეყოთ მცირე და საშუალო საწარმოო გრანტი, რითაც მათ საშუალება მიეცათ დაეწყოთ ან განევითარებინათ უკვე არსებული ბიზნესები და აქედან გამომდინარე, უკეთ მოეხდინათ ქართულ საზოგადოებაში რეინტეგრაცია.

ყურადსაღებია, სამშობლოში დაბრუნებული პროფესიული კადრების პროგრამა, რომელსაც ერთობლივად ახორციელებს გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოება (GIZ) და საერთაშორისო მიგრაციის ცენტრი (CIM). პროგრამა ითვალისწინებს გერმანიიდან დაბრუნებული გამოცდილების მქონე კვალიფიცირებული კადრის ინფორმირებას და კონსულტირებას, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და დამსაქმებლებთან მათ დაკავშირებას, დასაქმებაში ხელშეწყობას, კვალიფიკაციის ამაღლებას. აღნიშნული პროგრამის ფარგლებში დასაქმდა 200-ზე მეტი კანდიდატი, მათ შორის 120 მნიშვნელოვან სფეროებში და პოზიციებზე, 80-ზე მეტმა აპლიკანტმა მიიღო ფინანსური მხარდაჭერა, 460 ახალგაზრდამ აიმაღლა კვალიფიკაცია. ამასთან, პროგრამის ფარ-

გლებში დაიგეგმა ახალი მიმართულება— გერმანიაში დარეგისტრირებული მიგრანტთა ორგანიზაციები, რომელთაც ჰყავთ პარტნიორები საქართველოში, მიიღებენ ფინანსურ დახმარებას ეკონომიკური საქმიანობისთვის საქართველოს პრიორიტეტული დარგების გათვალისწინებით. მოხდება ბიზნესის იდეების შერჩევა და ბიზნეს პროექტებად მომზადება პროფესიული ტრენინგების საფუძველზე.

ზრდასრული დაბრუნებული მიგრანტების პროფესიული გადამზადების პროგრამების შემუშავება შესაძლებელია როგორც სახელმწიფო, ასევე ადგილობრივი თვითმმართველობის დონეზე. ექსპერტთა მოსაზრებით სასურველია ძირითადი აქცენტი ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ შემუშავებულ პროგრამებზე გაკეთდეს, რადგან მოსახლეობასთან ადგილობრივი ხელისუფლება გაცილებით ახლოს დგას. საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობა ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ დასაქმების ხელშეწყობას არ ითვალისწინებდა, თუმცა 2010 წლის მაისიდან ძალაში შევიდა საკანონმდებლო ცვლილება, რომლის მიხედვითაც თვითმმართველობის საკუთარ უფლებამოსილებად განისაზღვრა დასაქმების ხელშეწყობის მუნიციპალური პროგრამების დამტკიცება. მეტად ეფექტურ შედეგებს გამოიღებს, თუკი საერთაშორისო ორგანიზაციები და დონორები თვითმმართველობის ორგანოებს დაეხმარებიან მუნიციპალური დასაქმების ხელშეწყობის პირობების შედგენასა და დაბრუნებული მიგრანტების ფულადი სახსრების მცირე ბიზნესში ეფექტიანი გამოყენების შესაძლებლობათა გამოვლენაში.

ჯერჯერობით, მხოლოდ ქ. თბილისისა და ბათუმის მერია სთავაზობს მოსახლეობას პროფესიული გადამზადების კურსებს ინგლისურ ენასა და კომპიუტერის საოფისე პროგ-

რამებში⁴⁰. პროექტი ძირითადად გათვლილია უმუშევრებზე და არა მოსახლეობის რომელიმე კონკრეტულ ჯგუფზე.

პროფესიული მომზადების სისტემის საბაზრო მოთხოვნებზე მორგების და სპეციალისტთა ჭარბწარმოების შესუსტების მიზნით დიდი მნიშვნელობა აქვს კვალიფიციურ სპეციალისტთა მონაცემთა ბაზის სრულყოფას. იგი მნიშვნელოვანია ასევე პოტენციურ სტუდენტთა სწორი პროფესიული ორიენტაციისა და კარიერის დაგეგმვის კუთხით, აგრეთვე დამსაქმებლებისთვის ხელმისაწვდომი სტატისტიკური მონაცემების ბაზა წინაპირობაა სასურველი კვალიფიკაციისა და პროფესიის კადრის სწორი შერჩევისა.

განათლების სისტემის რეფორმაში მნიშვნელოვანი ნაბიჯია „პროფესიული განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე დამტკიცებული არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარების წესი⁴¹, რომლის თანახმად, არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარებას ახდენს შესაბამისი საფეხურის პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამის განმახორციელებელი დაწესებულება. აღსანიშნავია, რომ არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარება დასაშვებია I-III საფეხურების ფარგლებში ყველა პროფესიისათვის, გარდა რეგულირებადი პროფესიებისა⁴².

⁴⁰ განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ 2012 წლის შემოდგომიდან დაგეგმილია საქართველოს 20 ქალაქში გადამზადდეს 25 წელზე ზემოთ 20000-მდე ადამიანი ინგლისურ ენაში, კომპიუტერის საოფისე პროფერამებსა და პროფორიენტაციის უნარებში.

⁴¹ საქართველოს კანონი „პროფესიული განათლების შესახებ“. №4528, 28.03.2007. „არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარების პირობებისა და წესის დამტკიცების შესახებ“ საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანება №8/ნ, 03.02.2011.

⁴² „პროფესიული განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონში შეტანილი ცვლილებების თანახმად, შეიქმნა ხუთსაფეხურიანი პროფესიული განათლების უწყვეტი სვეტი, რომელიც აკადემიური განათლების პარალელურად იარსებებს და დასაქმების ბაზარზე ორიენტირებული საგანმანათ-

სტატიაში წარმოდგენილია ორი კვლევითი პროექტის ფარგლებში⁴³ განხორციელებული სოციოლოგიური კვლევების შედეგები განზოგადებული სახით. თბილისში, რუსთავსა და ქუთაისში გამოიკითხა უმუშევარი მოსახლეობა (300 რესპონდენტი) და დაბრუნებული მიგრანტები (140 რესპონდენტი). ასევე გამოიკითხა ბიზნეს-კომპანიები (110 საწარმო); პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების ხელმძღვანელები (13 რესპონდენტი); განათლებისა და მიგრაციის საკითხებში ექსპერტები და სახელმწიფო სტრუქტურის წარმომადგენლები (15 რესპონდენტი).

მიუხედავად იმისა, რომ დაბრუნებულ შრომით მიგრანტთა კონტინგენტი წარმოადგენს მაღალი შრომითი პოტენციალის კონტინგენტს, მიმღებ ქვეყანაში მათი ადამიანური კაპიტალი არ გამოიყენებოდა და დასაქმება ხდებოდა უმთავრესად მეორად შრომის ბაზრებზე. ძირითადი უნარ-ჩვევები,

ლებლო პროგრამების შემუშავებას უზრუნველყოფს. შესაბამისი საფეხურის პროფესიული განათლება განისაზღვრება სწავლის შედეგების მიხედვით და ცალკეული დარგის წარმომადგენლები თავად განსაზღვრავენ პროფესიულ სტანდარტში თითოეული პროფესიის მოთხოვნების შესაბამისობას კონკრეტულ სწავლის შედეგებთან. პროფესიული დიპლომი გაცივება პროფესიული განათლების თითოეული საფეხურის დასრულების შემდეგ. პროფესიული განათლების თითოეული საფეხურის გავლის საფუძველია წინა საფეხურის საგანმანათლებლო პროგრამის ათვისება ან წინა საფეხურის საგანმანათლებლო პროგრამით გათვალისწინებული ცოდნის, უნარებისა და ღირებულებების აღიარება. პროფესიული განათლების თითოეული საფეხურის პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამები და მისი ცალკეული კომპონენტები გაანგარიშებული უნდა იქნეს სწავლის შედეგების მისაღწევად საჭირო დროის ამსახველი პირობითი ერთეულით - კრედიტებით.

⁴³ ლტოლვილთა დანიის საბჭოს-DRC მიერ დაფინანსებული პროექტის- „სარეინტეგრაციო საქმიანობის კონსოლიდაცია საქართველოში“ და ევროპის განათლების ფონდის-ETF მიერ დაფინანსებული პროექტის- „პარტნიორობა მობილურობისთვის და არაფორმალური განათლების აღიარების სისტემა“ ფარგლებში.

რომლებიც მათ უცხოეთში შეიძინეს, არის: პრობლემებზე სწრაფი რეაგირების და დამოუკიდებლად გადაწყვეტილების მიღების უნარი, შეიძინეს უცხო გარემოსთან ადაპტირების უნარი, ისწავლეს სწრაფად, შემჭიდროვებულ ვადებში, სტრესულ გარემოში მუშაობა, საქმისადმი პასუხისმგებლობით და შემოქმედებით მიდგომა, ცოდნის დემონსტრირება, გახდნენ უფრო ენერგიულნი, მობილურნი, მომთმენნი, დისციპლინირებულნი, პუნქტუალურები, კომუნიკაბელურნი, მიზანსწრაფულნი, მობილიზებულნი, გაიღრმავეს ანდაც შეისწავლეს უცხო ენები. საქმიანობის სახეებიდან გამომდინარე კი შეიძინეს კონკრეტული პროფესიული კომპეტენციები და პრაქტიკული უნარ-ჩვევები, რომელიც ახასიათებს მეორად შრომის ბაზარს.

რესპონდენტთა უმეტესობას არც მიგრაციის პერიოდში და არც დაბრუნების შემდგომ შეხება არ ჰქონიათ პროფესიული განათლების სისტემასთან. დაბრუნებულ შრომით მიგრანტთაგან მხოლოდ 13%-ს ჰქონდა გავლილი უცხო ენის შემსწავლელი კურსები მიმღებ ქვეყანაში, ისიც მხოლოდ გერმანიიდან და აშშ-დან დაბრუნებულთ. 3%-ს კი ჰქონდა გავლილი ბულალტერიაში ტრენინგი რუსეთში და ჭრა-კერვის კურსი თურქეთში. ისინი შესაბამის სერტიფიკატებსაც ფლობენ. აღმოჩნდა, რომ ენის შემსწავლელი კურსები და ტრენინგი გაიარა მხოლოდ უმაღლესი განათლების მქონე მიგრანტებმა. პროფესიული განათლებაზე მეტი წარმოდგენა აქვთ აშშ-დან დაბრუნებულებს. მათ სმენიათ, რომ ქართველი მიგრანტები აშშ-ში ბავშვის მოვლის ან ინგლისური ენის შემსწავლელ კურსებს დისტანციური სწავლების წესითაც გადიან.

ხოლო დაბრუნების შემდგომ რესპონდენტების 9%-მა მიუთითა საგანმანათლებლო კურსებისა და ტრენინგების გავლის შესახებ შემდეგი 4 ძირითადი მიმართულებით: ბულალტერია, ინგლისური ენა, კომპიუტერის საოფისე პროგრამები

და დაწყებითი განათლების პედაგოგიკა. მათ მიიღეს ცოდნის დამადასტურებელი სერთიფიკატები, რომელთა ცნობასაც არეგულირებს შრომის ბაზარი. ყურადსაღებია, რომ აღნიშნული კონტინგენტი 30 წლამდე ასაკისაა და მათ შორის, 3/4 არის უმაღლესი განათლებით. სასწავლო კურსების პროფილის არჩევანში განსხვავება არ შეინიშნება ქუთაისსა და რუსთავში გამოკითხულთა შორის.

მიუხედავად იმისა, რომ რეინტეგრაციის ღონისძიებები აქტიურად ხორციელდება და საქართველოს რეგიონებში შექმნილია საინფორმაციო ცენტრებიც, დაბრუნებული მიგრანტები ნაკლებად ინფორმირებულნი არიან პროფესიული განათლების მიღების და გადამზადების შესაძლებლობებზე, რომ აღარაფერი ვთქვათ, არაფორმალურად მიღებული პროფესიული განათლების დადასტურების შესაძლებლობებზე. ისინი მზადყოფნას გამოთქვამენ პროფესიული განათლების მიღებაზე, მაგრამ ფინანსების არქონის გამო თავს იკავებენ, რადგან არ არსებობს გადამზადების შემდგომ მათი დასაქმების გარანტია. გამოკითხულ უმუშევართა 65%-ის და დაბრუნებულ მიგრანტთა 66%-ის ოჯახებს თვიური შემოსავალი აქვთ მხოლოდ 70 ლარიდან 500 ლარამდე. ძნელი წარმოსადგენია ოჯახის ბიუჯეტიდან გამოინახოს თანხა უმუშევრის გადამზადებისთვის.

კითხვაზე- „საჭიროდ თვლიან თუ არა მიგრანტები ახალი პროფესიის ათვისებას ან გადამზადებას“- უარყოფითი პასუხის არც თუ ისე მცირე პროცენტული წილი (დაბრუნებული მიგრანტების შემთხვევაში- 49,1%) აიხსნება იმით, რომ გადამზადების სურვილის მიუხედავად, მასობრივი უმუშევრობის ფონზე მოტივაცია და ნდობაა დაკარგული. ამიტომ მოქალაქეთა მოტივირების გაზრდისთვის მნიშვნელოვანი ღონისძიებებია გასატარებელი როგორც სახელმწიფოს მხრიდან, ასევე პროფესიული საგანმანათლებლო სასწავლებლების, არასამთავრობო ორგანიზაციების, პროფესიული ასოციაციებისა და დამსაქმებლების მხრიდან.

სამწუხაროდ, ჯერჯერობით სამშობლოში დახვედრილი სოციალური გარემო და სოციალურ-ეკონომიკური რეინტეგრაციის არასაკმარისი შესაძლებლობები დაბრუნებულ მიგრანტებს ემიგრაციაში ხელახლა წასვლის სურვილს უჩენს. აქედან გამომდინარე შეიძლება ავხსნათ ინტერვიუს პროცესში რესპონდენტების დაინტერესება არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარების შედეგად მიღებული სერტიფიკატის საერთაშორისო სტანდარტის მოთხოვნებთან მიახლოებით. როგორც ჩანს, პოტენციურ მიგრანტთათვის პროფესიული განათლების საერთაშორისო სტანდარტის შესაბამისი სერტიფიკატი მნიშვნელოვანია საერთაშორისო შრომის ბაზარზე გასვლისა და დამკვიდრებისათვის.

უმუშევრებში ახალი პროფესიის ათვისებისთვის მზადყოფნა გამოთქვა თითქმის 66,8%-მა. გადამზადების მსურველებში 55% უმაღლესი განათლების მქონე სამუშაოს მაძიებელია. გამოკვლევა ადასტურებს, რომ მთავარი შემაფერხებელი ფაქტორი კვლავ სწავლებაზე ხარჯის გაწევის მიუხედავად დასაქმების შესაძლებლობის იმედის არქონაა.

როგორც აღვნიშნეთ, დაბრუნებული მიგრანტები საზღვარგარეთ დასაქმებულნი იყვნენ მომსახურების სფეროში და საქართველოს შრომის ბაზარზე მოთხოვნადი პროფესიებიდან ბევრი მათთვის კარგად ნაცნობია. მართალია, მათი უმეტესობის კვალიფიკაციის დონე ვერ აკმაყოფილებს მეწარმეთა მოთხოვნებს, მაგრამ ფლობენ გამოცდილებას და ეს პოტენციული ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისთვის უნდა იქნეს გამოყენებული. **აქედან გამომდინარე, მოკლე პერიოდში დაბრუნებულ მიგრანტთა კვალიფიკაციების დონის ამაღლების მიზნით პროფესიულმა დაწესებულებებმა ზრდასრულთა განათლების სისტემის ფარგლებში უნდა შექმნან მოქნილი და ეფექტური ტრენინგურსები.**

მაგრამ აქვე აუცილებელია, აქცენტი გაკეთდეს შრომითი რესურსის მომზადების ხარისხზე. დაწესებულების კურ-

სდამთავრებულის კვალიფიკაცია და გაცემული დიპლომი დაწესებულების პრესტიჟის საგანი უნდა გახდეს.

ჯერჯერობით, დამქირავებლები მაინც ეჭვის თვალით უყურებენ პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან თანამშრომლობასა და საჭირო მუშახელის მათ კურსდამთავრებულებში შერჩევის შესაძლებლობას. ბიზნესკომპანიები სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის დაკმაყოფილებას ცდილობენ პროფესიული სწავლების სამუშაო ადგილზე ორგანიზებით ან საკმარისი ფინანსების არსებობისას სპეციალური სასწავლო კურსებზე თანამშრომლების მივლინებით, უმეტესწილად საერთაშორისო სასწავლო ცენტრებს უკვეთავენ ტრენინგებს და პერსონალს სთავაზობენ მოკლევადიან ტრენინგებს. ტრენინგები აუცილებლად მთავრდება შეძენილი ცოდნის შემოწმებითა და შესაბამისი სერთიფიკატის გაცემით. მსგავსი პრაქტიკა მსხვილი კომპანიების მიერ ფართოდაა დაწერილი მძიმე მრეწველობაში, სასტუმროებისა და რესტორნების ქსელში, ტრანსპორტსა და ლოჯისტიკაში, საფინანსო სექტორში, კავშირგაბმულობასა და კომუნიკაციების სექტორში, საერთაშორისო ორგანიზაციებში, ვაჭრობაში. მსხვილ კომპანიებს გააჩნიათ საკუთარი ტრენინგცენტრები, სადაც პერიოდულად მიმდინარეობს თანამშრომლეთა კვალიფიკაციის ამაღლება და ატესტაცია. რასაც ვერ ვიტყვით, მცირე და საშუალო კომპანიებზე. ისინი სასურველი კვალიფიკაციის კადრის მოძიებას ცდილობენ პირადი ნაცნობობით და უკიდურეს შემთხვევაში მიმართავენ დასაქმების სააგენტოების მონაცემთა ბაზებს: www.hr.com.ge, www.jobs.ge, www.kmsgeorgia.com, www.jcrc.ge.

კვლევამ ასევე აჩვენა, რომ არაფორმალური განათლების აღიარების სისტემა დამქირავებლების მხრიდან მხარდაჭერილი იქნება, თუკი ის შრომითი რესურსის მომზადების ხარისხთან, აღიარების უფლებამოსილი ორგანოს სანდობასთან და გადაწყვეტილების მიღების სამართლიანობასთან იქნე-

ბა მიბმული. თუმცა რეალურად, ყველაზე მეტად საკანონმდებლო ვალდებულება იქნება ის ძირითადი მიზეზი, რომელიც გაზრდის სერტიფიცირებულ მუშახელზე მოთხოვნას⁴⁴.

საკმაოდ ფართოა იმ პროფესიების ჩამონათვალი, რომელთა დაუფლებას ან გადამზადებას ისურვებდნენ რესპონდენტები. გამოიკვეთა 4 ძირითადი პროფესიული კვალიფიკაცია: ინგლისური ენა, ბულალტერია, კომპიუტერული პროგრამები, დაწყებითი კლასის პედაგოგია. უნდა ითქვას, რომ განათლების მიხედვით მიღებული სპეციალობის მიუხედავად, უმუშევრები ძირითადად ორიენტირებულნი არიან შრომის ბაზარზე არსებულ მოთხოვნაზე. ამასთანავე, რესპონდენტები აცნობიერებენ, რომ კულინარიის, კოსმეტოლოგიის, ბარმენის, დურგლის, ხუროს, მკერავის, მღებავის და ა.შ. პროფესიის დაუფლება მათ თვითდასაქმების რეალურ შესაძლებლობას მისცემთ. სამწუხაროა, რომ რესპონდენტების 1/5-ზე მეტმა არ იცის თუ რა პროფესიულ უნარ-ჩვევებზეა მოთხოვნა შრომის ბაზარზე. ამიტომ ისინი ელოდებიან ხელისუფლებისგან შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული მოკლევადიანი ტრენინგკურსების შეთავაზებას.

მიმდინარე და ბოლო წლებში ჩატარებული შრომის ბაზრის კვლევების თანახმად⁴⁵, მეწარმეთა მხრიდან მოთხოვნა ფიქსირდება მაღალკვალიფიციურ, გამოცდილების მქონე მუშახელზე შემდეგი პროფესიებით: მზარეული, მიმტანი,

⁴⁴ დღეს მოქმედი შრომის კოდექსი (განსხვავებით, საჯარო სამსახურის შესახებ კანონისა) არ ავალდებულებს დამსაქმებელს, შრომითი ხელშეკრულების დადებამდე სამუშაოს მაძიებელს მოსთხოვოს განათლების ან შესაბამისი კვალიფიკაციის მოწმობა. (შრომის კოდექსი, 17.12.2010. №4113. მუხლი 5).

⁴⁵ საქართველოს შრომის ბაზარი. DRC, თსუ მიგრაციის კვლევის ცენტრი. 2010.; IOM თბილისის მისიის მიერ ჩატარებული შრომითი ბაზრის კვლევები 2007, 2008, 2009, 2010, 2011. www.iom.ge; ქ. ფოთის შრომის ბაზარზე კვალიფიციურ მუშახელზე მოთხოვნის შესწავლა. BAC Gateway. ფოთი, 2009.

მცხოვრები, ბულალტერი, გამყიდველი, კონდიტერი, ბარმენი, სანტექნიკოსი, ელექტრიკოსი, ელექტრო-შემდუღებელი, ექთანი, ზეინკალი, მღებავი, მეთუნეუქე, უცხო-ენების სპეციალისტი, საწარმოო დანადგარების ტექნიკოსი, მექანიკოსი; ღურგალი; გაყიდვების კონსულტანტი; პარიკმანერი, სტილისტი; კოსმეტოლოგი, მასაჟისტი; მენეჯერი; მარკეტოლოგი, მძლოლი და სხვა.

ჩვენ შევისწავლეთ რუსთავსა და ქუთაისში პროფესიული განათლების პროვაიდერები. ქ. ქუთაისში არის 1 საჯარო პროფესიული კოლეჯი და 2 საზოგადოებრივი კოლეჯი, ხოლო ქ. რუსთავში— ერთი საჯარო პროფესიული კოლეჯი და ერთი სასწავლო უნივერსიტეტი, რომელიც ახორციელებს IV და V საფეხურების პროფესიულ საგანმანათლებლო პროგრამებს. ქუთაისის კერძო კოლეჯები ამზადებენ ექთნისა და ფარმაცევტის თანაშემწეებს, ოფის-მენეჯერებს, მცირე ბიზნესის მწარმოებელსა და ბულალტერ-მოანგარიშეს. ხოლო საჯარო პროფესიული კოლეჯი მსურველებს საგანმანათლებლო პროგრამების ფართო პაკეტს სთავაზობს: ბულალტერი, მოლარე-ოპერატორი, გამყიდველ-კონსულტანტი, ინფორმაციული ტექნოლოგი, ინტერნეტ-ტექნოლოგი, მზარეული, კონდიტერი, სტილისტი, თექის ხელოსანი, ფეხსაცმლისა და ტყავის ნაწარმის სპეციალისტი, მეავეჯე, მეკრავი, მემინანქრე, ხის მხატვრული დამუშავების სპეციალისტი, ღურგალი, ოფის-მენეჯერი, ავტომობილის სავალი ნაწილების შემკეთებელი.

რაც შეეხება რუსთავის საჯარო პროფესიული კოლეჯის საგანმანათლებლო პროგრამებს, ისინი ძირითადად ტექნიკურ სფეროებშია: ზეინკალ-სანტექნიკოსი, მეთუნეუქე-მღებავი, შემდუღებელი, ავტომობილის ძრავის შემკეთებელი, ელექტროამძრავისა და ელექტრომომძრავებელი დანადგარების სპეციალისტი, ინფორმაციული ტექნოლოგიები, კალატონი, მელუმელე, სასურსათო პროდუქტების ეკოლოგიური კონ-

ტროლის სპეციალისტი, ნივთიერებებისა და მასალების ქიმიური ანალიზის ლაბორანტი და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, ქუთაისსა და რუსთავში ფართოდაა დანერგილი ისეთი პროფესიული გადამზადების კურსები, რაც ადამიანებს დაეხმარება ახალი, თანამედროვე შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესატყვისი უნარ-ჩვევების განვითარებაში. თუმცა კვალიფიკაციის ამდღეაზე გამოსაყოფი ფინანსები კვლავ სერიოზულ საკითხად რჩება.

პოლიტიკის შემქმნელების, დამქირავებლების, დაბრუნებული მიგრანტებისა და უმუშევრების შესწავლამ პროფესიულ-ტექნიკური მომზადება-გადამზადების სისტემის ჭრილში გამოკვეთა შემდეგი ძირითადი პრობლემები:

- ხელისუფლების მხრიდან პროფესიული განათლების სისტემა სამართლებრივად დარეგულირებულია, კანონმდებლობა სრულყოფილია და დროა უკვე პრაქტიკაში მისი იმპლემენტაციისა, მაგრამ, ცხადია, ხშირი ცვლილებები კანონმდებლობაში და არათანმიმდევრული პოლიტიკა მნიშვნელოვნად შემაფერხებელია შედეგის მიღწევისთვის;
- განათლების სისტემის წარმატებული რეფორმის მიუხედავად ადგილი აქვს უმაღლესი განათლების სპეციალისტთა ჭარბწარმოებას. ჯერ კიდევ რჩება ცალკეული სპეციალობებისადმი დამახინჯებული მისწრაფება. ინტენსიურად მიმდინარეობს პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების პრესტიჟზე მუშაობა, ხორციელდება აქტიური საინფორმაციო- და პიარ-კამპანია, მაგრამ სახელობო პროფესიების დაუფლებისკენ შრომისუნარიანი მოსახლეობის მოტივაცია ჯერ კიდევ მცირეა;
- პროფესიული განათლების დაფინანსების ახალი მოდელის ჩამოყალიბებას ხელისუფლება მნიშვნელოვან მიღწევად თვლის, მაგრამ სახელმწიფოს მხრიდან დაფინანსებადი პრიორიტეტად გამოცხადებული საგანმანათლებლო პროგრამების შრომისუნარიანი მოსახლეობისთვის შეთავაზება

არასაკმარისია. უფასო საგანმანათლებლო კურსებზე გაცილებით დიდია მოთხოვნა;

- ჯერ ისევ დაგეგმვის პროცესშია პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულების მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტის შესაბამისად მასწავლებელთა პროფესიული მომზადება, შესაბამისად, პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მასწავლებლების დეფიციტია;
- არასაკმარისი თანხაა გამოყოფილი პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულების მატერიალურ-ტექნიკური რეაბილიტაციასა და სახელმძღვანელოებით უზრუნველყოფაზე, რაც შესაბამისად აისახება პროფესიული მომზადების ხარისხზე და განსაკუთრებით დამქირავებლის დაინტერესებაზე - შეარჩიოს და დაასაქმოს პროფესიული სასწავლებლების კურსდამთავრებულები;
- მართალია, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრომ, დამქირავებელთა ასოციაციამ და პროფკავშირებმა სოციალური პარტნიორობის ფარგლებში შეთანხმებას მიაღწიეს⁴⁶, მაგრამ პრობლემად რჩება საჯარო პროფესიული სასწავლებლების სტუდენტთათვის სასწავლო ან/და საწარმოო პრაქტიკის ორგანიზება (რომელიც მთელი სასწავლო პროცესის 40%-ს უნდა შეადგენდეს), შედეგად სახეზე გვაქვს სწავლების დაბალი ხარისხი. პროფესიულ კოლეჯებსა და ბიზნესორგანიზაციებს შორის სუსტი თანამშრომლობა აიხსნება იმით, რომ სტუ-

⁴⁶ 2011 წლის 29 ივლისს, ეროვნული პროფესიული საბჭოს ერთ-ერთ შეხვედრაზე მთავრობასა და სოციალურ პარტნიორებს შორის ხელი მოეწერა სამმხრივ შეთანხმებას პროფესიული განათლების სფეროში სოციალური პარტნიორობის პოლიტიკის განსაზღვრის შესახებ. სამმხრივი შეთანხმება თანამშრომლობის შესახებ ეფუძნება პროფესიული განათლების და ტრენინგის სტრატეგიას, ახლახანს მიღებულ პროფესიული განათლების შესახებ კანონს და ევროკავშირთან მემორანდუმს უწყვეტი განათლების შესახებ.

დენტთა პრაქტიკაზე მიღებით ბიზნესკომპანიების დაინტერესების ხელშეწყობა არასაკმარისია.

- ევროპაში აქტიურად დაწყებულია მსჯელობა დაბრუნებული მიგრანტების პროფესიული უნარების – არაფორმალურად შექმნილი განათლების აღიარების სისტემის დანერგვაზე. ამის პარალელურად საქართველოში შემუშავდა არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარების მექანიზმები. მიუხედავად იმისა, რომ არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარებისთვის სამართლებრივი ბაზა შექმნილია, იგი ჯერ პრაქტიკაში არ განხორციელებულა, არ არსებობს არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარების პროცედურების ერთიანი სახელმძღვანელო, შემუშავებული კანონმდებლობა არ ეხება განათლების სისტემის ყველა დონეზე არაფორმალური განათლების აღიარებას, აღიარების სისტემის დანერგვა არ არის სახელმწიფოს მხრიდან ლობირებული.
- პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებებისა და კვალიფიციური სპეციალისტების მონაცემთა ბაზის შექმნა დაწყებულია, მაგრამ ბაზის ხარისხიანობა და მისი ყველასთვის ხელმისაწვდომობა ჯერ კიდევ მიღწეული არაა; აქვე უნდა აღვნიშნოთ 2011 წლის ბოლოსთვის დასაქმების სააგენტოების ასოციაციის შექმნა. ასოციაციამ განიხილა ცირკულარულ მიგრაციაში კერძო სააგენტოების ჩართვის აუცილებლობის საკითხი, ასევე, დაიწყო მუშაობა დამქირავებლისა და სამუშაოს მაძიებლის მიზნობრივი და ეფექტური დაკავშირების შესაძლებლობების გაფართოებისთვის მონაცემთა ერთიანი ბაზის მომზადების მიმართულებით.
- ქვეყანაში სამუშაო ადგილების სიმცირისა და დასაქმების პრობლემების გამო პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების კურსდამთავრებულთა გამოსვლა უახლოეს პერიოდში შრომის ბაზარზე კიდევ უფრო შეასუსტებს

ნლობას პროფესიული სასწავლებლების მიმართ. თუმცა უნდა ველოდოთ სტრუქტურული უმუშევრობის შემცირებას;

- მიუხედავად იმისა, რომ დამქირავებლისა და სამუშაოს მაძიებლის მიზნობრივი და ეფექტური დაკავშირების შესაძლებლობების გაფართოების მიზნით გაჩნდა დასაქმებაზე ინფორმაციისა და კონსულტაციის ცენტრები/კერძო სააგენტოები, სამუშაოს მაძიებელთათვის რადიო და სატელევიზიო გადაცემები, შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურა ჯერ კიდევ განუვითარებელია. შრომის ბაზარზე არასპეცილობით მომუშავეთა დიდი რაოდენობაა. დასაქმება ხდება ნათესაური, ახლობლური პრინციპებით. გამომდინარე აქედან, ზოგიერთი სფეროში შეღწევა კონკურენტუნარიანი მუშაკებისთვისაც კი, შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობის გამო გართულებულია;
- მიუხედავად იმისა, რომ თბილისისა და ბათუმის მერიის და სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ ზრდასრულთათვის შეთავაზებულია გადამზადების კურსები დასაქმების ხელშეწყობისთვის, ზრდასრულთა განათლება არ არის სახელმწიფო პოლიტიკის კომპონენტი. სისტემა ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელია;
- მისასაღებელია მიგრანტთა რეინტეგრაციაზე მიმართული ღონისძიებების გააქტიურება, მაგრამ ჯერ კიდევ მცირეა შეთავაზებული მომსახურებათა სახეები და სერვისის ბენეფიციართა რაოდენობა. ფუნდამენტურ შესწავლას მოითხოვს დაბრუნებულ მიგრანტთა საჭიროებები, განათლების დონე და პროფესიული უნარ-ჩვევები. პარალელურად აუცილებელია საქართველოს ლოკალური, რეგიონული და ეროვნული შრომის ბაზრის მოთხოვნის შესწავლა საგანმანათლებლო პროგრამების სწორად შერჩევისა და მრავალფეროვნების მიზნით. წინააღმდეგ შემთხვევაში, გაიზ-

რდება დაბრუნებულთა ხელახალი ლტოლვა საზღვარგარეთისაკენ;

- ხელისუფლების უდაო მიღწევაა ევროკავშირის ქვეყნებთან მიმოსვლის ლიბერალიზაცია და ცირკულარული მიგრაციის ხელშეწყობა. საფრანგეთთან ფორმდება საქართველოს კვალიფიციური სპეციალისტების ბინადრობის და ცირკულარული მიგრაციის შესახებ შეთანხმება. შეთანხმების მთავარი კომპონენტია საფრანგეთის შრომის ბაზარზე მოთხოვნადი პროფესიებისა და ყოველწლიური ქვოტების შესაბამისად საქართველოს მოქალაქეებისათვის ლეგალური დასაქმების შესაძლებლობების შექმნა, ახალგაზრდა სპეციალისტების ურთიერთგაცვლისა და კვალიფიკაციის ამაღლება. მაგრამ ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ აღნიშნული მოლაპარაკება უკვე რამდენიმე წელია მიმდინარეობს. ძირითად იმიგრაციის ქვეყნებთან ჯერ კიდევ ვერ ხერხდება ორმხრივი სახელმწიფოთაშორისი ხელშეკრულებების გაფორმება შრომითი მიგრაციის ლეგალურობის მიზნით.

Natia Chelidze
Kandidat of Economic Sciences,
Center for Migration Studies

Professional Reintegration Problems of Returned Migrants in Georgia

(Abstract)

Professional Reintegration of migrants returned from labour emigration in the labour market is one of the important problems of migration processes. Despite a high level of education and qualification, in the international labour markets our emigrants are employed in the secondary labour markets in extremely low skilled jobs that incur the degradation of their qualification.

In Georgia for the development of professional education system and in the functioning of new vocational educational institutions must be incorporated contributing measures of training and retraining for returned migrants of various ages. It is necessary to strengthen the incentives for obtaining vocational qualifications.

The article discusses the training and retraining problem of labour force for the Georgian labour market and its demand.

თამაზ ფუტყარაძე
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის
უნივერსიტეტის პროფესორი

გლობალიზაცია და გენდერული ცნობიერების
ასახვა ჩვენებურთა ყოფაში
(ტაო-კლარჯეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

ქალისა და მამაკაცის იერარქიული პოზიციები, უფლებრივი მდგომარეობის სტატუსის და სოციალური ფუნქციის კვლევა ყოველთვის შედიოდა ქართველი ეთნოლოგების ინტერესთა სფეროში. აღნიშნული საკითხის შესწავლა განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს ისტორიულ საქართველოში, სადაც რელიგიური ტრანსფორმაცია (ისლამური აღმსარებლობა) გახდა ქალისა და მამაკაცის სოციალური მოდელის განსაზღვრის ერთ-ერთი განმაპირობებელი ფაქტორი. ისლამი გარკვეულწილად ადამიანის სოციალიზაციის, ქალისა და მამაკაცის საქმიანობის სფეროს, შესაძლებლობების, ქცევის ნორმებისა და ღირებულებების განმსაზღვრელადაც იქცა თურქეთში მცხოვრებ ჩვენებურთა ყოფაში. ამიტომ ისლამური ფასეულობების უგულველყოფა არ შეიძლება. ისტორიულად შემუშავებული ემპირიული ცოდნა-გამოცდილება, ტრადიციული ადათ-წესები, სქესობრივი კუთვნილების მიხედვით ადამიანთა სოციალიზაციის სპეციფიკური თავისებურებანი დალექილია ჩვენებურთა ცნობიერებაში და ცალკეულ შემთხვევებში იგი გამოხატულებას პოულობს ცოცხალ ყოფაში.

ისლამი ქალისა და მამაკაცის გენდერულ ცნობიერებასა და სტერეოტიპებზე ახდენს მნიშვნელოვან გავლენას, თუმცა იგი ცვალებადია ერთსა და იმავე ეთნიკურ და რელიგიურ ჯგუფებშიც კი. მიუხედავად ამისა, იგი არ შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც ქალისა და მამაკაცის ბუნების, მათი როლისა და სოციალური სტატუსის შესახებ არსებული წარმოდ-

გენების საბაზისო მსოფლმხედველობა. ჩვენებურთა შეხედულებები არსებულთან დაკავშირებით ეფუძნება ტრადიციულ-ქართულ წარმოდგენებს, რომლებმაც ტრანსფორმაცია განიცადა ისლამურ გარემოში, მაგრამ საფუძველი მაინც ქართული დარჩა.

ჩვენებურთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში (იმერხეველთა მაგალითზე) ქალისა და მამაკაცის გენდერული ფუნქციები საკმაოდ ნათლადაა დიფერენცირებული. როგორც ქალს, ისე მამაკაცს ცოცხალ ყოფაში გააჩნია კონკრეტული ადგილი და მკაცრად განსაზღვრული ფუნქცია. ადამიანის საქმიანობა, ისევე როგორც ზოგადად საქართველოში (ჯალაბაძე, 2009:194) დაყოფილია სქესობრივი და ასაკობრივი ნიშნის მიხედვით. სოციალური ქცევის ნორმები, გენდერული აკრძალვები ამ პრინციპებს ექვემდებარება.

ჩვენებურთა ოჯახში დაცულია მამაკაცის უპირატესობის წესი, თუმცა იგი არ შეიძლება მხოლოდ ისლამურ წარმოდგენებს დაუკავშირდეს. ოჯახში მამაკაცის უპირატესობა დამახასიათებელია მსოფლიოს მრავალი არაისლამური აღმსარებლობის ხალხებისთვისაც. საქართველოში, განსაკუთრებით მის მთიან რეგიონებში ეს წესი დღესაც ინარჩუნებს თავის აქტუალობას (ჯალაბაძე, 2008:194). მამაკაცი აქ არის ოჯახის უფროსი, სახლის დიდი. საოჯახო საქმეთა გადაწყვეტა შეასაძლებელია მხოლოდ მისი დასტურით. რესპონდენტის თქმით, „სახლის დიდის სიტყვა სრულდება, თვითონაც ისაქმებს“. იგი ასაკითაც უფროსი უნდა იყოს, მაგრამ „თუ ჭკუასუსტია, უფროსი იმის მიმტანო იქნება“ (ფუტკარაძე, 2009). ოჯახის საშინაო და საგარეო საკითხების მოგვარება-გადაწყვეტზე პასუხისმგებლობასაც სახლის დიდი იღებდა. თუ ოჯახში მამაკაცები არ არიან, ბუნებრივია, პასუხისმგებლობას იღებს ქალი.

რაც შეეხება ბავშვების აღზრდას, ფუნქციები აქაც დიფერენცირებულია. მამა ბავშვებს „იმის მემრე შეხედავს, ღარჯი (ბიჭი) რომ გასუფთავდება და ქვეშ აღარ იქს, ბაქალას (გო-

გოს) გათხუებადღე ანაი (დედა) შეხედავს” (ფუტკარაძე, 2009). მამა, ძირითადად, ხელმძღვანელობს ვაჟის აღზრდას, ასწავლის სამეურნეო საქმიანობას (ხვნა, თესვა, შემის დამზადება, თიბვა და ა.შ.). ასაკის ზრდასთან ერთად იზრდება ბავშვის დატვირთვა. ქალი ქმრის მორჩილია, თუმცა საოჯახო საქმეებში პრიორიტეტი მას ენიჭება. უფროსი ქალი ახდენს საოჯახო საქმიანობების ორგანიზაციას, შრომის განაწილებას, ხელმძღვანელობს მთობის პერიოდში რძის პროდუქტების (ყველი, იალი (კარაქი), წუა (ნადული და ა.შ) წარმოებასა და მომარაგებას. მისსავე ფუნქციებში შედის საოჯახო და საგვარეულო ტრადიციების, ადათ-წესების შენახვა; თაობიდან თაობისათვის გადაცემა. ნიშანდობლივია, რომ კონფლიქტურ სიტუაციებში უფროს ქალს შეუძლია წონადი სიტყვის თქმა, რასაც აუცილებლად გაითვალისწინებენ. ისლამური ტრადიცია, ცხადია, არ აძლევს ქალს ამის უფლებას. უცხორელიგიური გარემოს პირობებშიც კი ჩვენებურებში ქალმა შეძლო ცალკეულ შემთხვევებში თავისი პრიორიტეტული როლის შენარჩუნება, რაც რა თქმა უნდა ქართველობის დაცვის ინტერესებს ემსახურება.

ქალი მონაწილეობს არამართო შიდა საოჯახო საქმეებში, არამედ მის გარეთაც. რესპონდენტის დახასიათებით, „ქალი პურ გააკეთებს, საქონელ შეხედავს, თივას დუუყრის, დუუგვის, მოწველავს, წყალ ასვამს, ურბას გარეცხავს, გააკეთებსსახლ გაასუფთავებს, ჰამა ჭალაშიც წაყვება კაც, მანგლით მოთიბავს, დაფოცხავს და ათაფულებს”. ლოგორც ვხედავთ, აქაური ქალის შრომა საკმაოდ მძიმეა, თუმცა გასათვალისწინებელია ქალთა შრომის ასაკობრივი დიფერენციაცია. შიგასაოჯახო საქმეებს, ძირითადად, ოჯახის ასაკით უფროსი ქალები უძღვებიან: „ბერდელაბერს ცოტას ამუშავებენ. დიდ ანაი (ბებია)- პურ ჩაასხამს (დააკრავს), სახლ დაგვის, მემთევრად წავა, დედეი (ბაბუა) ნენეს დეეშველება (დაეხმარება)“.

მკაცრადაა განსაზღვრული მამაკაცების შრომითი საქმიანობის სფეროც. კაცი „ძიმე საქმეს აკეთებს“. ოჯახის ფინანსური უზრუნველყოფა, თივითა და შეშით მომარაგება მამაკაცის ფუნქციაში შედის. „ქალებ ფარინა ალავას არ ასაქმებენ, მუსლიმანობა არ იჯება“. სამაგიეროდ ეს ფუნქცია მამაკაცებს აქვთ დაკისრებული. მამის ფუნქციებში შედის შვილების დაოჯახების საქმეც, თუმცა „ბაქალას“ გათხოვებისას ითვალისწინებენ დედის აზრსაც. თუ დედა წინააღმდეგია, მაშინ „ბაქალას ჰკითხავენ“. ნიშანდობლივია, რომ ადრე შვილების აზრს საერთოდ არ ექცეოდა ყურადღება. დღეისათვის ახალგაზრდების აზრს ამ თვალსაზრისით გარკვეულ ანგარიშს უწევენ. „ბაქალას ახლა ჰაცხა უნდა იქ წავა“. აღნიშნული ტრანსფორმაცია საზოგადოებრივი განვითარების წინსვლით არის განპირობებული.

თანამედროვე პირობებში ამა თუ იმ ხალხის ეთნიკური კულტურა შეეჯახება მაშტაბურ გლობალურ პრობლემებს, რომლებიც გარკვეულწილად კულტურული და სულიერი კრიზისის წინაპირობებს ქმნიან. დღესდღეობით იშვიათია ქვეყანა, რომელიც მეტ-ნაკლებად არ იყოს ჩართული ამ პროცესში. ცხადია, ამ პროცესების მიღმა ვერ დარჩება თურქეთი. საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ დასავლეთისა (ინგლისი, საფრანგეთი, გერმანია, იტალია) და აშშ-სთვის დამახასიათებელი კულტურის ელემენტები ფართოდ ვრცელდება დანარჩენ სამყაროში. ისიც ცნობილია, რომ ევროპული კულტურისათვის მთავარია ინდივიდუალიზმი, სასტიკი კონკურენცია, რამაც საბოლოოდ უნდა განსაზღვროს შედეგი— პიროვნების წარმატება. თურქეთის ევროპულ ნაწილში სახეზეა აღნიშნული რეალობა, თუმცა განაპირა რეგიონებში იგი ფეხს ძნელად იკიდებს. ჩვენი ინტერესების სფეროში შედის გენდერული სუბკულტურის ადგილი და მნიშვნელობა გლობალიზაციის პირობებში ეთნიკურ ტერიტორიაზე მცხოვრებ მოსახლეობაში, რომლებიც დღეს იმყოფებიან სხვა სახელმწიფოს პოლიტიკურ საზღვრებში. გენდერულ სუბკულტურაში ვგულისხმობთ ქალთა შეხედულებების, ღირე-

ბულებებისა და ქცევის ნორმების ერთობლიობას, მათ ადგილსა და როლს საზოგადოებაში. დასავლეთში აღნიშნული სუბკულტურის ჩამოყალიბება უკავშირდება ქალთა ემანსიპაციას, მათ ჩართულობას საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, ცხოვრების დამოუკიდებლად წარმართვის შესაძლებლობას და ასე შემდეგ. ეს ყველაფერი მჭიდრო კავშირშია დასავლეთ ქვეყნების ეკონომიკურ აღმავლობასთან.

თურქეთის ევროპული ნაწილისგან განსხვავებით, მის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, საკუთრივ, ისტორიულ ტოკლარჯეთში, ქალთა დამოუკიდებლობა, ემანსიპაცია, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩაბმა მოქცეულია განსაზღვრულ ჩარჩოებში. შეიძლება ითქვას, რომ მას აქვს სიმბოლური ხასიათი. იგი ავტონომიურია, ჩაკეტილი და მოწოდებულია შეინარჩუნოს თავისი სოციო-კულტურული ნიშნები, გაემიჯნოს ევროპულ კულტურულ სამყაროს, თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში ფასეულობათა ლოკალური კომპლექსები არღვევენ საკუთარი კულტურული გარემოს ჩარჩოს და ცდილობენ ახალი კულტურული ღირებულებების დამკვიდრებას. ის, რომ დღეს „ბაქალას ჰაცხა უნდა იქ წავა“ არის მათი წინაპრებისა და მშობლების კულტურული ღირებულებების მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულება, გადაწყვეტილების დამოუკიდებლად მიღების სურვილი ანუ გარკვეული აზრით კონტრკულტურა (კულტурология XX век, 1998:322). გასათვალისწინებელია, რომ გლობალიზაციის პერიოდში განსაკუთრებულია ქალის როლი. ბევრი რამ სწორედ ქალზეა დამოკიდებული, კერძოდ, როგორ მიიღებს ის იმ კულტურულ ფასეულობათა და ზნეობრივ-მორალური ნორმების ცვლილებებს, რომელიც თან მოაქვს გლობალიზაციას. ის, რომ „ადრე ბაქალას და ღარჯს არვინ არ ეკითხებოდა“ გათხოვება-დაქორწინებას და დღეს, რომ „ღარჯი აღარ გვიდინგლავს (გვისმენს), ბაქალას ჰაცხა უნდა იქ წავა“ – ამ ცვლილებათა კონკრეტული გამოხატულებაა.

დღეისათვის ისტორიულ საქართველოში პირობითად შეიძლება გამოიყოს ე.წ. გენდერული სუბკულტურის შედეგების ძირითადი ტენდენციები:

1. ქალები, რომლებიც ოჯახთან ერთად მუდმივ საცხოვრებლად გადავლენ თურქეთის..... და ევროპული ნაწილის დიდ ქალაქებში და ცდლობენ დასავლეთ ევროპასთან ინტეგრირებას;

2. ქალები, რომლებიც ინარჩუნებენ თავიანთ საცხოვრისს ტაო-კლარჯეთში, ზაფხულობით ბრუნდებიან მამა-პაპისეულ სახლებში, წელიწადის სხვა დროებში კი ცხოვრობენ ქვეყნის დიდ ქალაქებში;

3. ქალები, რომლებიც ეკონომიკური პირობების გამო ვერ ახერხებენ სხვაგან გადასვლას, რჩებიან ადგილზე და მასმედიის საშუალებით ეცნობიან ახალ ფასეულობებს (რომელთაგან ზოგიერთი ნებისით და უნებლიეთ, შეუმჩნეველად, მაგრამ მაინც ინერგება ყოფაში);

4. ქალები, რომლებიც უარყოფენ ყოველგვარ სიახლეს და მისდევენ ადათობრივ ტრადიციებს, რაც ძირითადად ისლამის დოგმებს უკავშირდება.

პირველ შემთხვევაში ქალებს (და მამაკაცებსაც) უწევთ ურთიერთობა დიდ ქალაქებში მცხოვრებ მოსახლეობასთან, მათ შეხედულებებთან, ღირებულებათა სისტემასთან. მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთი სხვა ქვეყნებთან შედარებით უფრო კონსერვატიულია, რასაც ამყარებს ისლამური დოგმები, ნელა, მაგრამ მაინც ხდება დასავლური ღირებულებების ცალკეული ელენენტების დანერგვა. ამდენად მათი ქცევის ნორმებისა თუ ცხოვრების წესის ათვისებას თავისუფალი ხასიათი აქვს. იბულების მექანიზმები არ მოქმედებს, რადგან თვლის აგენტი და ინტერესებულია მოხდეს ასოციებში მისი ინტეგრირება. ინტერესების დონე და ხარისხი დამოკიდებულია თავად პიროვნებასა და შესაბამის გარემო პირობებზე. არსებობს თეორიული შესაძლებლობა იმისა, რომ მოხდეს ტრადიციულ ფასეულობათა

სისტემის სრული ტრანსფორმაცია და ახლით ჩანაცვლება, თუმცა უფრო მოსალოდნელია ადაპტაცია.

მეორე შემთხვევაში ხდება თავიანთი ნეგატიური თუ პოზიტიური გამოცდილების გადმოტანა მამა-პაპისეულ დასახლებაში და შესაბამისი გარემო პირობების ვითარებაში ხდება მისი გავრცელება.

მესამე შემთხვევაში ქალებისათვის სრულიად არაა მისაწვდომი დიდ ქალაქებში შემოსული ელემენტები. ამიტომ სრულად ვერ ხერხდება მისი ათვისება. იგი მხოლოდ მასმედიაზეა დამოკიდებული. ცალკეულ შემთხვევაში, შესაძლოა, გაუჩნდეს ქალს ამა თუ იმ სფეროში ბრძად მიბაძვის სურვილი, რასაც შემდეგ მოჰყვება კულტურის მარგინალიზაცია-გულგარინაცია, თუმცა თურქეთის ქართულ სოფლებში არსებული გარემო პირობები ამის შესაძლებლობას პრაქტიკულად არ იძლევა.

ბოლო შემთხვევაში იგულისხმება არსებული კულტურის იზოლაციისაკენ სწრაფვა, რასაც გლობალიზაციის პერიოდში შედეგად მოჰყვება „კულტურული უძრაობა“ (რ. მიქაუტაძე, ქ. ჟორჯოლიანი, 2007:244). ამ ტიპის მოსახლეობაში უფრო შენარჩუნდება ქართული ყოფისა და კულტურის ზოგადეთნიკური თავისებურებები.

გენდერული ცნობიერების ცალკეული ასპექტები მკვეთრად აისახება ჩვენებურთა ჩვეულებებით სამართალში. მამაკაცის უპირატესი როლი და უფლებები ვლინდება სამართლებრივი საკითხების გადაწყვეტაში, კონფლიქტური სიტუაციების მოგვარებისას, სისხლის აღების ტრადიციაში (რომლებშიც ქალს მონაწილეობა საერთოდ ეკრძალება), ეკონომიკური, სოციალური თუ ადათობრივი სამართლის ნებისმიერ სფეროში. განსხვავებული იყო და არის ოჯახურ საკუთრებაში ქალის ქონებრივი წილი. ცხადია, ასეთი გენდერული ტრანსფორმაცია მართო ისლამური დოგმებით არ აისახება. იგი ნათლად ჩანს ზოგიერთ ქართულ ჩვეულების სამართალშიც. მთიან აჭარაში, ასევე საქართველოს სხვა მთიან რეგიონებში დღემდე მკვეთრა-

დაა გამოხატული აღნიშნულ სფეროში მამაკაცის უპირატესობა. ტრადიციული ნორმები განსაკუთრებული მდგრადობით მთიან რეგიონებში არის შემორჩენილი. იმერხევთა სამართლებრივ ცნობიერებაში იგი წინარე ქართული ეპოქის რელიქტად უნდა იქნეს მიჩნეული.

გენდერული ქცევის ნორმების მკაცრ დაცვას მოითხოვდა სტუმართმასპინძლობის ტრადიციები (ჯიბლაძე, 2009:194). თურქეთის საქართველოში სტუმრის მიღება დიფერენცირებული იყო სქესობრივი ნიშნის მიხედვით. მართალია, თანამედროვე პირობებში სტუმარს შემოიპატიჟებს როგორც მამაკაცი, ისე დიასახლისი, მაგრამ ქალ სტუმართან (თუ ის ახლობელი არაა) მამაკაცები არ ჯდებიან და პირიქით, კაც სტუმართან ქალები ერიდებიან დაჯდომას. სტუმრად მოსულ უცხო მამაკაცს კაცი ემსახურება, სუფრასთან თვითონ შეუტანს „მოსაფირის“ (სტუმრის) ოთანში, რომელსაც ცალკეულ სოფლებში (მაგალითად, ბაზგირეტი, სადაც საჭმელს მიირთმევენ საერთო თევშიდან) მამაკაცს შემოიპატიჟებენ დიასახლისები, თუმცა ასეთ შემთხვევაში სტუმრის მიღებაზე არც უარის თქმა გამორიცხული.

გენდერული სტრატეგიკაცია ზოგადად გამოიხატება ქართულ ტრადიციულ საცხოვრებელში, სადაც დედაბოძი (მაგალითად, აღმოსავლეთ საქართველოს მთა) ყოფდა სახლს სადედაკაცო და სამამაკაცო მხარეებად (ჯიბლაძე, 2009:194). ასევე იყო აჭარულ საცხოვრებელშიც. კერის ერთი მხარე სახლის დიდისა და ზოგიც მამაკაცებისთვის იყო განკუთვნილი, მეორე მხარე კი— ქალებისთვის. შესაბამისად, კერის ორივე მხარეს გამართული იყო სექვი (ხის ტახტი). მამაკაცები და დედაკაცები თავიანთ მხარეს საქმიანობდნენ, სუფრაც ცალ-ცალკე იმლებოდა. თურქეთის საქართველოში რესპონდენტები ვერ იძლეოდნენ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით პასუხს, არ ადასტურებდნენ საცხოვრისში ქალებისა და მამაკაცების მხარეების არსებობას, თუმცა ტრადიციული ძველი საცხოვრისის (რომელიც

წარმოადგენს ქართული საცხოვრისის ლოკალურ ვარიანტს) ინტერიერი იძლევა სახლის გენდერული სტრატეგიკაციის შეასახებ დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას. იმერხევის სოფელ ხევწორულში არსებული სურიე ილმაზის სამ სართულიანი ორასწლოვანი საცხოვრებლის „სახლი“ (თავმეყრის ოთახი) სწორედ, რომ ბუხრის მხარეების „საქალებო“ და „საკაცებო“ ნაწილად დაყოფის პრინციპითაა აშენებული. ნიშანდობლივია, რომ ეს საცხოვრებელი წარმოადგენს „ერთობის სახლს“, სადაც ადრე გაუყრელად ცხოვრობდნენ ძმები და ბიძაშვილები. შესაბამისად, იგი წარმოადგენილი იყო 6 ბუხრით (რომელთაგან დღეს 2 ბუხარი ფუნქციონირებს), რამოდენიმე „მოსაფირის“ (სტუმრის) ოდითა და საპირფარეშოთი.

ამრიგად, ქალისა და მამაკაცის სოციალური მოდელისა და გენდერული ცნობიერების შესახებ საუბრისას თურქეთის ქართულ მოსახლეობაში იკვეთება ისლამით განმტკიცებული ქალთა საქმიანობის მარეგულირებელი ნორმები, რომლებიც ზღუდავენ საზოგადოებრივ საქმიანობაში მათ ჩართულობას და ხელს უწყობდნენ მამაკაცის უპირატესობათა დემონსტრირებას, თუმცა ცალკეულ საკითხებში (საქორწინო ურთიერთობები, შიგა საოჯახო საქმიანობის ცალკეული მომენტები) ფიქსირდება ქალის წინანდელი, ტრადიციული უპირატესობის გადმონაშთებიც. ჩვენებურებში დღემდე არსებობს ქალისა და მამაკაცის ქცევის ნორმების, უფლებრივი მდგომარეობის, სტატუსის, ფასეულობებისა და შეხედულებების სტერეოტიპთა მთელი სისტემა, რაც განსაზღვრავს საყოფაცხოვრებო და რიტუალური ქცევის მთელ სპექტრს (ჯიბლაძე, 2009:217). ზოგიერთი ელემენტი ეფუძნება ძველ ქართულ ტრადიციებს, ზოგიერთი კი უცხოეთნიკურ გარემოში ყოფნის შედეგია, თუმცა ყველა წესი, რიტუალი თუ ტრადიცია ჩვენებურთა ცნობიერებაში ისლამური დოგმებითაა ახსნილი.

ლიტერატურა:

1. მიქაუტაძე რ., ჟორჟოლიანი ქ., გლობალიზაციის გავლენა ახალგაზრდულ სუბკულტურაზე საქართველოში, ქართველური მემკვიდრეობა, XI, 2007
2. ფუტკარაძე თ., საველე ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალები, შავშეთი, 2009
3. ჯალაბაძე ნ., ქართული ხალხური რელიგიის გენდერული ასპექტები, კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული, XI, თბ., 2008
4. Культурология XX век, Энциклопедия, т. I. С-ПБ. 1998

Tamaz Putkaradze
**Professor at Batumi Shota
Rustaveli State University**

**GLOBALIZATION AND GENDER AWARENESS RE-
FLECTED IN OUR LIFE
(Abstract)**

Hierarchical positions of women and men, legal position and status, research of social function always was in Georgian Ethnologies interest sphere. Study of denoted issues always acquires particular relevance in Historical Georgia, where religious transformation became one of factors of women and men social model determination. The work includes main issues of gender awareness and globalization of Georgians living in Turkey.

**ქალაქების როლი ტურიზმის განვითარებაში
(აშშ მაგალითზე)**

ტურიზმი წარმოადგენს ურბანიზაციის მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ფაქტორს. იგი ცვლის მოსახლეობის დასაქმების სტრუქტურას, ხელს უწყობს წარმოების კონცენტრაციას, სოფლის მეურნეობის განვითარებას, ქმნის დამატებით სამუშაო ადგილებს მომსახურების სფეროში, საინფორმაციო სამსახურებში.

ურბანიზაციის დონე ამერიკის შეერთებულ შტატებში შეადგენს 79%-ს. ქვეყნის შრომისუნარიანი მოსახლეობის 70%-ზე მეტი დასაქმებულია ინფრასტრუქტურის კომპლექსში. ადამიანთა საქმიანობის არასაწარმოო სფერო სწორედ ქალაქებთანაა დაკავშირებული. აშშ-ში ქალაქები წარმოადგენენ ყველაზე მიმზიდველ ობიექტებს არა მარტო ეკონომიკისა და პოლიტიკის სფეროში, არამედ ტურიზმის სფეროში. ქალაქებზე მოდის ქვეყანაში ყოველდღიურად შემოსულ ტურისტთა თითქმის 95%. იქ ფორმირდება და აკუმულირდება ქვეყნის ყველა ტურისტული ნაკადი. აშშ-ის ქალაქების სამი მეოთხედი პირდაპირ ან ირიბად დაკავშირებულნი არიან ტურისტულ საქმიანობასთან. ტურიზმის ინდუსტრია (ტურისტული ინფრასტრუქტურა) ქმნის სამუშაო ადგილების დიდ რაოდენობას მოსახლეობის დასაქმებისათვის.

აშშ-ის ყველა ქალაქი განსხვავდება ერთმანეთისგან მათში ტურიზმის განვითარების ხარისხით და სპეციალიზაციით. ქალაქებს შორის შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ტიპები:

ქალაქები, რომლებიც წარმოადგენენ ე.წ. „შესასვლელებს“ ქვეყანაში. ასეთი ქალაქებია: ნიუ-ორკი, ლოს-ანჯელესი, სან-ფრანცისკო, ჩიკაგო, სიეტლი. ამ ქალაქებზე მოდის

აშშ-ის საერთაშორისო ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლის დიდი ნაწილი. სიეტლი ძირითადად კანადელი ტურისტების მიღების ადგილია, ხოლო სან-ფრანცისკო ტურისტებს იღებს აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონიდან.

- ქალაქი-მუზეუმები: ვაშინგტონი, ბოსტონი, ფილადელფია, დეტროიტი, ატლანტა, ახალი ორლეანი. ამ ქალაქებში თავმოყრილია უდიდესი კულტურულ-ისტორიული პოტენციალი, რომელიც ტურისტს დიდი რაოდენობით იზიდავს.
- საკურორტო ტიპის ქალაქები: ლოს-ანჯელესი, სანდიეგო, ჰიუსტონი, მაიამი, დენვერი, სოლტ-ლეიკსიტი. ამ ქალაქებს აქვთ მნიშვნელოვანი რეკრეაციული პოტენციალი.
- ქალაქები, რომლებიც წარმოადგენენ გართობის ცენტრებს: ლას-ვეგასი (ნევადის შტატი), ატლანტიკსიტი (ნიუ-ჯერსის შტატი), დედუდი (სამხრეთ დაკოტის შტატი), კიკაკი, ბეტ-ტენდორფი (აიოვას შტატი). მათი ძირითადი სპეციალიზაცია არის კაზინოები და აზარტული თამაშები. ქალაქების ამავე ჯგუფს მიეკუთვნება ორლანდო და ლოს-ანჯელესის მიმდებარე ქალაქი დისნეილენდი.
- ქალაქები, რომლებიც იზიდავენ ტურისტებს, გააჩნიათ ტრანზიტული მნიშვნელობა, არაჩვეულებრივი არქიტექტურული, კულტურული და ისტორიული ძეგლები. მათ შორის გამოირჩევა მემფისი, სენტ-ლუისი, კლივლენდი, მინეაპოლისი, მილუოკი, ბალტიმორი, დალასი, სან-ანტონიო, კანზას-სიტი, ცინცინატი, პენიქსი.
- გამოყოფენ, აგრეთვე, საკურორტო ქალაქების ჯგუფებს, დასვენებისა და გართობის ქალაქ-ცენტრებს, კულტურულ-ისტორიულ ქალაქებს,

ზღვისპირა კურორტებს გააჩნიათ კარგად განვითარებული სატრანსპორტო ქსელი, სასტუმროების ინფრასტრუქტურა. მათ შორის გამოირჩევა ლოს-ანჯელესი, მაიამი, სან-დიეგო, პენსაკოლა, სავანა.

მთიანი და სამთო-სათხილამურო კურორტები, რომლებიც მდებარეობენ მთებში და მთიან მასივებში, მთების ახლოს ან მთისძირეთში. იგი, ძირითადად, ზამთრის კურორტებია – სოლთ-ლეიკ-სიტი, კონკორდი, გლენვუდ-სპრინგსი.

ტბისპირა კურორტები, რომელთაც აქვთ მდინარეებზე და ზღვებზე გასასვლელი. ტყის ზონა ტბების სისტემასთან ერთად ამ რაიონებს ზღის მეტად მიმზიდველს. ასეთი კურორტები უპირატესად იქმნება მოსახლეობის შიდა მოთხოვნილებებისათვის. მათ შორის გამოიყოფა ქალაქები: პორტლენდი, ლეიკლენდი, პორტ-არტური, პორტ-ჰურონი.

სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი კურორტები აშშ-ში მცირე რაოდენობითაა წარმოდგენილი და ისინი ძირითადად მდებარეობენ მინერალური და ბუნებრივი წყაროების სიახლოვეს, ეკოლოგიურად სუფთა ადგილებში.

ქალაქები, რომლებიც წარმოადგენენ დასვენებისა და გართობის ცენტრებს, ხასიათდებიან კარგად განვითარებული სატრანსპორტო ქსელით. მათ აქვთ მსხვილი სატრანსპორტო კვანძები საერთაშორისო აეროპორტებით. მათთვის არ არის დამახასიათებელი სეზონურობა. მათ შორის შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ჯგუფები:

- თემატური პარკები – საერთაშორისო დისნეილენდები ორლანდოში და ლოს-ანჯელესში, აგრეთვე, მუსიკალური შოუ-პარკები ნაშვილში;

- სათამაშო ბიზნესის ცენტრები;
- სპეციალიზირებული სპორტული ცენტრები.

აშშ-ში ქალაქები წარმოადგენენ შემეცნებითი ტურიზმის ცენტრებს. მათ განეკუთვნება ამერიკის ქალაქების უმეტესი ნაწილი. მათ შორის არის მცირე სიდიდის ქალაქები და ქა-

ლაქი-მილიონერები. მათში მრავლადაა ტურისტული და რეკრიაციული ობიექტების კომპლექსი – ისტორიული, კულტურული, არქიტექტურული, უნიკალური პარკები და ნაკრძალები. აშშ-ში ბევრი პატარა ქალაქია, რომლებშიც ძირითადად ტურისტული ინფრასტრუქტურა წარმოადგენს მთავარ ქალაქ-წარმომქმნელ დარგს. მათი მოსახლეობა შეადგენს დაახლოებით 3 ათას კაცს. ისინი მონაწილეობენ ქვეყნის სტაბილური ტურისტული ნაკადების ფორმირებაში. მათ განეკუთვნებიან:

- *კულტურულ-ისტორიული ცენტრები* – ინდიელების (სანტა-ფე), ესკიმოსების (სიტკა) და ალეუტების პირველი დასახლებები; ქალაქები (ნიუ-იორკი, ბოსტონი, ფილადელფია), სადაც პირველად დასახლდნენ ევროპიდან ჩამოსულები; ქალაქები (ახალი ორლეანი, სენტ-ლუისი, სან-ფრანცისკო და სხვა), რომლებთანაც დაკავშირებულია ესპანეთის კოლონიური ისტორია; ქალაქები (ვაშინგტონი, ატლანტა), რომლებშიც ასახულია აშშ-ის ისტორია; მორმონების ქალაქი სოლტ-ლეიკ-სიტი (იუტას შტატი);

- *საექსკურსიო-შემეცნებითი ცენტრები* – ისინი სპეციალიზირდებიან ექსკურსიებზე, მუზეუმებზე და მუზეუმის ექსპონატებზე, განსაკუთრებულ არქიტექტურულ ობიექტებზე, ცნობილი ადამიანების ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ადგილებზე და სხვა. მათ გააჩნიათ მარჯვე მისაწვდომობა სხვადასხვა სახის სატრანსპორტო ქსელებთან და სასტუმრო ინფრასტრუქტურასთან, წარმოადგენენ ტურისტული ობიექტების ჯაჭვის შემადგენელ ნაწილს.

ქალაქები – ტურისტული ცენტრები. პირველ რიგში ეს არის ქალაქი ნიუ-იორკი, რომელიც წარმოადგენს მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე მსხვილ, ურბანიზებულ, ინტენსიურად ფუნქციონირებად ტურისტულ სისტემას. ნიუ-იორკი ყოველწლიურად იზიდავს დაახლოებით 35 მილიონ ტურისტს. ქალაქი მდებარეობს აშშ-ის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, თავისივე სახელწოდების შტატში მდინარე ჰუდონის შესართავთან.

„დიდი ნიუ-იორკის“ აგლომერაციაში ცხოვრობს 17 მილიონზე მეტი ადამიანი (მე-5 ადგილი მსოფლიოში). ნიუ-ორკი ეს არის ქვეყნის უმსხვილესი პორტი, ქალაქის ახლოს მდებარეობს ჯონ კენედის სახელობის საერთაშორისო აეროპორტი, ქალაქში მოქმედებს მეტროპოლიტენი. ნიუ-ორკში მდებარეობს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მთავარი შტაბი. ქალაქში მდებარეობს ისეთი მსხვილი სასტუმრო კომპლექსები როგორცაა: „ედისონი“, „ლექსინგტონი“, „ნიუ ორკი“, „შერატონ მანჰეტენი“, „ინ თრეველი“ და სხვა.

საჩვენებელ ობიექტებს წარმოადგენს ნიუ ორკის საჯარო ბიბლიოთეკა, კოლუმბიის უნივერსიტეტი, მეტროპოლიტენ-მუზეუმი, თანამედროვე ხელოვნების მუზეუმი, ინდიელთა და ებრაელთა მუზეუმები. ქალაქში მდებარეობს დაახლოებით 80 თეატრი, მათ შორის, დრამატული თეატრები „ვივენ ბომონტი“, და „მეტროპოლიტან ოპერა“. ღირსშესანიშნაობათა კომპლექსს წარმოადგენს ცათამბჯენები, რომლებიც განლაგებულია მანჰეტენის კუნძულზე. მათი უმეტესობა აშენდა ჯერ კიდევ XX საუკუნის პირველ ნახევარში, „ემფაიერ სთეით ბილდინგი“ (1930-1931), როკფელერის ცენტრი (1931-1940). ტურისტთა ყურადღებას იზიდავს, აგრეთვე, ლინკოლნის ხელოვნების ცენტრი, წმინდა პატრიკის ტაძარი, თავისუფლების ქანდაკება.

სპეციალიზირებულ ცენტრებს შორის შეიძლება გამოიყოს ზამთრის კურორტი პარკ სიტი იუტას შტატში, სადაც მდებარეობს უდიდესი სამთო-სათხილამურო სპორტული კომპლექსი.

წყნარი ოკეანის სანაპიროზე მდებარეობს ქალაქი ლოს-ანჯელესი. 1781 წელს მდინარე ნუესტრა-სენიორა-დე-ლა-რეინას შესართავთან საფუძველი ჩაეყარა დასახლებას- ელ-პუებლო-დე-ლოს-ანჯელეს. ამჟამად ეს ქალაქი წარმოადგენს უმსხვილეს საზღვაო პორტს, ავიაკოსმოსური და რადიოელექტრონული მრეწველობის მნიშვნელოვან ცენტრს, ცნო-

ბილ კლიმატურ კურორტს, აგრეთვე, მსოფლიო კინონდუსტრიის ცენტრს. ქალაქი აგებულია უპირატესად არცთუ ისე დიდი კოტეჯებით და იკავებს ტერიტორიის მნიშვნელოვან ნაწილს (10 ათას კმ²-ზე მეტი). ქალაქის ავლომერაციაში ცხოვრობს დაახლოებით 12 მილიონი ადამიანი. ცათამბჯენები შედარებით მცირეა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი არის ის, რომ ქალაქი მდებარეობს სეისმურად აქტიურ ზონაში. ხელსაყრელი კლიმატური პირობები, მზიანი დღეების დიდი რაოდენობა და მუდმივად ტენიანი ოკეანის კლიმატი აქ მილიონობით ტურისტს იზიდავს. ლოს-ანჯელესში ტურისტთათვის არის უამრავი გასართობი კომპლექსი, მათ შორის, თემატურ პარკებში. მაგალითად, პარკში „ფასიფიქ ოუშენ“ მდებარეობს გაწვრთნილი დელფინებისა და ზღვის კატების თეატრი. წარუშლელ შთაბეჭდილებას სტოვებს საყოველთაოდ ცნობილი პარკი „დისნეილენდი“ თავისი სხვადასხვაგვარი ატრაქციონებით. ყოველწლიურად „დისნეილენდს“ სტუმრობს დაახლოებით 10 მლნ ტურისტი.

სტუმართა ყურადღებას იპყრობს ჰოლივუდი – კინონდუსტრიის მსოფლიო ცენტრი. აქ ყოველწლიურად ტარდება კინოფესტივალები. ამერიკის კინოაკადემია გასცემს პრესტიჟულ პრემიებს(ოსკარი). ჰოლივუდის ბულვარის ტროტუარებზე ამოკვეთილია ცნობილი მასახიობებისა და კინოვარსკვლავების სახელები. აქვე, ლოს-ანჯელესის პარკებში განლაგებულია ხუთი რელიგიის – ქრისტიანული, ისლამური, ინდუისტური, ბუდისტური და იუდეველთა ტაძრები.

დაცული ბუნებრივი ტერიტორიები. ჯერ კიდევ 100 წლის აშშ-ში შეიქმნა ველური ბუნების დაცვის ეროვნული პროგრამა. აშშ-ის დაცული ბუნებრივი ტერიტორიების ქსელი გამოირჩევა განსაკუთრებული თავისებურებებით. მათი ძირითადი ნაწილი იმყოფება ეროვნული პარკების სისტემაში და იყოფა სამ ჯგუფად – ბუნებრივი, ისტორიული და რეკრეაციული. ქალაქები, რომლებიც მდებარეობენ უშუალოდ ეროვნული

ნული პარკების ახლოს, ასრულებენ ტურისტული ცენტრების ინფრასტრუქტურის როლს. მათი უმრავლესობა მდებარეობს ქვეყნის დასავლეთ ნაწილში მთიან ტერიტორიულ რაიონებში. წარსულში ეს ქალაქები წარმოადგენდნენ მოპოვებითი და გადამამუშავებელი მრეწველობის ცენტრებს.

ტურისტულმა ბუმმა და, განსაკუთრებით ეკოლოგიური ტურიზმის განვითარებამ ნაწილობრივ შეცვალა ადგილობრივი ქალაქების სპეციალიზაცია. ასეთი ქალაქებია: ატლანტიკ-სიტი, კასპერი, აიდაჰო-ფოლკსი, დენვერი, სოლტ-ლეიკ-სიტი, სანტა-ფე, ლას-ვეგასი, ფენიქსი, ტუსონი და სხვა.

ჯერ კიდევ 1872 წელს ვაიომინგის შტატში შეიქმნა იელოუსტონის ეროვნული პარკი, რომელსაც უკავია 9 ათასი კმ² ტერიტორიის ფართი. პარკის ტერიტორია წარმოადგენს ვულკანურ პლატოს (სიმაღლე ზღვის დონიდან 2200-2500 მეტრი), რომელიც დაფარულია წიწვოვანი ტყეებით. იგი მდიდარია, აგრეთვე, ტალახის ვულკანებით, ცხელი წყაროებით და თბილი ტბებით. განსაკუთრებით ცნობილია გიგანტური გეიზერები, როგორიცაა: ოლდ-ფეიტფუტი, ჯაინტესი, კასლი. იელოუსტონის პარკის წყლები შეიცავენ მინერალურ მარილებს.

სხვა ტერიტორიები, რომლებიც ნაკლებად უნიკალურია, გამოირჩევიან დიდი რეკრეაციული თვისებებით და აშშ-ში ისინი იწოდებიან „ეროვნული მნიშვნელობის დასვენების ზონებად“. მათში შეზღუდულია სამეურნეო საქმიანობა, თუმცა მთავრობის კონტროლით შენარჩუნებულია მიწების კერძო მფლობელობის უფლება.

გართობის ცენტრები. ნევადის შტატში მდინარე კოლორადოს სანაპიროზე გაშენებულია ქალაქი ლას-ვეგასი, რომელიც წარმოადგენს ტურიზმის, დასვენებისა და სათამშო ბიზნესის ცენტრს. ქალაქში განთავსებული 75 სამორინე. ზოგიერთი მათგანი აგებულია ძველრომაულ და ძველბერძნულ სტილში. ქალაქში შთამბეჭდავად გამოიყურება ძველბერძნუ-

ლი პირამიდა – სასტუმრო-სამორინე „ლუქსორი“. ღამის განმავლობაში ქალაქში, რომელიც განათებულია მრავალფეროვანი მოელვარე შუქებით, ერთი წუთითაც არ წყდება ქალაქის მშფოთვარე ცხოვრება. აქედან შეიძლება მოეწყოს საინტერესო ექსკურსიები კოლორადოს დიდ კანიონში, რომელსაც ამერიკელები მიიჩნევენ სამყაროს ერთ-ერთ საოცრებად. ლას-ვეგასში მდებარეობს მსოფლიოში ყველაზე დიდი სასტუმრო „ემ-ჯი-ემ“ (MGM), რომელსაც აქვს 5 005 ნომერი.

მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით ტურიზმის განვითარების მხრივ აშშ მსოფლიო სამეულშია. თუ 1958 წელს საერთაშორისო ტურიზმიდან ქვეყანაში მიღებული შემოსავალი შეადგენდა 5.5 მილიარდ აშშ დოლარს, 2007 წელს მან შეადგინა 474 მილიარდი აშშ დოლარი. ყოველწლიურად იზრდება შემოსულ ტურისტთა რაოდენობა. 2011 წელს აშშ-ში შევიდა 61,5 მილიონი ტურისტი, აქედან ყველაზე მეტი შევიდა მეზობელი ქვეყნებიდან, კანადიდან (19 მილიონი) და მექსიკიდან (15.3 მილიონი). ევროპელ ტურისტთა რაოდენობამ შეადგინა 12,7 მილიონი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Ashworth, G. Urban Tourism. Clevedon. 2003.
2. Cocks, Catherine. Doing the Town: The Rise of Urban Tourism in the United States, 1850-1915. USA: University of California Press, 2001.
3. Costas Spirou. Urban Tourism and Urban Change: Cities in a Global Economy (The Metropolis and Modern Life), 2011.
4. Dimitri Ioannides. Tourism in the USA: A Spatial and Social Synthesis. 2009.
5. DeBlij, H.J., and Peter O. Muller. Geography – Regions and Concepts, 6th ed. New York: John Wiley&Sons, Inc., 1991.
6. Exploring Your World – The Adventure of Geography. Washington, D.C.: National Geographic Society, 1989.
7. Harold E. Lane, Denise Dupre. Hospitality World. An Introduction. John Wiley & Sons, Inc. New York. 1997.
8. Leonard J. Lickorish, Carson L. Jenkins. An Introduction to Tourism. Linacre House, Jordan Hill, Oxford, 2002.
9. Lloyd E. Hudman, Richard H. Jackson. Brigham Young University, Delmar Publishers Inc. 1990.

10. Mak, James. *Tourism and the Economy: understanding the economics of tourism*, University of Hawaii Press, 2003.
11. C. Michael Hall and Stephen J. Page. *The Geography of Tourism and Recreation*. Third edition. London and New York, 2007.
12. Michael Bradshaw, George White, Joseph Dymond, Elizabeth Chako. *Contemporary World Regional Geography*. Third Edition. The George Washington University. 2009.
13. Nona Star. *An Introduction to Travel, Tourism and Hospitality*. Prentice Hall. New Jersey. 2000.
14. Ryan, Chris (2003), *Recreational tourism: Demand and Impacts*, Channel View Publications.
15. Philip G. Davidoff, Doris S. Davidoff, Douglas Eyre. *Tourism Geography*. Prentice Hall, New Jersey. 1995.
16. Sears, John F. (1998), *Sacred Places: American Tourist Attractions in the Nineteenth Century*, University of Massachusetts Press.
17. Standeven, Joy; de Knop, Paul. *Sport Tourism*, Human Kinetics, 1999.

Tamaz Zubiashvili
Associate Professor
Tbilisi State University

THE ROLE OF CITIES IN TOURISM DEVELOPMENT
(The case of the USA)
(Abstract)

Tourism is an economic force of urbanization. It makes significant changes to the structure of population employment, promotes concentration of manufacture, development of agriculture. There is additional quantity of job places due to the growth of service sphere, science, mass media. Thus, the city environment acts as the complex mechanism of economic and social functioning of the tourism industry, transforming it into the urbanized tourist space.

The level of urbanization in the USA makes up 79%. As in any modern state with postindustrial type of economy, in the US over 70% of able-bodied population is employed in infrastructural complex. Non-industrial field of people's activity is related to cities. In the USA cities are the most attractive objects not only in sphere of economy, politics, but also in sphere of tourism. 95% of all tourists arriving in the country daily is for cities. All tourist streams of the country are formed and accumulated in cities. Three-quarters of cities in the USA are directly or indirectly connected with tourist activity. The tourism industry (tourist infrastructure) provides huge quantity of job places

შინაარსი

<i>Elizabeth Chacko , Marie Price</i>	5
The Role of the Diaspora in Development: the Case of Ethiopian and Bolivian Immigrants in the USA	
<i>Irina Ivakhnyuk</i>	20
Are the Historical Lessons of the Tsarist and Totalitarian Migration Policy Worth Learning or Sinking into Obscurity?	
<i>ნათელა ლაცაბიძე, მურმან ცარციძე</i>	35
საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების ტენდენციები და ფუნქციონირების თავისებურებანი	
<i>იური ანანიაშვილი</i>	62
საქართველოს ეკონომიკის უმუშევრობის ბუნებრივი დონე - მოდელი და შეფასების გამოცდილება	
<i>მზია შელია</i>	83
სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა საქართველოს დიდ ქალაქებში	
<i>მირიან ტუხაშვილი</i>	95
საქართველოს სამრეწველო ქალაქებში დაბრუნებული ემიგრანტები და მათი ეკონომიკური რეინტეგრაციის პრობლემები	
<i>ნათია ჭელიძე</i>	120
დაბრუნებულ მიგრანტთა პროფესიული რეინტეგრაციის პრობლემები საქართველოში	
<i>თამაზ ფუტყარაძე</i>	140
გლობალიზაცია და გენდერული ცნობიერების ასახვა ჩვენებურთა ყოფაში (ტაო-კლარჯეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)	
<i>თამაზ ზუბიაშვილი</i>	151
ქალაქების როლი ტურიზმის განვითარებაში (აშშ-ს მაგალითზე)	

CONTENT

Elizabeth Chacko, Marie Price	5
The Role of the Diaspora in Development: the Case of Ethiopian and Bolivian Immigrants in the USA	
Irina Ivakhnyuk	20
Are the Historical Lessons of the Tsarist and Totalitarian Migration Policy Worth Learning or Sinking into Obscurity?	
Natela Latsabidze, Murman Tsartsidze	35
Georgian Labor Market Formation Tendencies and Peculiarities of its Functioning	
Iuri Ananiashvili	62
The Natural Rate of Unemployment of the Georgian Economy -Model and Estimation Experience	
Mzia Shelia	83
Demand on Labour Force in Georgia's Big Cities	
Mirian Tukhashvili	95
Returned Emigrants and their Economic Reintegration Problems in Georgia's Industrial Cities	
Natia Chelidze	120
Professional Reintegration Problems of Returned Migrants in Georgia	
Tamaz Putkaradze	140
Globalization and Gender Awareness Reflected in Our Life	
Tamaz Zubiashvili	151
The Role of Cities in Tourism Development (The Case of the USA)	

Publishing House "UNIVERSAL"

TBILISI, 0179, I. CHAVCHAVADZE AVE. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge